

д-р. Ол. Пеленсвкш

Українська
Музика

Д-р ОЛЕКСАНДЕР ПЕЛЕНСЬКИЙ

**СВІТОВА КОНЦЕРТОВА ПОДОРОЖ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КАПЕЛІ**

СПОМИНИ УЧАСНИКА

**ПОЛОНЕННЯ УКРАЇНЦЯМ
Український Центральний
Комітет
РЕФЕРАТ СПР. ПОЛОНЕНИХ
Львів - 1943**

У ЛЬВОВІ 1933

НАКЛАДОМ АВТОРА

Всі права застережені.

Copyright by D-r Alexander Pelenákyj, Komarno 1933.

Printed in Poland.

СЛІВЦЕ ВІД АВТОРА.

Вже близько 15 літ минає від памятної хвилини в історії української культури, коли то з Києва — вилетіла українська пісня на підбій світу і стала йому голосити, що Україна жила, живе й жити буде та заслуговує на це, щоби в сімі вільних народів зайняти гідне місце партнера, який також вложив дуже багато у спільну скарбницю вселюдської культури.

*Великий то шмат часу, але справа порушена мною в цій книжці все актуальна, бо українська пісня тревала віки й тревати буде, поки буде жити український нарід. Тому що справи піднесені мною в моїх споминах дуже великої ваги для українського народу, а подробиці можуть призабутись, знову ж матеріяли, на яких я опирався, можуть позатрачуватись, я вважав конечним мої спомини зібрати і списати на це, щоби вони були наче свідоцтвом зрілості для нашого народу, щоби будуче покоління знало, як то свідоцтво зрілості підчас іспиту на світовій арені добувалось, як той іспит український нарід видержав в відзначенням (*suntta sunt laude*), як навіть ролі при тім іспиті перемінились, бо вчителі, які нас питали, стали самі нашими учнями.*

Дальшою моєю ціллю є заохотити теперішнє наше молодше покоління (яке не знає може навіть нічо про такі величезні наші успіхи), щоби хоронило цей наш найбільший скарб, пісню, його плекало й розвивало, щоби він не став, спеціально у нас в Галичині, „заритим талантом“, тільки аби все блестіз як найкращі самоцвіти.

Може б я не був узявся до цієї праці, якби не гурток моїх знайомих і приятелів, які мене прямо примусили до написан-

ня моїх споминів, тим більше, що я майже самотній із трьох членів-організаторів концертів по Європі, який міг би про це написати, бо п. Г. Ватич вже померла, а головний директор, уповноважений Українським Урядом, п. О. Приходько, не все займався організацією концертів, не маючи на це часу та змоги, так, що властиво я один посідаю всі відомости про ці концерти і маю під рукою матеріяли й документи, які по написанню цієї книжки передаю до розпорядимости Науковому Товариству ім. Шевченка, щоби наші музичні круги черпали звідси відомости також і з невикористаних мною в цій книжці матеріялів. Зазначую при цьому, що велика скількість важних матеріялів, як: тексти лібрет на різних мовах, афіші, знімки, кліші, візні і письма, які діставала адміністрація капелі, з чого утворився великий архів, знаходяться в Українським Архіві у Празі, а найціннішу річ, якій прямо немає ціни, пропам'ятну книгу У. Р. Капелі, перейняв від мене п. Кошиць, якому я на його домагання її віддав по розв'язанню У. Р. Капелі в Берліні.

Спомини ці присвячую нашій суспільности на те, щоби набиралась підйому духа, бадьорости й віри в невмиручість української нації та я вірю, що наше громадянство прийме мою книжку радо та щиро, як радо та щиро я ці спомини в його руки передаю.

Комарно, в червні 1933 р.

Олександр А. Кошиць.

ВСТУП.

В 1919 році явилась над Європою і пізніше над Америкою зоря, яка своїм ясним, чудовим і мінливим як самоцвіти світлом осліпила всіх і так зачарувала красою цього світла, що люди мало що не божеволіли від цього і з радості плакали. Народи, які бачили цю ясну зорю дивувались, звідки таке диво взялось — чейже навіть наймудріші астрономи не заповідали її приходу ані навіть не догадувались, що така зоря може явитись...

Ця зоря то нічо іншого, як наша пісня, яка вилетіла в березні 1919 року з Києва на завойовання світу, щоби показатися в цілій своїй красі, щоби показати, яка висока музична культура українського народу і через це зискати любов і симпатію для українського народу.

Що так дійсно було, як я вже вгорі згадав про зачарування народів нашою піснею, то подаю на це документи, наведені нижче. Заким одначе перейду до властивої речі, переповім початок статті, поміщеної одним із наших видатніших критиків, в якій той же під криптонімом М. Ч. подав в ч. 44 львівського часопису »Вперед« з дня 24. II. 1920 суспільно-політичний і культурно-національний підклад, на якому зродилась потреба зужиткувати цю ідеальну цінність українського народу з політичною метою.

Історія людства — каже наш критик — учить нас і дає багато прикладів на це, що кожна ідея, яка б вона не була, мусить пустити глибоко своє коріння в людських мізках, щоби стати спільною власністю загалу. Людський загал, з природи консервативний, сильно привикає до форм, із

якими він зживається, а які були йому передані предками. Тож кожна спроба, змінити щонебудь у формі суспільного ладу, стрічається з великим опором з боку загалу. Це може тревати навіть і цілими віками і щойно після великих зусиль і жертв ця нова ідея мостить собі дорогу до людських мізків (згадати б тут про ідею християнства, про боротьбу за теорію Коперника, признання права горожанства соціалістичним теоріям). Всесвітня війна, яка виникла ізза імперіялізму двох могутніх імперіялістичних сил Європи, а закінчилася вибухом соціальної революції в їх власному нутрі, висунула на денне світло новий принцип — ідею, яка мусить таким самим кривавим шляхом здобувати собі право на існування, на переведення її в життя. Це — принцип визволення поневолених суспільних кляс і поневолених народів. І тоді, коли визволення поневолених кляс є ще й досі в стадії розвитку, коли в повітрі все ще висить гроза всесвітньої соціальної революції — ідея визволення поневолених націй добула собі вже широкий ґрунт та почасти й признання... Від великої російської імперії відорвалися інородні держави: деякі з них, як Польща, Фінляндія, деякі надбалтійські держави вже признані державами світу, другі, в першій мірі **У к р а ї н а**, далі мусять кровю добувати собі те признання.

Ідея української державної самостійности не нова: вона вже двічі була переведена в життя і двічі погребана ворогами. Сьогодні вона на порядку дня в третє. Та для цілого світу вона являється немов нововідкритою Америкою завдяки тому, що російські імперіялісти, як представники пануючої нації, голосили широкому світові, що немає ніякої України. Пильна праця цих наших віковичних ворогів на протязі 2—3 століть виробила нам опінію нашого неіснування, й тому перед Українцями стояло до недавна дуже трудне завдання переконати світ про щось зовсім противного.

Наша акція в цьому напрямкові була ведена все по традиційним зразкам політичної агітації: преса, брошури, реферати, тобто писаним, друкованим і говореним словом. Одначе таке робили всі, головно підчас великої війни і внаслі-

док того натворилося таке множество брошур і газетних статей, що перетомлений ними загал став на них байдужий і все те не робило на него ніякого особливого вражіння.

Щоби доказати перед світом наше національне існування і право на державну самостійність, треба було захопитися іншого способу. Треба було показати щось так оригінального і так переконуючого, дотого в так доступний спосіб, щоби про це заговорили всі як про неоспоримий факт, над яким не може бути навіть дискусії.

Такий аргумент найшовся легко в нашій національній культурі. Це наша пісня, наше невичерпане багатство, наш не оцінений скарб, в якому переходується наша національна традиція, традиція народу свободолюбного, наскрізь демократичного, а при тім схопного до найкращої організації і дисципліни. В цій пісні віддзеркалюється ціла душа і вдача народу, його смутки, жалі, веселощі і всі інші почування. Наша пісня свідчить усьому світові про високу духову культуру нашого народу, вона свідчить про окремішність нашої нації та про її відмінність від сусідніх народів, з чого виходить, що наш великий нарід, будучи окремішним і маючи власну високу культуру, має повне право на своє власне державне життя. Має він це право не вважаючи на непригожі обставини, серед яких досі жив. Вони то ті ворожі обставини не дали йому до того часу змоги висловити те своє право в такій конкретній формі, як це потрібно би для європейського політичного концерту. («Українська Республіканська Капеля». (В перші роковини її заснування). Гаага. Голяндія, 27. січня 1920).

Геніяльна ідея вести пропаганду при помочі пісні зродилася в голові отамана Симона Петлюри. Коли наша армія кровавилася на полях України з більшовицькими ватагами, в часах нової великої руїни двигнув отаман С. Петлюра в бій найціннішу резерву... українську пісню, висилаючи попри дипломатично-військові та торговельні місії, велику місію української музики. Не до представників урядів була вислана та місія. Вона була післана від народу до народів, щоби не

хитрою мовою дипломатів, а своєю природною мовою, »голосною як Господа слово«, поділитися з європейськими народами своїми болями і своїми радощами, щоби безпосередньо від чуткої душі промовити до чутких душ культурних народів і знайти зрозуміння для тих болів і для тих радощів.

В місяці грудні 1918 року доручив от. С. Петлюра перевести в життя цю ідею відомому композиторові Кирилові Стеценкові, голові Музичного Відділу Міністерства Народньої Освіти та відомому диригентові Ол. Кошицеві, голові етнографічної Секції того ж відділу. Вони у двох почали організувати: Українську Республіканську Капелю, поставивши цю справу на широку стопу. Капеля мала складатися зі сотні найкращих співаків України, які мусіли піддатися під конкурс. Підчас цього конкурсу поділено зголошених на 3 кляси, найкращі, середні й гірші, які вже не входили в рахубу. Коли вже Капеля була зорганізована, насунулася з півночі червона хмара на Київ і при евакуації Капелі дібралося до Кам'янця Подільського тільки 37 чоловіка навіть не першої кляси, а решту набиралося по дорозі без конкурсу з міст України й Галичини, так, що У. Р. Капеля разом із членами адміністрації числила 80 люда. Можна сміло сказати, що члени Капелі виїхали з України неначе Троянці з краю і міста обнятого пожаром — голі, босі і простоволосі.

І мені пощастилося це велике завдання, яке наложив національний провід на цю місію музики, разом реалізувати, і хоч я був призначений до одної з дипломатичних місій, я зрікся тої місії, бо бачив перед собою ширші горизонти і вважав, що цим робом більше принесу користи своєму народові, ніж на призначеному пості. Яко членові І. Укр. Національного Київського Хору легко було мені потрапити до Капелі і без конкурсу, а зрештою я був прийнятий не так ізза мого голосу, як радше тому, що знав добре німецьку мову й потрохи французьку й англійську. Укр. Р. Капеля мусіла мати кількох членів, які їздили б наперед до держав, де мали улаштувати концерти, щоби там підготовляти ґрунт під концерти, організувати їх, познайомлювати чужин-

Олекса Приходько.

ців з нашими завданнями, заключувати звязки з ними, вести пропаганду нашої ідеї через пресу і т. д. До цих належали: Головно-уповноважений Міністерством Освіти Олекса Приходько, тепер професор Торговельної Академії й організатор укр. хорів на Закарпаттю, Ганна Ватич, лекторка французької мови на кам'янецькому університеті і я.

I. В ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ.

Першим краєм за кордоном, де ми мали цю велику ідею перевести в життя і звідки мала залунати по Європі слава нашої пісні, була Чехо-Словачина. Полишивши Укр. Республіканську Капелю в Галичині, де вона дала кілька концертів у Станиславові і Стрию, виїхали ми весною 1919 року до Праги. Мимо поручаючих листів, які ми одержали в Ужгороді від нашого приятеля, інж. Яромира Нечаса, теперішнього посла до чеського парламенту і бувшого секретаря президента Масарика, до кількох визначніших Чехів, як обох братів Кржічків, одного поета й вищого урядовця Міністерства Освіти, та другого, Ярослава Кржічки, диригента славного хору «Гляголь» в Празі й до професора музикології празького університету, д-ра Зденка Неєдлього — наше завдання було дуже тяжке. Як відомо, Чехи до приїзду Укр. Респ. Капелі були прихильниками «єдиної неделімої Росії» і на наш «сепаратизм» дивились косим оком як на «зраду». Москалям удалось переконати Чехів, що нас немає, що ми «русскіє». Тому до приходу нашого хору кидано громи на Україну й Українців та відмовлювано нам права на нашу державну самостійність. Як тяжко приходилося нам шукати звязків у русофільських Чехів, видно хочби з того, що ми навіть на вулицях Праги, коли ми питались про адреси або вулиці, мусіли обстоювати своє ім'я, коли нам заперечували цього імени й заявляли, що немає українського народу в Європі. Не диво отже, що я з Я. Кржічкою переговорював кілька годин і говорив на різні теми, та він навіть не бажав, щоб я з ним говорив по українськи, а тільки на його прохання говорив я з ним по російськи. По кількогадинній роз-

мові з ним я виніс вражіння, що не зміг переконати його про слушність наших змагань, і так ми розійшлися. З другим Кржічкою і проф. Неєдлім переговорював проф. Приходько. Ми оба познайомилися з хором ім. Товачівського, де нас на одній із проб пораз перший щиро вітали. Нас обох запрошено на концерт цього славного хору Моравських Учителів, який на світових конкурсах у Парижі здобував золоті медалі. Цього концерту очікували обі сторони нетерпеливо, з одного боку управа хору Товачівського, бо хотіла почути критику від нас про свій найкращий хор, з другого боку ми, бо не знали, чи наш хор дорівнює цьому найкращому чеському хорові. Після концерту, який відбувався в Народнім Театрі, Чехи з цікавістю запитали нас про оцінку цього хору — ми знаючи напевно, що наш хор далеко кращий, вивинулися з того дипломатично, бо заявили, що хор Моравських Учителів має далеко більшу техніку від нашого, але не робить такого вражіння на публіку, як наш. Тою оцінкою ми хотіли зацікавити Чехів нашим хором, подразнюючи їхню амбіцію. За 3-тижневий побут в Празі до приїзду нашого хору ми оба з п. Приходьком встигли поробити багато звязків з кругами мистецькими, а спеціально п. Приходькові удалося познайомитись із професорами празької Консерваторії. Коли ж приїхала Укр. Респ. Капеля і вже був назначений перший концерт в «Народньому Дівадлі», п. Приходько запросив на генеральну пробу нашого хору цілу Консерваторію, то є цілий збір професорів і елевів, а крім того ми запросили обох братів Кржічків. Це був великий день для нашої справи, бо в цей день, історичний для українського народу, українська пісня здавала іспит своєї зрілості, а празький музичний Олімп визнав нашу музику яко високу культурну цінність. Коли тільки розляглися перші акорди нашої пісні по широкій залі, ціла Консерваторія була надзвичайно захоплена нашою піснею і її виконанням та вже по відспіванню кількох пісень посипались промови, в яких професори Консерваторії не стидались признати, що український нарід видер Чехам пальму першенства в хоровому співі й, що Чехи

задержують покищо пальму першенства в інструментальній музиці, яку Українці як талановиті музики певно їм рівно ж відберуть. Почалися знайомства й сердешні привітання а навіть братерські обійми. Про генеральну пробу поміщено в найбільшому аграрному часописі „Věpkov“ коротку рецензію початковими словами Цезара: „Veni, vidi, vici“, підписану професоркою Консерваторії за відомістю цілої Консерваторії, що Українська Респ. Капеля прийшла й відразу побідила і полонила серця Чехів. Говорено тоді в Празі, як ми опісля довідались, що з кругів Консерваторії мусіла бути опублікована офіційна критика й заохота до грім'яльної участі в I. концерті нашого хору, бо з кругів тої ж Консерваторії мали вийти ще перед приїздом нашого хору непідхлібні енуціяції про українську націю, мовляв: що можуть нам дати якісь там Українці, нам, які здобули світ і пальму першенства в хоровому ділі. Цю критику, яка вже з тої причини надзвичайно цікава, бо появилася ще перед першим концертом з генеральної проби, що взагалі в музичнім світі не практикуєсь і дозволяєсь хиба в надзвичайних і гідних уваги випадках, а дотого була першою критикою, яку здобула Укр. Респ. Капеля за кордоном, поміщую в цілій основі в українському перекладі за часописом „Věpkov“ (з 10. V. 1919, ч. 110):

»Сенсаційний успіх мала вчора в громадськім домі в Сметановій залі проба українського співацького товариства, котре приготує на завтра I. концерт в Народнім Театрі. На пробу була запрошена пражька музична Консерваторія. Тіло професорське, з нашими найбільшими композиторами і диригентами на чолі, привело всіх елевів. Продукції хору вітали одушевленими оваціями. Українцям кликали: »Слава«, опісля ж і вони віддали глибокий поклін чеській музиці. Можна сказати прямо: „Veni, vidi, vici“. Після осуду присутніх найславніших знавців стоїть цей хор своїм артистичним виконанням біля найліпшого, що ми колинебудь чули, а своєю питоменністю і характером своїх композицій і виконання приносить прямо щось нового і величнього. Якъ

подиву гідна точність, яка м'якість піяніссіма щодо динамічних тінювань. Металевий звук прекрасних басів, що хвилинами звучать як найнижчі тони органів та деколи наслідують інструментальний супровід. Композиції, слідкуючи ніжно й відповідно до духа більшеголосових народніх українських пісень, уложені передовсім дуже майстерно і догідно для використання голосів. Відходячи з постановою, знову зайти та налюбуватись тими хорами, колинебудь будуть у нас співати, зворушені й захоплені думаємо, — що коли щонебудь наші словянські племена злучить в одну сердешну дружбу — то буде це музика й наша пісня».

Яке вражіння викликала наша пісня у Чехів, присутніх на генеральній пробі, видно з того, що поет Кржічка прийшов до мене до готелю, віддаючи мені візиту і з захопленням заявив, що Чехи через появу Укр. Респ. Капелі відкрили нову країну надзвичайно багату в високу співацьку культуру й музику, що від тепер він став приятелем укр. народу та, що Укр. Респ. Капеля може певно числити на його поміч, коли такої буде потребувати в Міністерстві Освіти. При тім дуже жалкував, що укр. хорові трапився такий прикрий інцидент, що зараз на вступі чеські влади за намовою російських інтригантів арештували й інтернували наш хор і хотіли відставити назад до Галичини. Тими висказами хотів він затерти це холодне прийняття і холодне трактування мене як члена Укр. Респ. Капелі ще перед її приїздом.

Таким чином тріумф укр. хору на I. концерті і взагалі в Чехах був запевнений і прийняття укр. хору найдобрішою чеською публікою на I. концерті, який ми давали на користь Черв. Хреста, було надзвичайно тепле. Наші знайомі Чехи з Товачівського хору признали нам слушність, що їхній найкращий хор Моравських Учителів не робить такого захоплюючого вражіння, як наш хор. Навіть чеський гімн вийшов так гарний в інтерпретації Кошиця, що деякі Чехи розплакались із зворушення й заявили, що навіть їхні найкращі хори не зуміють так красно цей гімн відспівати, що вони перший раз бачать у своїм гімні, який уже хотіли викинути з репертуару,

таку красу. Укр. гімн прийнято невтихаючими оваціями, якими Чехи вітали братній укр. народ. Перед другим відділом дир. Кошицеві піднесено китицю квітів зі синьо-жовтою стяжкою з написом: „Na památku triumfu v Praze“. По скінченню концерту публіка не хотіла розходитись, у всіх на устах були вислови подиву над красою нашої пісні. На цім першім концерті стрінула Укр. Респ. Капелю одна прикрість. Московські будівничі «єдіної, неделімої» не хотіли допустити до цього, щоби українська народня душа, яка неначе в дзеркалі відбилась у народній пісні, промовила до чуткого серця чеського народу, викупили білети так, що У. Р. Капелі прийшлося співати перед напів порожньою залею. Тим одначе нічого не вчинили, бо чутке серце братнього чеського народу стало бити може живіше для нас, ніж для них.

Тим першим концертом поклала отже Укр. Респ. Капеля тривкі підвалини під своє світове турне. У нас щезла обава, що ми не зможемо задовольнити найдобірнішої європейської публіки, бо коли ми здобули найкращі похвали від того народу, який досі здобував пальму першенства в хоровому співі, то можемо сміло пускатися в світ і вславляти українське імя нашою піснею.

І ось почався тріумфальний похід нашої пісні в Чехах і наша пісня поривала всіх без огляду на вік і суспільне становище. Нераз бачили ми особи на високих становищах, як пр. італійського амбасадора, котрий захоплений чудовою нашою піснею, забуваючи про своє високе становище й дипломатичну вихованність, реагував як звичайний чоловік в той спосіб, що через довший час оплескував нас, вимахував циліндром і став інстинктовно повторювати рухи диригента О. Кошиця, подібно, як загіпнотизований повторює іноді рухи гіпнотизера і своїми жестикуляціями давав до пізнання, що він хоче той хор пригорнути до себе. Навіть у дітей викликувала наша пісня незатерте вражіння, бо раз бачив я сльози радости в очах восьмилітнього хлопчика, хорого на туберкульозу, якого батько на його прохання взяв зі собою на наш концерт. Він у своїй діточій наївности висказав такі

слова: »татінку, коли хто має вмирати, то раджу йому, щоби ще перед смертю пішов на концерт Українців, а почує щось надземського й тоді може спокійно вмирати«.

Величезні й досі в Чехах нечувані успіхи Укр. Респ. Капелі викликали у чеської суспільності гарячі симпатії до нас і до українського народу й отворили нам двері до сердець усіх так, що ми побачили незвичайну і неожидану зміну в настроях чеського народу. Наша пісня зробила радикальний переворот у поглядах братів-Чехів на українську справу, бо зараз по надзвичайних і прихильних критиках в усіх часописах різних відтінків появлялись статті на політичні теми, в яких уже не можна було бачити такого запеклого русофільства, як на кілька тижнів перед тим. Чехи зрозуміли в мить, як тяжко народові перебувати в неволі, бо й вони самі також довгі літа перебували в неволі, знають як тяжко боротися проти неї і скільки енергії, скільки кривавих зусиль приходить до такого народові ужити на цю боротьбу за своє народне право. Наша пісня переконала їх, а чого не вдалося зробити нашій дипломатії, цього доконала »не хитра« українська пісня. Коли ж до цього долучились успіхи, яких ніодин хор у світі не мав — і на чеській провінції — можна було сміло сказати, що ціла Чехія була за нами. На провінції було видко це ще яскравіше, бо Укр. Респ. Капелю й її славного диригента Ол. Кошиця вітали й прощали із сокільськими бандеріями, як вітали й прощали Чехи хіба свого президента Масарика. А коли Укр. Респ. Капеля по 3-місячнім побуті відїжджала з Праги до Відня, на її прощання зібрались на дворці соколи й делегати різних празьких товариств у святочних строях і безчисленні товпи народу.

Що наша пісня створила в Чехії прямо фанатиків української самостійности і в чеських газетах, навіть русофільських давніше, ніхто не посмів відтепер помістити федералістичної статті про Україну, не говорячи вже про »єдину-неділімську«, нехай послужить стаття нашого випробованого приятеля, Чеха Яромира Нечаса. Лиш за його інтервенцією звільнено Укр. Респ. Капелю з арешту, а так без його помочі

в тім напрямку наша пісня на втіху наших ворогів була б замовкла й культурний світ навіть не знав би про наш скарб нічого. Ось ця стаття під наголовком «Чехи і Українці», поміщена в «Волі» (ч. 2. з серпня 1919), яку наводжу в цілій основі:

«На Україні відграється тепер велика трагедія, якої значіння зрозуміють народи Європи щойно за кілька років. Без ніякої піддержки, своїми власними силами, б'ються Українці в краях, по кілька разів евакуованих, на полях, залитих кров'ю минулих боїв, за свою волю і самостійність. Б'ються так, що починають імпонувати світові.

Стіна упереджень ще й досі ділить Українців від інших народів, які не знають України і наче навмисне закривають очі на ту стихійну силу, з якою Українці в останні часи рвуться до життя.

Чехи стали перші на боротьбу за справедливе відношення до Українців. Поволі переходять Чехи до нової орієнтації, погоджуючи своє нове відношення до Українців з великими ідеями сучасности — демократичністю і правом народів на самовизначення.

За три останніх роки наші часописи змінилися так, що їх трудно пізнати. Три роки тому слово «Українець» не існувало в нашій пресі — українство було для Чехів німецько-австрійською інтригою, ворогом словянської єдности і т. д. А тепер Чехи стоять поруч з Українцями — єдиний із словянських народів, який починає співчувати Українцям. В головах наших великих людей сталася майже повна революція щодо України, чеська журналістика за малими винятками змінила свій бувалий українофобський тон на об'єктивний або й українофільський.

Соціально-демократичні чеські часописи визнають вповні право Українців на самостійне життя і цілком рішуче відкидають змагання чорносотенців, — яких курс раніше стояв високо в Чехії — знову взяти владу у свої руки і души-ти нарід, що збуджується до життя. Центральний орган соціально-демократичної партії „Právo Lidu“ і моравський ор-

Платоніда Щуровська.

ган міністра-президента Тусара „Rovnost“ пишуть в такому тоні, що під ними підписався би кожний Українець. Навіть у головнім соціально-демократичнім огляді „Akademie“, що яко ортодоксально-марксистський орган, ставиться скептично до радикально-національних змагань, знаходять місце статті, які добиваються признання прав за Українцями, а брошури, пропагуючі українську ідею, стрічаються в „Akademie“ з цілком симпатичним відношенням.

Чеська соціально-демократична партія займає цілком певну і ясну позицію відносно українофобських екстравагантностей і провадить проти російських чорносотенців гостру журналістичну боротьбу.

Також і часописі другої великої соціалістичної партії — чеських соціалістів, ставляться тепер прихильно до Українців, часами навіть із щирим співчуттям. Інколи ще прогляне, як рефлекс, старе українофобство, правда, цілком спорадично, але об'єктивне відношення значно переважає. Центральний орган партії „České Slovo“ і моравський головний часопис партії „Socialistickou Budoučnost“ можна і тепер рахувати українофільськими часописами, або принаймні об'єктивними (більше Українцям і не треба). Нарешті в опозиційному часописі чеських соціалістів „České Demokracii“ являється 20 червня б. р. стаття нашого видатного славіста Д-ра Бідло, який гаряче добивається за Українцями визнання права на самостійність.

Надзвичайно симпатично і прихильно ставиться до українських змагань „Česká Stráž“, орган реалістів (партії Масарика). Пише справедливо, сердешно і з правдивим розумінням справи.

Часописі других чеських громадських партій, аграрної і народньо-демократичної переживають тепер той процес, який в соціалістичних партіях вже закінчився.

В празькім „Věpkov“ головному чеському аграрному часописі, дається слово обом партіям — українській і староруській. Останніми часами, треба зазначити, бере перевагу напрям прихильний до Українців. Моравська „Svoboda“ го-

ловний аграрний часопис на Моравії і Словенську висловлюється цілком по українофільськи.

Найбільші труднощі зустріло визнання українських змагань до самостійности в часописах партії народньо-демократичної, але й там уже починає потрохи таяти і вислухується принаймні об'єктивний голос обох таборів — українського і реакційного староруського, хоч ще зовсім недавно слово «Українець» для нього не існувало. З часописів цієї партії в Чехії відзначаються „Národní Listy“ і „Národní Politika“, а на Моравії „Lidové Noviny“.

Але багато сил і енергії прийшлося витратити на пропаганду, поки вдалося надати чеській журналістиці словянський справедливий українофільський характер.

Ходження по редакціях, особиста пропаганда і лише на останнім місці писані брошури і інформаційні дописи зробили переворот в чеській думці. Але ще потрібна довга і тяжка праця. Те, що стало традицією, що зросло з душею народу, не можна вирвати відразу, хоч перетворення чеської політичної орієнтації відносно Українців іде таким швидким темпом, що наслідки без усякого сумніву будуть добрі. А Чехи це такі «фанатичні реалісти», що вони будуть стояти за Українців і тоді, коли б усі покинули їх у біді; Чехам треба лише раз визнати справедливість українських бажань і змагань.

Для чесько-українського зближення мала величезне значіння «Українська Республіканська Капеля». Цей невеликий хор — з людей в більшості далеких від політики — завоював серед Чехів симпатії до України всюди, де тільки він виступав. Похід Капелі по Чехії (в Празі, на провінції і на Моравії) був дійсне тріумфальним походом. Сердешність, щирість і любов, що всюди зустрічали Українців, вказують на споріднення народів, чеського і українського, вказують на те, що треба було лиш іскри, щоби запалити вогонь симпатії з обох сторін. Рецензії в усіх часописах про концерти «Укр. Респ. Капелі», які оцінювали надзвичайно високо красу і силу української пісні, говорять також і про політичні мотиви при-

їзду Капелі, і то в такому тоні, як цього бажають самі Українці.

»Українська Республіканська Капеля« — найкраща з усіх місій, які українська влада вислала за кордон; її пропаганда буде найсильніша і найбільше досягне мети, звичайно, при тій умові, що українські дипломатичні представники за кордоном не відмовлять їй у необхідній допомозі. Вона найкраще промовляє до серця других народів, викликає переверот в думках і такою благородною пропагандою всюди здобуває симпатії до України.

Це великий гріх проти українського народу, гріх проти тих, хто утворив Капелю і післав її у світ, давати як жебракові випрошувати призначену їй державою допомогу. Та пропаганда, яку робить і вже зробила »Українська Республіканська Капеля« є щось таке, що взагалі не оплатиться ніякими грішми.

Тяжка і знесилюча праця, яку я досі робив для України, добиваючись того, щоби у нас запанували справжні реальні слов'янські взаємини, дає мені трохи права закінчити апелем до українських керівників: »Зробіть усе, що тільки можна (а можна це зробити при добрій волі), щоби полегшити подорож по світі цій українській молоді, яка зі співом на устах, з цєю на перший погляд маленькою, але могутньою зброєю, йде у світ добувати Українцям права, йде у той світ, який досі був для України такий чужий, пасивний і ворожий«.

З безчисленних критик, які появились в усіх чеських часописах, а з яких можна утворити цілі томи, мушу відмітити деякі критики, котрі є для нас дуже цінні, а якими ми покористувались у своєму світовому турне. Сюди належать критики професора музикології в празькім університеті Зденка Неєдлього, дуже великого приятеля нашого хору і українського народу, який спеціально зайнявся хором, бував на кожній майже співанці, присвятив українській музиці дуже багато цінних розвідок і наукових праць, з яких одну про українську пісню присвятив Кошицеві і всім членам Укр. Респ. Капелі. Він з відповідною дуже теплою промовою ви-

ступив на одному з концертів в «Рудольфіум», устроюванім нашим хором безплатно для чеського робітництва.

Ось одна з них під наг.: «Українська Республіканська Капеля», поміщена в муз. журналі „Smetana“ :

«Українська Республіканська Капеля, це першорядний хор, який своєю артистичною вартістю рівняється найславнішим хорам цілого світу. Найбільша цінність цього хору полягає в тому, що техніка його співу не вироджується в бравурність або рафіновану віртуозність, яка завжди вражає своєю неприродністю, а навпаки росте зі самого коріння вродженої словянської музикальності. Глибоке, палке і щире почування — характерна риса чистого словянського типу, знаходить собі самий природний, безпосередній стихійний вираз власне в музиці — цій найчистішій мові почування. Тому то музикальність — це основна прикмета словянського типу на різних ступнях культури.

Цю прикмету використовує Укр. Респ. Капеля з боку чистого мистецтва, розвиваючи вроджену словянську музикальність до найтоншої художности, вона не затирає барви поодиноких голосів, але дає кожному з них змогу виявити свій характер там, де цього вимагає музичний вираз; вона використовує вроджену красу словянських голосів для забарвлення співу найрізноманітнішими відтінками; вона доводить уміння співаків з народу — володіти виразом свого голосу і гратися з ним, до майстерної техніки найдоскональших піянісімо, легато, стакато, фортісімо і т. д. Неможливо перерахувати всі мистецькі прикмети Укр. Респ. Кап., бо вони є такі невичерпані, як життя народу, що пе цілющу силу з Матері-Землі.

Тому мистецтво Укр. Респ. Кап. так глибоко народне, що з нього безпосередньо промовляє до нас своєрідна чиста душа Українського Народу.

Гарна ця душа. Таке ж і її мистецтво.

Україна має свої старі традиції: це батьківщина славних козацьких братств, що й до нині ще вражають нас досконалим братерством своїх членів і своєю гарячою любовю до

волі і до рідного краю, якого оборона була завжди їх найвищим завданням. Коли ж Україна увійшла в склад російського царства і переживала разом з ним все горе підневольного життя, не рахуючись навіть за окремих нарід, ці характерні риси українського життя стали ще глибші, ще виразніші. Здорова сила українського народу не дала йому вмерти; вона захувала йому його вірну любов до рідного краю і до волі, але страждання зробили почування українського народу ще гарячішим, ще більше людяним. Не з ненавистю, а з любов'ю жив цей благородний нарід і тоді, коли Великоруси під гнітом царизму підпадали прокляттю песимізму й нігілізму. Тому й усі прояви життя українського народу такі гарячі, такі повні почуття, такі людяні й правдиві.

Якою здоровою показала себе Україна серед розвалу Росії, після невдалої революції 1917 року! Тоді, коли в Московщині нігілізм виливався в руйнуючий усе більшовизм, Україна жваво почала будувати здорове господарське й культурне життя на основі своїх на диво розвинених кооперативних організацій, доводячи таким чином найкраще, яким свідомим, високо альтруїстичним, а тимсамим і корисним членом в сім'ї народів є благородний український нарід.

Все це відчув у співі Укр. Респ. Капелі той, для кого музика й спів є чимось більше, ніж гра звуків, для кого музика є мовою душі, як окремої людини, так і цілого народу. В співі Укр. Респ. Кап. звучить здорова життєва енергія, яка являється в бадьорім, скоріше веселім, ніж смутнім його музичнім характері. Вже це одно свідчить, який здоровий корінь має життя українського народу. Не песимізм, але здоровий життєвий оптимізм захував у собі цей нарід, не зважаючи на лихоліття рабства і тому він, починаючи співати, часом розвеселиться так, що пориває слухачів у вир своєї безпосередньої веселости. Але й глибока віра в людину, віра в добро, в справедливість, в усі ті чесноти, які лежать в основі життя, віра в саме життя — звучить у пісні цього народу, що зазнав так мало добра, а так багато лиха.

Коли Укр. Респ. Капеля співає свої канти (духовні на-

родні пісні) або інші глибоко поважні пісні, нас захоплює власне правдивість і простота, з якою український нарід звертається до своїх святих, щоби поговорити з ними про те, що у нього болить, щоби пожалітись їм, а також, щоби їх повеличати. Вражає в цих піснях і гаряче співчуття чужому стражданню. Слухаючи цих співів, ми самі стаємо ніби кращими, бо що саме тепер може піднести людину, як не такий чистий людський погляд на світ.

Отже той, хто пережив і відчув ці прекрасні співи Укр. Респ. Капелі, не може не полюбити України всею душею. Так правдиво, без тіні фалшу, виявляється тут перед нами дійсна історія українського народу, що ми ясно розуміємо, чому він так палко тужить за волею і чому він не може за нею не тужити. А яко Слов'яни, ми не можемо не бажати від усього серця, щоби тепер, коли міжнародні відносини виробляються може на цілі століття, ця туга Українців за волею була заспокоєна для розцвіту і зміцнення усіх слов'янських народів, — наскільки їм дійсно дорога ідея зросту й сили Слов'янства.

Яким гріхом було би, коли б тільки через брак порозуміння зостався заритим талант, дарований природою такому здоровому, такому повному творчих сил і здібному до культури народові; з другого боку, яке б це було щастя для Слов'янства, коли б вирвались на волю всі ті творчі сили українського народу, що досі гинули під гнітом насилля. Але мало цього. Наш П а л я ц к и й виніс переконання з історії нашого народу, що слов'янською ідеєю може бути тільки свобода. Таким чином, якщо ми хочемо рішити слов'янське питання дійсно по слов'янськи, мусимо перш усього бути твердо переконані, що тільки свобода, а ніколи рабство, всіх слов'янських народів, приведе до справжнього між ними братерства а тимсамим до зміцнення Слов'янства й це буде лиш на благо і щастя цілого людства.

Нас Чехів зв'язує з Українцями ще одна риса нашого громадського життя: наша правдива, чиста демократичність. Як ми так і Українці не мають ні аристократії, ні високої

єрархії в германському і римському значінні цього слова. Як у них, так і в нас під словом нарід розуміється простий нарід, тому й народне життя це життя демократичне.

Від нас їдуть Українці до братів Югословян, до народу близького тому, бо також демократичного. Я певен, що власне Югословяни особливо добре відчують цю рису українського народу й люблять цей нарід не менше, ніж ми. І це було би дійсно найкращим побажанням, щоби в великій словянській родині найбільше зблизилися власне й найбільше демократичні словянські народи, які завжди будуть найвірнішими поборниками словянської ідеї тому, що це є ідея народня.

Цим останнім побажанням прощаюся з українськими співаками, які, перебуваючи у нас, своїм мистецтвом і своїм словянством стали для нас дорогими близькими братами.»

З другої прекрасної критики цього славного музичного чеського критика подаю лиш уривки, а саме ті місця, в яких він ставить українських співаків і їх славного диригента за приклад, як маєтсья співати і чого можна від нас Чехам навчитись. Ця критика поміщена рівно ж у музичнім журналі „Smetana“ з дня 20. VII. 1919 року. Ось її уривки:

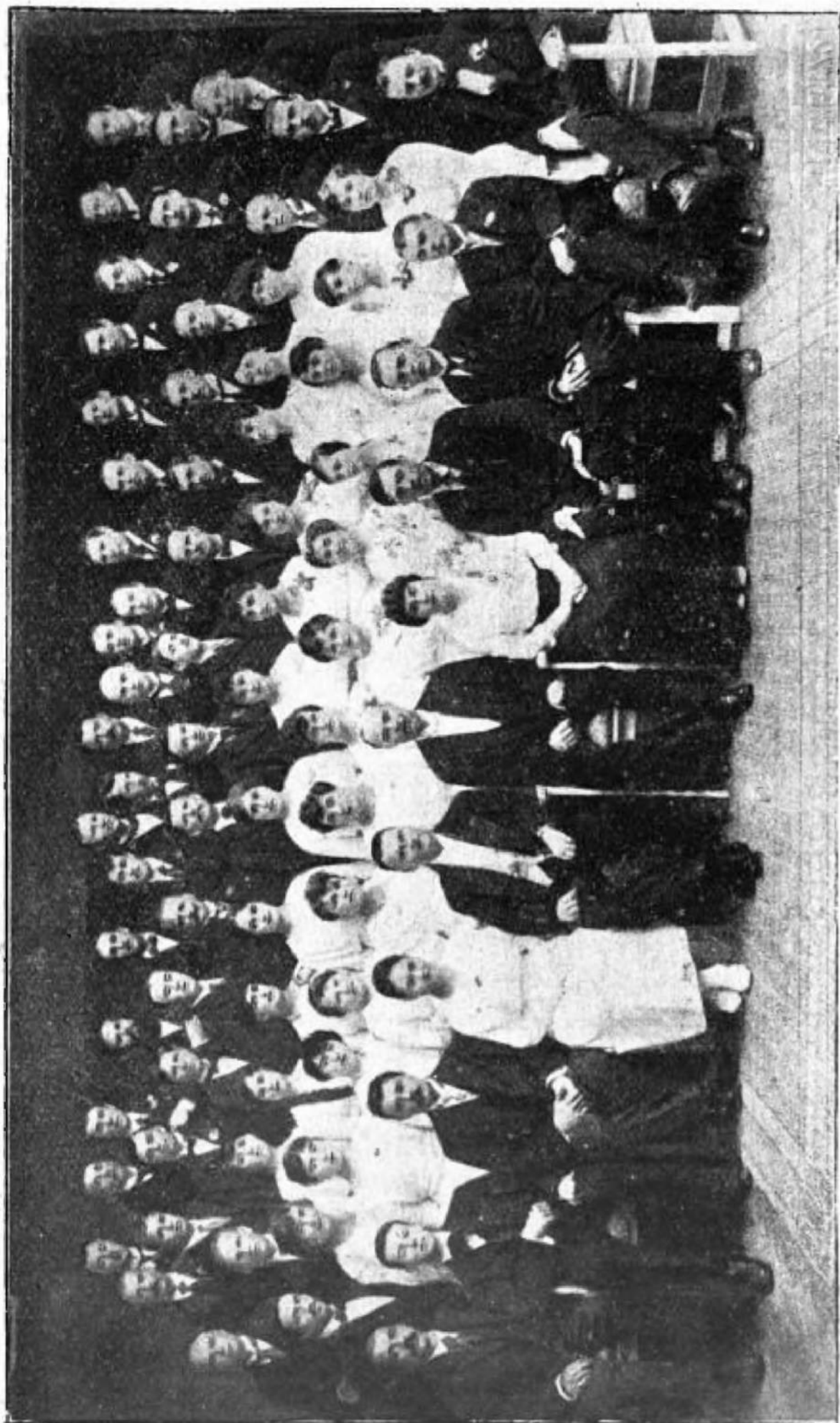
»...Тут ми дійсно чули твори, які можна проголосити за взірці для усіх аранжерів народньої пісні. Це є якраз особлива культура народньої пісні, яку мали наші музики ще перед кількома десятиліттями, а яку теперішні музики, як видно з останніх композицій чеської пісні, цілком затратили. Справді це характеристичне, що мусів прийти український диригент і заспівати нам »Кде домов муй« без огидних контрапунктів, якими наші диригенти споганили цю пісню, щоби показати нам, з яким смаком і багатим виразом можна цю пісню співати.

Тут уже перейшли ми від Українців до нас, а саме до того, чого ми можемо від них навчитись — цього є дуже багато. Зокрема мали би українські співаки вплинути на нас, щоб ми опам'ятались з нашої ліности і пізнали, що це значить мати музичний талант, як треба вчитись і вміти, та як

належить служити мистецтву з відданістю. Того всього повинні б ми навчитись від українських співаків, дійсно на велику користь для нас самих, бо могли б визволитись з того застою, до якого довела нас наша гра з технікою. Які то ми були горді з тієї нашої техніки, — та дивись, приходять співаки, які не надають жадної ваги тій техніці, для яких вона тільки samozrozumілим засобом для переведення їх вищих завдань, а навіть, як показується, ми не можемо навіть тією своєю славною технікою з ними рівнятись. Покладімо отже руку на серці і смиренно учімся від них, — мистецтво знову стало перед нами в чистій своїй подобі. А українських співаків прохаю, щоби нас не забували та повернулись до нас іще раз, як будуть могли. Будемо їх вітати щораз сердечніше, як це доказали теперішні їх концерти, яких успіх зростав щораз більше від концерту до концерту. Сповниться це, в що ми віримо й під політичним оглядом, що та ж Україна стане першим нашим сусідом і що буде природним мостом, який буде нас лучити з дальшим Сходом, а наші зносини будуть ще затіснятись. Все ж таки на завсіди полишиться милим спогадом, що чесько-українське збратання проявилось вперше на наших концертних залах, а також, що тут же якраз була людова публіка (пригадаймо зокрема концерт Робітничої Академії), яка найкраще відчула те, що в українській пісні нам найбільше промовляє: що це є душа — частина нашої душі, та кров — частина нашої крові.»

Цікаво було б знати читачам, як виглядає критика п. Ярослава Кржічки, того самого, з яким я при першій стрічі переговорював около 3 годині і трудно було його настроїти прихильніше до нашої справи. Цего діпняла доперва наша пісня, немов та вродлива дівчина, яка зачарувала його і спонукала написати довгу критику в музичному журналі „Nudebni Revue“. Критику цю подаю рівно ж в цілості тому, що вона буде інтересною для наших диригентів та музичних фахівців, а початок і кінець без виїмку для всіх. Ось і вона:

»Тяжко руці писати критику, коли серце співає хвалу...
Українці прийшли й побідили. Дійсно аж надто довго

У. Р. К. в европейських одягах

не знали ми про них і тяжко кривдили їх, коли несвідомо і без інформацій зєднували їх проти їх волі в одно ціле з російським народом. Наше бажання великої і неділимої Росії є слабим аргументом проти природи і волі цілого українського народу, якому саможестійність є всім, як була колись і нам. Українці відріжняються від Москалів а навіть, сказав би, що з усіх Словян вони є нам найближчі цілою своєю вдачею, сангвінічним темпераментом і нахилом до веселости та гумору, з яким переносять жалі і терпіння. Як і все інше, відмінною і питомою є їх пісня. »Гляголь« за поміччю молодого українського композитора п. Василя Барвінського улаштував ще перед війною (в літі 1914 року) концерт з українських пісень, а як мається співати, то це показали нам тепер Українці самі.

Чим вони побідили? Яка точка була для нас найголовніша?

Була це краса звуку, чар, повнота та зєднаність голосів, абсолютна досконалість інтонації. В чім ми не можемо конкурувати з Українцями, то це в їхніх голосах. У них співає кожний а — як Москалі жартують — перед обідом і по обіді. Сопрани зпочатку здавалися мені трохи гострими, але як здається, що в цім є своя краса та що так і треба, бо з цього повстає тон рівніший та певніший. Альти, скорше — меццо-сопрани, без темного тембра, але щодо звуку гарно вирівняні; тенори є м'які, ліричні та звучні. Але надівсе це басы. Їх чарівні тони, вибачте за сміливість виразу, хочеться просто їсти, такі вони смачні та повні. Про глибину басів мусілося б писати цілі розділи. Український хор налічує кількох октавістів, а з них три, які беруть з легкістю та повнотою контра »А«. П. Кошиць прирікає привести колись кївського октавіста, який досягає контра »Ф«. (Ляїкам для вияснення, це майже октаву нижче, ніж відомі дзвони басів у Ферстеровій »Польні цесте«).

Але українські співаки вміють володіти своїм матеріалом, уміють співати, а коли співають, то віддаються співові цілком. Багато голосів є вже з природи вирівняних, решта

вправлена проф. Тучапським, б. оперовим співаком і вихованцем італійської школи. Тільки співоче уміння і правильний тон видають ті чарівні піяніссіма і той прекрасний звук закритих голосів, яким хор імітує ліру, то ніжне, але дзвінке, та виразне (достроєне) піяніссімо, яке я чув тільки на паризькому конкурсі і яке може оцінити тільки чеський диригент, що так надаремно його шукає.

Найкращою прикметою є його ідеальний стрій. Знамените хорове „*sinken*“ (спадати) замість „*singen*“ (співати) є незнане Українцям. Я чув їх на всіх концертах і багатьох репетиціях; один раз (на пробі) якийсь сопран взяв верхнє »г« трохи нище і то єдине »г« викликало в цілім хорі велике порушення. Настільки всі чують. Я питав помішниці диригента, п. Щуровської: »Як це ви робите, щоб не знижувати, що так чудово інтонуете?« »Наші голоси інтонують природно«, відповіла вона, — »ми вибираємо тільки голоси рівні, нетремолюючі голоси. А коли хто схиляється до детонації від утоми, радимо йому стиснути кулаки, щоб набути необхідної енергії і уваги«. (Спасибі за добру раду. Але Боже мій, в чім би наші співаки тримали ноти? Ми знижуємо іноді вже за другим тактом, а далі не могли б співати без стиснених кулаків, зрештою наші співаки мабуть і не знали б, коли їх стискати). Разом з інтонацією треба відмітити в Українців знамениту вокалізацію і артикуляцію (виразну особливо в скупчених шелестівках).

Блискучий звук хору залежить не тільки від того, як, але від того що співається. Зараз же скажу, що тих кілька не дуже хитрих композицій, які хор співає, викликало у нас побажання, щоб на Україні зродився творчий дух, подібний до нашого Сметанового. Українська музика є поперше народня пісня, але пісня в цілім своїм складі дуже питома і багата. Багато цих пісень припало нам до серця уже одною їх мелодією: з кантів — »Страшний Суд«, який в дусі структури Берліозівського »Реквієм« заставляє своєю простою мелодією говорити про ті самі страхіття та жах. Величня і побожна »Почаївська«; прекрасна, наївно-легендарна ме-

лодія «Ангела Хоронителя»; майже всі бадьорі і жваві «колядки», з пісень прероскішна коліскова «Ой пряду, пряду», гумористичні «Черевички» та «Опеньки» і т. д.

Для багатьох здавались пісні спершу за одноманітні та прості, але це було тільки перше вражіння. При частішому прослуханню найшли всі значну різноманітність і пересвідчилися, що простота пісень є нічо іншого як чистота, а ніколи примітив. Українська пісня є многоголоса і головно в цьому полягає її чар, а також чар її хорових аранжировок. До природи пісні належать, поруч з головною мелодією, ще й контрапункти та контрасубєкти і в цьому є надмірне багатство української пісні. Згадаймо пісню «Ой пряду, пряду», яка поезія в контрапункті тенора на словах: «аж мій милий йде, як голуб гуде». В деяких піснях в контрапунктиці полягає вся вага мелодики (протигласи в коляді «Щедрик»). Сам народ витворює в цих «протигласах» масу варіацій; з часом менше цінні з них та лишні відпадають, а зістаються найкращі та необхідні. Чому українські аранжировки такі чисті і звучні, а разом при своїй складности такі прості як Божа природа? Тому, що коли ми працюємо при аранжуванні нашої одноголосої мелодії вимушено або свавільно, — ті послідовники Лисенка, пп. Кошиць, Демуцький, Ступницький, Стеценко, Леонтович і інші виходять з даних голосів, які з бігом часу випрацював і витворив сам народ, доповнюючи вже готову природну поліфонію в народньому дусі. Відси поруч питомої мелодики йде питома гармоніка, чисто вокальна подиктована народніми контрапунктами.

Дальшою побідною рисою хору є його робота. Чорну, підготовчу працю виконує п. Платоніда Щуровська: музикальна, тонкого слуху та ритмічного чуття, самовіддана, скромна — незнана ширшому громадянству — вона має львину часть успіхів капелі, даючи головному диригентові хор зовсім музикально підготований до мистецького оброблення. Щасливий д. Кошиць, що має таку помішницю. Чеський диригент, що товчеться на безконечнім розучуванні, постійнім виправлюванню хиб інтонації і ритміки при не-

акуратности відвідування співанок і тільки в останній момент вичерпаний приступає до власного творення — може тільки позаздрити йому...

Олександр Кошиць є одним із найбільших музиків України та одним із найліпших європейських диригентів. Він має усе, чого потребує диригент. Перш за все багатство інвенції і фантазії. Деякі пісні в партитурі виглядають дуже бідно, а з цих двох, трьох рядків він будує свої стрічки, повні різноманітності та виразності. Він не тримається точно букви, але доповнює і перемагає композиторську уяву. Більшість того, чим ми були до краю захоплені в українських піснях, ким би то вони не були оброблені, є його ділом. Він відтінює пишно, але з мірою і смаком. Його акценти не стріляють відразу, як пруська інфантерія — вони мають свої скалі. Ефект не є для нього метою, а тільки засобом. Не керується ним, а почуттям, не хоче ошоломлювати, хоче переконати. Від серця до серця, з таємности і ніжности аж до козацької буйности. Своім настроєм він володіє суверенно і співаки реагують на найменший рух його пальця чи руки. Нема у нього механічного тактування обома руками, кожний рух щось означає і кожний ледви помітний знак хор розуміє і виконує. Без огляду на всю обробленість нумеру, Кошиць раптовно захоплюється і творить на естраді нові нюанси — хор стрімголов і сліпо кориться кожному його настрою. Хто хоче пізнати д. Кошиця, повинен слідкувати, як він володіє з цілим своїм південним темпераментом на репетиціях, як він покоряє, як походжає наче ігноруючи співаючий хор, щоби ляснути зразу несподівано »сфорцандо« переляканим сопранам прямо під самим носом, так, що хор розсміється, аж не може співати, як посилає поцілунки тенорам за гарний тон, щоб зараз же їх знищити своїм гнівом, або як картає співачку за неточність відспіванням хибного місця — без найменшого протесту. Хор слухається, бо вірить йому і знає, що так воно потрібно, бо в мистецтві має силу єдиновладна форма — мистецький абсолютизм і Кошиць провадить енергійно і з користю для справи цей здоровий самодержавний

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for ensuring transparency and accountability in financial operations. This section also highlights the role of internal controls in preventing fraud and errors.

2. The second part of the document focuses on the implementation of robust risk management strategies. It outlines various risk assessment techniques and provides guidance on how to identify, measure, and mitigate potential risks. The text stresses the need for a proactive approach to risk management to protect the organization's assets and reputation.

3. The third part of the document addresses the importance of effective communication and reporting. It discusses the need for clear and concise communication channels and the role of regular reporting in keeping stakeholders informed. This section also touches upon the importance of maintaining accurate financial statements and providing timely updates to management and investors.

4. The fourth part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for ensuring transparency and accountability in financial operations. This section also highlights the role of internal controls in preventing fraud and errors.

5. The fifth part of the document focuses on the implementation of robust risk management strategies. It outlines various risk assessment techniques and provides guidance on how to identify, measure, and mitigate potential risks. The text stresses the need for a proactive approach to risk management to protect the organization's assets and reputation.

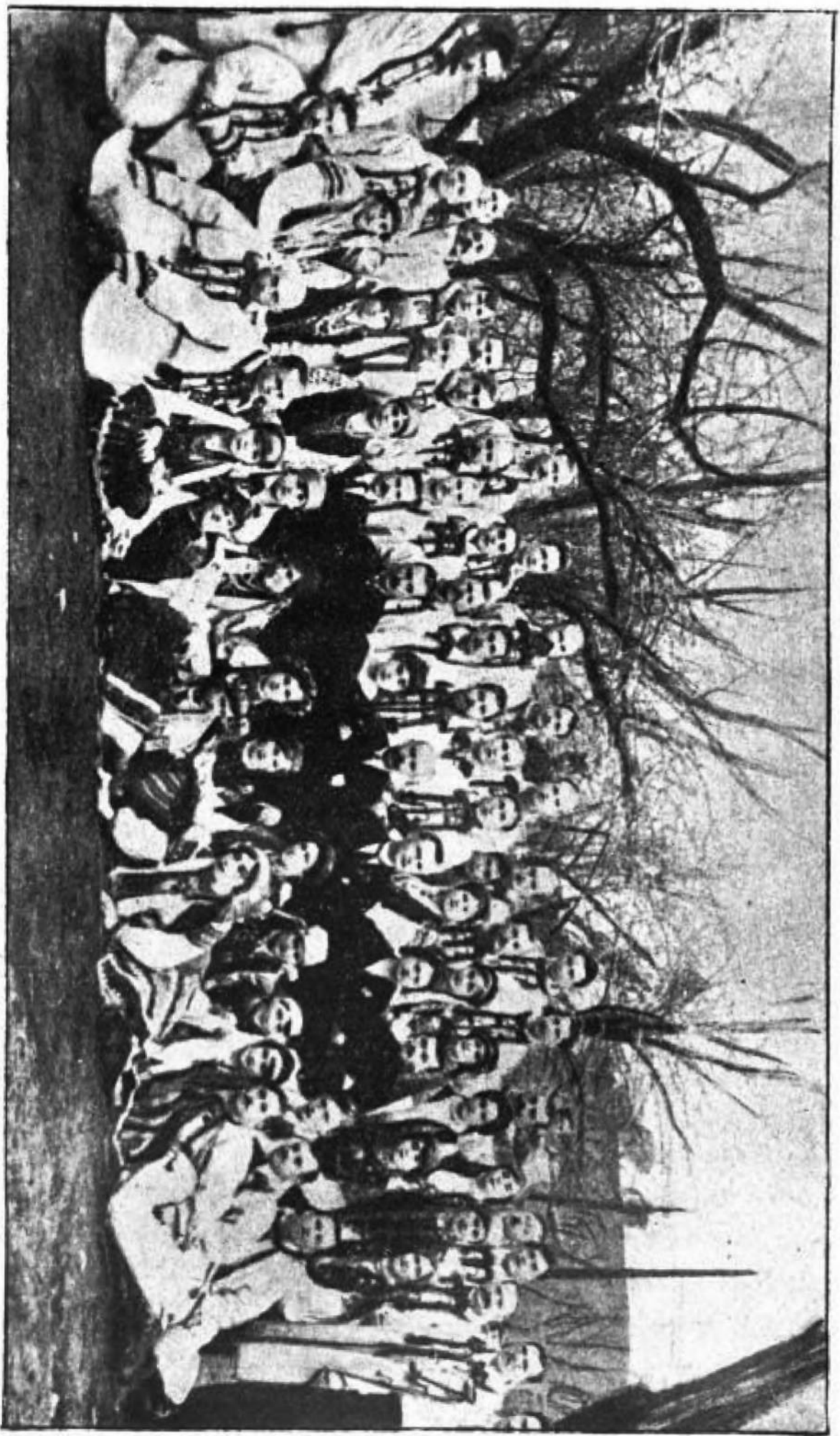
6. The sixth part of the document addresses the importance of effective communication and reporting. It discusses the need for clear and concise communication channels and the role of regular reporting in keeping stakeholders informed. This section also touches upon the importance of maintaining accurate financial statements and providing timely updates to management and investors.

7. The seventh part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for ensuring transparency and accountability in financial operations. This section also highlights the role of internal controls in preventing fraud and errors.

8. The eighth part of the document focuses on the implementation of robust risk management strategies. It outlines various risk assessment techniques and provides guidance on how to identify, measure, and mitigate potential risks. The text stresses the need for a proactive approach to risk management to protect the organization's assets and reputation.

9. The ninth part of the document addresses the importance of effective communication and reporting. It discusses the need for clear and concise communication channels and the role of regular reporting in keeping stakeholders informed. This section also touches upon the importance of maintaining accurate financial statements and providing timely updates to management and investors.

10. The tenth part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for ensuring transparency and accountability in financial operations. This section also highlights the role of internal controls in preventing fraud and errors.

У. Р. К. в національних костюмах зі Станіславівщини.

принцип. Д. Кошиць — диригент, композитор, етнограф, промовець о захоплюючій і заповнюючій полеті та невичерпаній дотепі, він душа хору, втілена жива українська пісня. В ньому найшла Україна найліпшого чоловіка дома й, для заграничної пропаганди.

Приїзд Укр. Респ. Капелі є найбільшою подією в нашому співацькому світі за багато років. Він показав нам, що маємо орієнтуватись не тільки на Захід але і на Схід. Українці побідили нас несподіваною красою свого співу і багато дечого навчили. Це дидактичне резюме було би дуже повчаюче. Передовсім для наших хорів і їх дезорганізації. Але це значить, — замітати перед власним порогом, — краще замовчати.

Згадувати про сердешні зносини наших співаків з українськими гістьми, про живі вечірки в Консерваторії з празькими вчителями, в домівці Товачівського Хору і Гляголь, про працання на бенкеті, улаштованому Українською Дипломатичною Місією з симпатичним Н. Славінським на чолі, не є моїм завданням. Було це зближення не лише з подиву гідними артистами й дорогими словянськими гістьми, але також з добрими, ввічливими людьми. Наше приятельство з ними є молоде але певне, гаряче й нерозлучне і бажаємо собі, аби вело до кращого пізнання України і до приятельських зносин також у інших актуальніших справах. Научились багато в дечому наші співацькі товариства, як це запримітив д. Спілька і наше славне Товариство Учительське. За всьо гарне, цінне, що ви нам зі своєї батьківщини принесли, хай вам буде дорогі українські мистці-співаки ваше «Спасибіг». Бажаємо вам із щирого серця удачі на дальшій вашій дорозі і маємо надію, що не розлучуємося на довго. До побачення!»

Не можу рівно ж перейти до денного порядку над ще одною дуже гарною критикою, яку помістила „Česká Stráž“ ч. 24. В ній автор переводить аналізу української пісні і на основі цієї аналізу робить висновки, що український народ відмінний від польського і російського і, що україн-

ська пісня й мова є для Чехів найближчою і найбільше зрозумілою з усіх словянських. Ось вона:

»Останній місяць жила музична Прага незвичайним мистецтвом «Української Республіканської Капелі», котра тут улаштувала кілька концертів. Пройшли вони з успіхом, відповідаючим їх мистецькому виконанню.

Капеля, це хор першорядний, обдарований природою та мистецтвом так багато, що в концертній залі ми пережили вражіння мистецтва суцільного, зрілого, а рівночасно так чаруючо-молодого. Не хочу розписуватися про ці незвичайні басы, про ці неправдоподібні піяніссіма, ці майстерські стаката, про ці всі технічні дива, які українські співаки проводять так природно, немов вони приходять самі собою.

Хочу вказати на щось більшого, що ми могли почути в співі цього хору, передовсім на те, як тут заговорило до нас правдиве народне мистецтво. Воно грало й світило в співі українського хору і поривало в слухачах чеську душу, яка прагнула такого мистецтва і прагне. Українці не показали нам, що вони можуть виконати, а показали, які є їхні народні почування і як вони проявляються в тім, що найкраще висловлює всяке почування — у пісні. В цьому й причина їх оригінального саморідного виконання в протиставленню до штучного віртуозівства, в цьому і їх геніяльний розмах у передачі їх народніх творів.

Нажаль сумно те, що наша музика, збудована Сметаною на таких певних народніх підвалинах, все більш і більш віддаляється від них, все більш і більш покидає те джерело, яке одиноко може достачати їй оживляючих соків. Найкраще бачимо це на виконанню творів Сметани, яке робиться все більш не чеським, так, що вже болюче й слухати у нас Сметану. Я бажав би, щоби наші молоді та наймолодші послухали українських співаків і повчилися від них, що таке народне мистецтво.

У композиції стоять вони ще далеко за нами, бо їх композитори, не виключаючи Лисенка і Стеценка стоять на ступні й творчости нашого Кржичковського, а про такого ге-

нія, як Сметана, нема ще там і мови. Тим більше треба подивляти, як із тим малим, що здобули Українці за найбільше неприязних часів, вони можуть доказати, що є справжнє народне мистецтво, виказати справжню самостійну культурну психологію свого народу. Доводять це передовсім любовю до пісень свого люду, пісень, котрі не представляють для них тільки етнографічного інтересу, а є безпосереднім голосом народньої душі. Вони самі говорять з любовю до цього народу, прислухуються до його голосу з побожністю і любовю, яка й проникає у їх власне виконання. Через те саме виконання пісень є таке просте, правдиве, а при цьому шляхетне. Їх велике технічне знання впливає із знання українського люду, який власне так співає свої пісні. І тому з кожного виконання цих пісень промовляє душа українського народу.

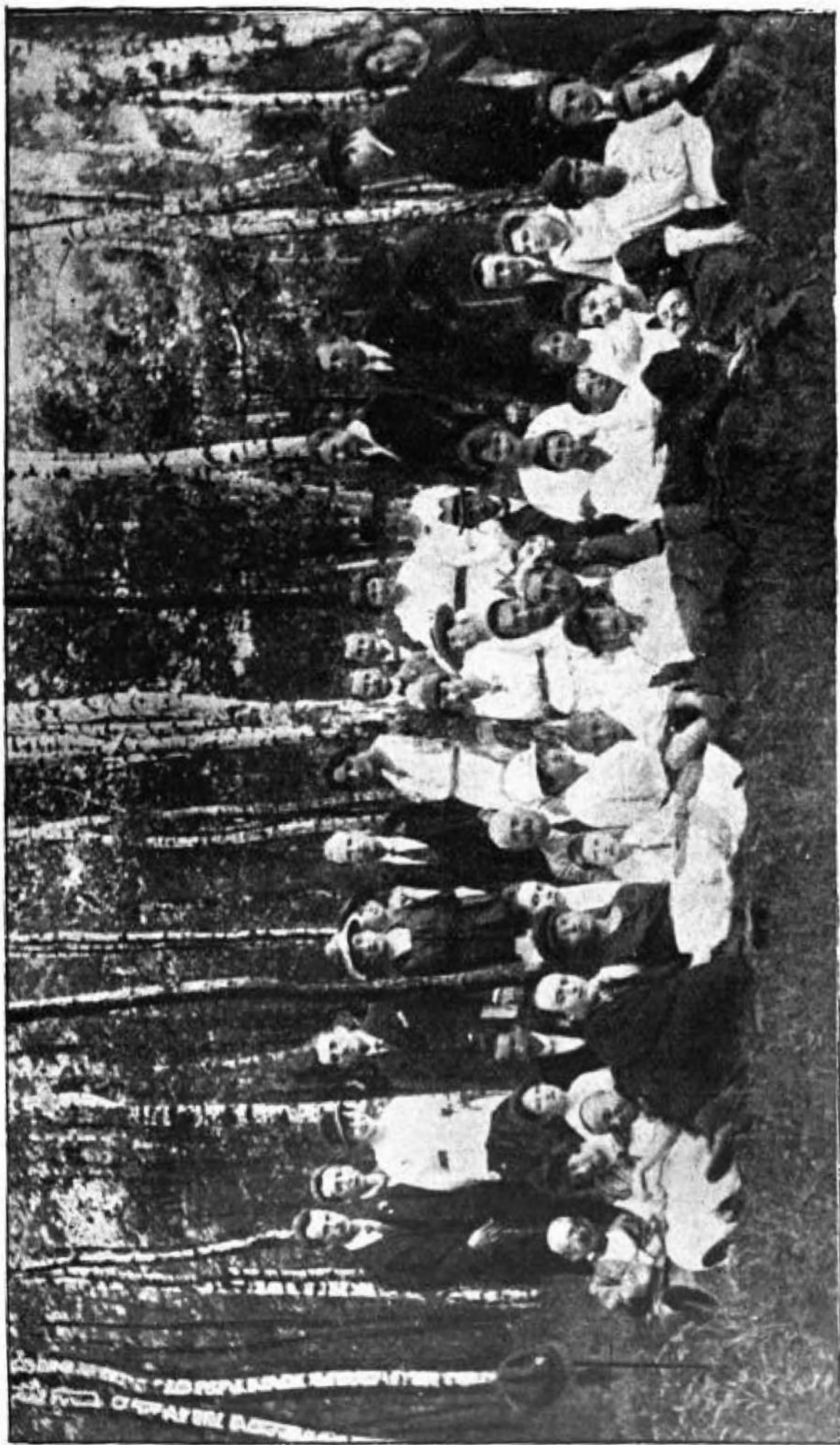
Від музики переходимо до іншого питання: чи це є душа українського народу, чи просто душа російського народу? А відповідь на це питання після цього всього, що ми знаємо про українське народне мистецтво не може бути інша як та, що український народ має свою власну душу. Що краще показує народню душу, як не його пісня? А українська пісня є цілком інша, ніж пісня польська, великоруська, або білоруська. Раз Українці зуміли заховати свою народню культуру такою чистою, як це бачимо на Україні, мусимо лічитися з власною психологією того народу, яка не може не виявитися і в політичних справах. Українська пісня є Чехам найближчою з пісень усіх народів, навіть словянських.

Причини цього далеко глибші: велика близькість між психологією Чехів і Українців, хоч би в обсягу їх демократичности, незаплямленої жадними компромісами з так званою національною шляхтою. Психологічний розвиток стремління є в обох народів подібний: в обох бачимо подібність настроїв. Нема тут поверховної веселости, ані безнадійного смутку, бо їх соціяльний устрій не допускав до першої, а безустанний утиск відучив від другого. Тому й їх пісня є поважна, або закрашена теплим гумором. Можна порів-

нювати ці обі культури без кінця і все знаходити подібні риси. Бо в пісні »Шумить гуде дібровонька« ми чули первовзір нашої пісні »Ного, ного, vysoka jsi“. А це може бути з користю й для нас. Тепер, коли ми пізнали українську пісню і навчилися бачити в ній плоди духа народу нам найближчого, будемо старатися пізнати Україну і з інших сторін і зближатися до неї, як до найближчого нам душею союзника.»

Не буду переповідати всіх рецензій дослівно, а зберу те, що найесенціональніше у них, інакше треба би на це списати кілька томів. Деякі критики, як Д-р Дж. Гуттер, Владімір Бальтазар і інші підносять, що українська музична культура є дуже цінним вкладом у загально-людську культуру, а то тому, що укр. пісня сягає ще поганських часів і ці елементи ще й досі задержала; що вона є чудовою і пахучою квіткою з іншого світу, повного особливого подиху і краси; що коли український нарід має таку величню пісню, а його музикальність має таке сильне і здорове коріння, то такий нарід не згине, а зрештою, великою шкодою для загальної культури було б, як би було інакше. Майже всі критики погоджуються щодо цього, що чеські музичні кола здобули собі дуже багато досвіду й науки з українських концертів, що українська музика має на їхнє музичне мистецтво оздоровлюючий вплив і, що українське мистецтво, хоч як воно далеке від них, але воно так потрясло ними до глибини душі, що Чехи відразу полюбили і цю пісню і український народ.

На цьому кінчаю огляд нашої мистецької пропаганди, а згадаю ще про дві інші справи адміністраційної натури. І так у Празі закупила наша адміністрація велику пропам'ятну книгу, де головню підчас антрактів вписували свої імена, а навіть короткі гадки-рецензії, визначні представники музики, мистецтва, композитори, політичні діячі, які приходили до О. Кошиця, щоби з ним познайомитись. Книгу цю назвали ми опісля »золотою«, бо дійсно вона представляє для України величезну і неоцінену вартість через те, що має підписи а часто й короткі рецензії-вражіння з концертів від різних найславніших представників мистецтва, музики, політики, ду-

У. Р. К. на прогульці з хором „Гляголь“.

же часто міністрів, а навіть коронованих голів і президентів держав. Книгу цю, яку я все носив і все предкладав до підпису тому, на кім нам дуже залежало, по розв'язанню Укр. Респ. Капелі в Берліні передав я п. О. Кошицеві.

В Празі адміністрація Укр. Респ. Капелі звернулась до нашої Укр. дипл. місії з проханням, подбати о віза за кордон, то є до Австрії, Італії, Швейцарії, Франції, Англії, Югославії. Прохання наші не увінчались одначе успіхом. Ми одержали з кінцем місяця червня 1919 року тільки віза до Югославії і Відня. Укр. Респ. Капеля подалася до Відня, щоб тут переждати, заки зміниться неприхильне для нас положення і Капелі дадуть дозвіл на приїзд до Франції. Зрештою змусило нас до цього фінансове положення Укр. Капелі. Правда, завдяки доброзичливій прихильности п. Славінського, нашого посла в Празі та неструджених дорадників і опікунів капелі, пп. О. І. Бочковського і д-ра Р. Домбчевського, нам удалось якось приличніше приодягтись і здобути фінансів на прожиток на перші місяці, — то одначе п. Славінський не був обов'язаний до дальшої піддержки хору, бо до цього були обов'язані в першій мірі наше міністерство фінансів і його торговельні агенти за кордоном. Ці однак були тверді і якось для хору неприхильні, тож п. О. Приходькові довелося мати з ними тяжкі пересправи у здобуванні фінансів. Взагалі в житті капелі були дві дуже дразливі справи, а це: паспортіві віза та гроші на прожиток. І як колись голодні римські пролетарі за часів імперії кричали „*panem et circenses*“ (хліба та циркових забав), так за цілий час свого існування капеляни кричали часами благальним тоном: »віза і грошей«.

II. В АВСТРІЇ.

В Австрії не задумувала У. Р. Капеля задержуватись довго тому, що на місяці липень і серпень припадав мертвий сезон, далі, Австрія яко побіджена держава не грала жадної ролі в політичному житті. Ми одначе мусіли задержатись тут більше як два місяці, бо просто не було куди їхати. Югославія тимчасом відмовила (взяла назад) свої віза. Сербський генерал, урядуючий у Відні, скасував дозвіл на візд У. Р. Капелі до Югославії. Він поступив так, як поступив легендарний Гомерів Одісей, який боячись про своїх товаришів, щоби чарівна пісня сирен, які були на островах, а коло яких вони мали переїжджати, не причарувала їх, позаліплював їм вуха воском, а самого себе казав привязати до щогли мотузком. У. Р. Капеля була навіть подекуди вдоволена з рішення сербського генерала, бо коли б хор був виїхав до Югославії, не був би певно бачив західньої Європи і не був би словнив свого завдання. Лихо, та не без добра! Тільки це один приклад більше, як виглядає у практиці всесловянська ідея, любов і братерство.

З приїздом до Відня зараз же далась відчути велика різниця межи Прагою а Віднем. Там радість і ентузіязм державного відродження, тріумф з приводу виборення самостійности, тут гробовий сум, голод, неспокій за майбутнє народу, клопоти за хліб, за мясо, молоко, вугілля, тисячі виголоднілих дітей чахнуло і вянуло, дякуючи антантській дипломатії, яка в Сен-Жермен усунула австрійським Німцям підстави до існування. Серед такої несприятливої атмосфери приходилось адміністрації У. Р. Капелі улаштуувати концерти симпатичним і колись веселим Віденцям, яким тепер не до

концертів, не до радості, не до співу. Коли б навіть Віденці не прийшли були на наші концерти, ми були б навіть і не дивувались, бо ми зрозуміли б причину їхньої абстиненції. А однак той гробовий настрій перемогла сила і краса української пісні. Відень — цей Відень Гайднів, Бетховенів, Моцартів і Штравсів відгукнувся на нашу пісню мимо мертвого сезону і мимо страшної душевної депресії. Віденці прийшли на наші концерти і прийняли нашу пісню дуже прихильно, хоч не з таким ентузіазмом, як Чехи. Вони зрозуміли, що до них приїхали представники народу, котрий так само нещасливий, як вони, так само окружений ворогами, котрому так само як їм приходить боротись із неправдою і неволею. Вони зрозуміли, що наша пісня прилинула знад Дніпра не на те, щоб їх забавити і розвеселити й такою тенденцією образити їх народні почування і жалобу, але щоби розказати їм про наші болі та смутки.

Не дивлячись на те все всі газети повітали концерти нашого хору як ясні проміння розради в темнім льоху нужди, безробіття, розпуки, до якого вганяла австрійських Німців політика переможців. Не було газети у Відні, яка про наш хор сказала б якесь лихе слово. Всі газети без виїмку піднесли високі вальори нашої пісні, майже всі признали, що навіть столиця світової музики — Відень, не може чимсь подібним похвалитись і що треба би подбати, щоби віденські хори стояли на такій артистичній висоті, як У. Р. Капеля, а як мається гармонізувати пісні, то українські композитори можуть навчити дечого навіть німецьких композиторів і тому українська музика являється дуже цінним вкладом в загально-людську музичну культуру („Arbeiter Zeitung“ і „Neue Freie Presse“). Інші газети („Neues Morgenblatt“, „Wiener Morgenzeitung“ і „Morgen“) піднесли, що українська народня пісня своєю свіжістю і красою захопила і побідила всіх, і ляків і музиків, пересичених модерною музикою і культурою та, що вражіння від неї таке, яке справляє на чоловіка, утомленого життям міста, гомін природи, або як хтось із затроєного пахощами сальону вийде на свіже, чисте і лісове повітря.

Не диво отже, що такий досвідчений музик, як директор Академії музичної у Відні, Фердинанд Лєве, який був присутнім на всіх майже концертах, звернувся до О. Кошиця особним листом, сердешно дякуючи хорові та його провідникові О. Кошицю за хвилі насолоди, яких він зазнав на наших концертах. Ось зміст цього листа, захованого в архіві Капелі:

»Високоповажаний Пане! Почуваю найглибшу потребу зложити Вам подяку за ту артистичну насолоду, що ми віденські артисти та друзі мистецтва пережили підчас Ваших чотирьох концертів.

Рідко доводилось мені чути хорове діло так досконале щодо звуку, інтонації, ритміки та динаміки. А дотого Ваші прекрасні народні пісні, їх дійсне майстерне оброблення і нарешті, але не при кінці, Ваш абсолютно виїмковий провід.

Щиро сподіваюся, що нам пощастить незабаром знову подивляти Вас і Ваших співаків тут у нас.

З найщирішими поздоровленнями з приводу Вашого великого успіху у Відні та з поновним висловом моєї подяки, зістаюся Високоповажаний Пане Ваш щиро відданий Фердинанд Лєвє.»

Порівнюючи чеські і віденські критики, кидається в очі відразу різниця. Чеські критики захоплені чарами нашої народньої пісні кажуть, що на Україні є дуже могутня народня пісня, але немає музики і знаменитих композиторів, віденські кажуть інакше, бо твердять через свого представника, Ф. Лєве і інших, що є не тільки пісня, але також і дуже оригінальні українські композитори, котрі говорять нове музичне слово. Видно з цього, що оцінка Чехів більш ентузіастична, але менше справедлива, оцінка Віденців більше холодна (відповідно до хвилі), але натомість об'єктивна і справедливіша. І в тім об'єктивно беручи лежить вижчість віденської критики від чеської.

Яке вражіння зробила наша пісня на численну нашу еміграцію у Відні, хай послужить допис п. Яковенка в журналі «В о л я» ч. 1 із серпня 1919 року:

»Нас тут занесла доля далеко від рідного краю, до

котрого може декому з нас вдається орлом долетіти і ми їмо гіркий хліб еміграції, киснучи у своїх дрібних клопотах, жерті тугою за Україною, на якій »сто ріками тече кров наших братів, червоніє«.

Часами нас огортає розпука і ми замість об'єднуватись — нероз сваримося за »масляні вишкварки«, косо дивимось — Галичани на Наддніпрянців і навпаки.

На нас, котрі почали вже зневірюватись, зробила вплив наша пісня в мистецьким виконанню Українського Республіканського Хору, як оживляючий подув вітру з наддніпрянських степів. Взаїмна нехоть зникла. Ми всі зібралися в концертній залі без різниці Народніх Республік і радувалися і плакали однаковими сльозами. Нас в цю хвилину обєднало однакове почування і могутність нашої пісні збудила віру в світле будуче, піднесла на духу упавших і тих, що сумніваються в будучності нашого народу. Ми всі виходили з концертної залі з тим переконанням, як то вже раз гр. Толстой сказав своїм гостям Українцям, що народ, який має таку пісню, не вмере, не загине, бо це була би шкода для загально-людської культури.

Милі гості, наші капеляни, незабаром покидають Відень. І ми достойно попрощаємось із ними. Жаль нам буде, що відлітають наші соловії, але ми знаємо, куди і для чого вони летять. Вони співають нашу державну самостійність. Наші брати ллють там на сході кров за наш національний ідеал, виборюють його мечем. І виборюють. Ми в це тепер віримо. Піснею заговорив про це наш народ.»

В честь У. Р. Капелі уложив навіть наш поет О. Олесь вірш, виголошений на бенкеті, улаштованім віденською українською колонією в честь У. Р. Капелі 26. VII. 1919. Ось цей вірш, поміщений у тімсамім числі »Волі«:

»Ах, нам тут сонце не світило,
Ми тут не бачили весни.
Тут небо хмарою закрило,
Ах, нам тут снились тільки сни.

Нам снились сни... Не сни, а муки!
Прокльони, стогін, плач і крик,
Нам снились сльози, зойки-згуки,
Те, що не вимовить язик.

І так минали тижні цілі...
Нас жах голодним звірем їв,
У день закопаних в могилі,
В ночі в залізних стисках снів.

І враз нам сонце засвітило,
Ах, сонце рідної землі,
Нам рідне поле зашуміло,
Нам заспівали солові.

З серпом селянка вийшла жати,
Чумацька пісня... степ в ночі...
Кайдани... глум... і Чайка-Мати
І син на зраненім плечі.

І щось страшне, як грім в негоду,
Як в день похмурий блискавки,
Як гнів великого народу,
Що був покривджений віки.

Як вільна пісня перемоги
Життя і правди і краси,
Всього, що, краю мій убогий,
Ти щедро світови даси.

Це знову сон! Ні, ні, кохані,
Ви знов вернули все мені
І засвітили знов в тумані
Давно погашені огні.

В моїй душі вмірають муки,
Надія знову ржива,
Цвітуть, сади, степи і луки
Шумить над озером трава.

І Україна із пожежі
Безсмертним феніксом летить!
Горять і світять її вежі,
Круг неї цілий світ шумить...«

Підчас побуту У. Р. Капелі у Відні адміністрація хору робила заходи, щоб здобути віза до антантських країв. Не можучи одначе дістати ті віза за поміччю нашої дипломатичної місії, бо ця місія, як усі інші наші дипломатичні місії, були безсильними і з ними ніхто з чужоземних дипломатів не рахувався, адміністрація капелі сама почала старатися о дозвіл візду до Франції, а рівночасно для двох членів адміністрації на візд до Швайцарії. На одній із прогульок по Каленбергу нашого тіснішого гуртка, т. зв. »Приходьківців«, який складався з 21 осіб, а то 4 Галичан і 17 Наддніпрянців (з Галичини були: я, Роман Кирчів, О. Вахнянин і М. Орісік, опісля за мужем Січинська, з Наддніпрянців п. О. Приходько, його сестра Ольга, Г. Ватич, В. Січинський, М. Роццахівський, С. Трухлий, Л. Безручно, братя Ю. і Л. Татарови, М. Терпило, В. Радченко, Ніна Машкевич, Ніна Царгородська, М. Приємська, К. Здорик-Здориченко, Катерина Якуненко і Софія Саєвська), дозріла ідея звернутись до редактора журналу французьких парламентаристів в Парижі („Revue Parlementaire“) п. Анрі де Шамбон, якого статті поміщені в тім же журналі ми читали, тому що він часом порушував справи України і то в прихильнім дусі. Ми рішили його попросити, щоби він, разом із Жаном Пелісіє, рівно ж приятелем українського народу, вставились у міністра закордонних справ, Пішона, о дозвіл візду до Франції. Адміністрація У. Р. Капелі написала гарного листа, залучила дві рецензії чеських критиків, З. Неєдлього і Ярослава Кржічки та дві знимки хору, одну в українських строях, другу в одягах візитових. П. Шамбон помістив без вагання цілого нашого листа з двома знимками і двома критиками в повнім тексті в ч. 39—40 дня 1. IX. 1919. в повищому журналі „Revue Parlementaire“.

Вважаю за відповідне познайомити Шан. Читачів зі змістом тої »дипломатичної ноти« нашої »музичної місії« з апелем до французького уряду, зглядно до французького народу, яка, поперта французьким амбасадором у Берні швайцарським, отворила нам ворота до так упрагненого Парижу,

подаючи рівночасно лист визначного нашого добродія п. А. де Шамбон. Зміст цього листа слідує:

»Хор Української Республіки!

Якраз одержав я лист, долучений до цієї статті, заочитаний документами і 2 знімками, які я публікую дуже радо. Сподіюсь, що апель, який до мене адресований, вислухає і французький уряд, бо завжди на наших граничних стовпах можна прочитати: »Тут починається країна свободи«. А. де Ш.»

А зміст нашої »дипломатичної ноти« такий:

»Пане де Шамбон! Ми прочитали Вашу статтю о Україні в „Revue Parlementaire“ № 31—32.

Народ може помилятися, але все найдуться сильні інтелекти, обдаровані духом проникливості та вродженої справедливості і вони бачать звичайно далі, ніж інші. Правда, спочатку суспільність їх не розуміє, але їх ідея кінчиться тріумфом.

Так мається річ і з українською справою. Франція — ця Франція, яка для нас являлась ідеалом справедливості, тепер перша відмовляє права до життя і свободи великому поневоленому народові, який молить її о поміч. Це — неімовірно! Але цей стан не може довше тривати. Французький народ не може бути глухим, він мусить нас зрозуміти і ми жиемо в цій певности. Ваша стаття узасаднює віру у Французів. Ви перший зрозуміли це, що інші зрозуміють значно пізніше. Одначе треба, щоби загальний знав правду про Українців, бо не можна судити про щось, чого не знаєся.

Шеф нашого уряду, С. Петлюра, зрозумів потребу цього, щоб ми далися пізнати Європі і мимо дуже несприятливих обставин, вислав на турне по Європі український хор, названий Хором Української Республіки. Він післав його на це, щоби показати світові те, що Україна має найкращого, найдорожчого а рівно ж найбільш характеристичного, бо наша пісня є нашою душею. Це прикмета нашого народу, звязувати всякі події життя, чи вони веселі, чи сумні, а рів-

но ж і історичні випадки, з піснями. Ціла історія України, ціла його культура, мораль, гумор народу, знаходять свій вираз в українських піснях. Хотячи дати пізнати нашу душу Європі, Петлюра не міг вислати нічого кращого, як цей хор — живий образ України.

Слушність тої ідеї виказалась через побут цього хору в Чехо-Словаччині.

Чехи — народ словянський — найбільше зі словянських народів поневолений Німцями — були задивлені в свою протекторку — велику і неділиму Росію. Українців, які причинились до розбиття Росії, не любили Чехи й тому український хор зараз же на вступі на територію Чехо-Словаччини заарештовано й, тільки зусиллям кількох осіб, зичливо успосіблених Україні, вдалось звільнити хор з арешту і дано йому поміч, щоб міг приїхати до Праги.

Перший концерт хору викликав повну революцію в їх поглядах на Україну. „Veni, vidi, vici“, такий титул з першої рецензії о нашій хорі. Чехи музики, а заразом люди політики, відчули в нашій пісні старинну словянську культуру, багату, оригінальну, яка дає нам право до самостійности. Русофіли зучора, стались нашими приятелями і то найщирішими, а яко доказ на це, — критики, залучені до цього — рецензія професора університету й знаменитого критика доктора Нездлі і рецензія композитора Кржічки.

Тепер ми на порозі Франції, куди приходимо говорити с нашій пісні, о великім народі, який змагаєсь у боротьбі проти більшовицької інвазії і нас туди не пускають. Отсе вже більш як місяць чекаємо у Відні на паспортів віза до Франції, а всі наші заходи, щоб одержати їх, не довели до нічого. Нам дано дозвіл на візд до Італії і Англії (це одначе не була правда, але писалось так, щоби Франція побачила, що інші краї дали вже віза — прим. автора), але ми мусимо співати передовсім у Франції, яка тепер рішає о судьбі народів.

Хор Української Республіки складаєсь із біля 80 осіб — мужчин і жінок. Члени хору є в більшій частині урядовцями

міністерств, вислані українським урядом на турне. Хор є організований міністром мистецтва (штук красних) і національної культури на державний кошт і добре забезпечений матеріально. Непотрібно додавати, що він не представляє жадної небезпеки для Франції під оглядом більшовицької пропаганди. Навпаки ми віримо гаряче, що наша пісня вийде на користь не лиш Україні, але також і Франції, яка, пізнавши Україну, дасть їй моральну поміч і піддержку для боротьби і спричинить в цей спосіб кінець більшовицького терору в Європі.

Адміністрація українського хору звертаєсь до вас, п. де Шамбон, з проханням, вихлопотати хорові дозвіл на візд до Франції, щоби там дати концерти.

З матеріалами, які ми вислали для інформації, зробіть, що вважаєте за відповідне.

Прохаємо прийняти, п. де Шамбон, вирази глибокої пошани і нашої щирої відданости. Ол. Приходько, директор хору. Г. Ватич, секретарка.»

З хвилиною появи цієї знаменитої нашої «ноти» в чільнім парламентарнім журналі, що являлось неабияким sukcesом, починаєсь дипломатична гра, яка тревала біля 2 місяців. Нашим приятелям А. де Шамбонові і Жанові Пелісіє вдалось позискати голову комісії міністерства закордонних справ, п. Франкліна Буйона, визначного французького парламентариста і всі вони в трійку почали натискати на міністра зак. справ, Пішона, який одначе під впливом російських кругів не подавався і не дозволював на видачу віз хорові. Міжтим адміністрація капелі одержала по кількох тижнях письмо від п. Шамбона з ургенсом, щоби вислати список членів хору. Ми одначе дуже здивувались, бо безпосередньо по висилці листу до нього, адміністрація хору вислала на його жадання список за посередництвом нашої дипломатичної місії в Парижі з проханням, доручити його п. Шамбонові. Підозріваючи, що може в нашій місії декому залежить на тім, щоби капеля не дісталась до Парижу, адміністрація хору вислала список членів хору прямо до рук п. Шамбона. І дій-

сно, як ми довідалися опісля в Парижі, один із членів місії сховав наш список під зелене сукно... Рівно ж тоді ми довідалися, що справа віз до Франції о мало що не спричинила кризи в міністерстві закордонних справ. Бо коли міністер зак. справ Пішон, мимо натиску п. Фр. Буйона, не хотів дати хорові віз, а цей загрозив, що подасться до димісії, щойно наслідком загрози п. Ф. Буйона і наслідком реляцій, які французький уряд одержав від свого амбасадора з Берна у Швейцарії (о чім пізніше), дозволив мін. Пішон з кінцем місяця жовтня 1919 року на візд до Франції.

Згадаю на цьому місці, що нам уже передтим два рази довелось стрінутися з неприхильним становищем до У. Р. Капелі навіть з боку власних високопоставлених родимців. І так проф. М. Грушевський підчас нашої їзди до Праги так висловився про У. Р. Капелю перед п. Приходьком: »Нащо ви то везете за границю!« А п. Михайло Лозинський в розмові з д-ром Р. Домбчевським порівняв нас із Неграми, бо, мовляв, що може обходити Париж якась там »негритська« пісня та заявив, що він не прив'язує жадної ваги до української пісні.

До Швейцарії рівно ж тяжко було хорові одержати віза та й тут рівно ж треба було уживати підступу. І так п. Микола Василько, який був головою дипломатичної місії у Швейцарії порадив, щоби капеля вислала покищо до Швейцарії двох із адміністрації (о дозвіл для них він обіцяв уже постаратись), а скоро швейцарський уряд побачить, що це не якісь ботокуди, а правдиві Європейці, дасть дозвіл на візд цілому хорові. І дійсно серед нетерпеливих очікувань цілої капелі двох членів адміністрації, а саме п. О. Приходько і я, одержали віза до Швейцарії. Коли ж ми в Берні своїм виглядом подобались, тоді за поміччю п. Миколи Василька, який показався витравним дипломатом, одержали віза для цілого хору. Було це майже рівнозначним зі здобуттям віз до Франції, бо ми вважали Швейцарію яко поріг до Франції і були певні, що з Швейцарії буде нам значно легше, як це дійсно мало місце, одержати віза й до Франції.

III. В ШВАЙЦАРІЇ.

Швайцарія — ідеал для кожного — країна свободи і найбільшої у світі толеранції, отворила для незнанної досі в культурнім світі затурканої нації свої ворота. Яка ж це радість для капелян з хвилиною вступлення на територію цієї блаженної країни. Тут якимось і сонце краще як деінде світить, якимось таке погідне і гарне, тут і природа якась веселіша і до тебе усміхається, тут і люди якісь інші — привітливіші. Не диво, це ж неутральна країна, яка не зазнала страхіть світової війни і тому то така різниця кидаєсь відразу в очі, тим більше, коли опускаєсь таку знуздєнілу і знищену війною і миром Австрію. Тому ціла ця атмосфера поділлала на капелян і настроїв у них був якийсь бадьоріший. Але з другого боку певного роду острах запанував серед них. Кожний почував, що на цей хор буде дивитись ціла Європа, бо ж у Чехії, правду сказати, співалося для Чехів, в Австрії для Австрії, а ширший світ навіть не знав о цім хорі. »Аби тільки не співати перед порожною залю«, — так говорили капеляни, »а якимось то буде«. І мали чого боятись, бо перший концерт в Швайцарії був назначений у Базелі, найбільше у Швайцарії музикальнім місті, де кожний мешканець має у своїм бюджеті назначену певну суму, яку може видати на якісь дві-три імпрези, а понад це не сміє вже видати, хоч би це була не знать яка сензаційна імпреза. Так нас інформовано і в Берні і в Базелі. Тому, як усюди, так і тут моїм старанням було, заповнити залю на перший концерт, бо від цього концерту в такім співацькім місті як Базель, яке надавало тон цілій Швайцарії, залежала судьба інших концертів. Коли наш імпресаріо зателефонував з Базелю до Берна до нашого го-

ловного директора капелі, п. Приходька, що концерт певно стріне невдача, він вислав мене зі словами: »Ідьте і наповняйте залю«. Вмить їду до Базелю, відбуваю коротку конференцію з імпресаріом, кажу собі подати адресову книгу, спільно з ним вибираю імена найчільніших музиків, рецензентів, композиторів, людей науки, політиків, фінансистів, посилаю запрошення разом із білетами, що в західній Європі є загально прийняте і ніхто за це не гнівається, ані не вважає цього за понижуюче, походив до редакцій усіх базельських часописів і коли хор приїхав, мав наповнену залю найдобрішою публікою. Перший наш концерт у властивій Європі був блискучий, як о цім свідчили знамениті рецензії, поміщені на другий день у всіх часописах, повні подиву для нашої пісні, з яких одну таки зараз в цілості наведу, зазначаючи при цьому, що майже всі вони такі або їм подібні.

Ось як пише часопис „Basler Nachrichten“ з дня 12. X. 1919:

»Концерт, який устроєно Українською Республіканською Капелею в п'ятницю 10 жовтня в музичній залі, був явищем свого роду. В народній пісні відбивається характер народу чисто і яскраво, що так безперечно не можна цього досягнути нічим іншим. Описи по нашим мірилам не можуть нам представити по суті цього народнього мистецтва, бо перед нами, західніми народами, стає незнаний нам світ, що спочиває на цілком інших основах і побудований на цілком інших підвалинах. І тому не можемо силкуватись представити суть і істоту цього своєрідного для нас явища. В деякій мірі зробило це пояснення д-ра О. Грицяя, долучене до програми.

Що торкається чисто музикальної сторони, то треба, опираючись на нашій західньо-європейській точці погляду, видвинути те, чим відзначається воно від нашого мистецтва. Передовсім треба звернути увагу на культуру голосів в Українців, головню жіночих, які визначаються незвичайною спеціально у форте гострістю. Незвичайна сила голосів не оказує найменшого втомлення і дає доказ великої фізичної

сили, яка дримає в цьому так довго гнобленому народі. То знову мається піяно, яке в найтонших деталях чисте, піяно, яке у своїй звуковій красі є для нас насолодою і яке у своїй незрівняній тонкості є доказом великої співацької культури.

Те однак, що ми з технічного боку найбільш подивляли, це д и с ц и п л і н а хору. Вона рівняється гарно вишколеній інструментальній оркестрі. Диригент, п. Кошиць, тримає свою громаду певно в руці і це дає йому змогу викликувати незрівняні нюанси темпа та динаміки. Проте виходить пісня, яка граничить майже з віртуозівством. І все це являється прикметою народу й тому не має в ньому ніякої штучности. Усе повне життя і руху, часто, навіть у ліричних творах, повне драматичности і часто чується певного роду, *sit venia verbo*, дикість.

Треба сказати дещо й про головні прикмети самих композицій. На вечір склалися колядки, щедрівки та світські пісні, які всі відтворювали душу вкраїнського народу. Старе й нове, ліричне й драматичне в пестрій різноманітности. Із найстарших часів пісні купальної ночі й пісні з релігійним підкладом. У світських піснях являється характер народу в якійсь нестриманости. Характеристичною для мене є »Верховино« із своїм перемінюючимся характером, сильними строфами і рефреном, а в цьому всьому мішається і гордість і весела жартівливість. Велика є краса тонального малюнку: чути голос скрипки на вулиці, кружання пар, однотонне кружіння кужілки і це все передають людські голоси у своєрідній плястиці. Безпосереднє і часто неочікуване поставлення рядом побіч себе протилежностей, які змінюють навіть у кожній фразі, надає цілості певну спеціальну віртуозність».

Не можу рівно ж поминути прекрасної рецензії, поміщеної в „Basler Volksblatt“ 13. X. 1919:

»Концерт українського хору був прямо подією, бо дари, які нам принесли Українці, були такої незвичайної вартости, що їх ніхто скоро не забуде. Цей концерт перевищує в хоровому ділі все, що досі було нам знане. Вже в самому

голосовому матеріалі посідає цей хор все, чого лиш можна собі побажати.

Про дисципліну хору можна писати цілі розділи. Його шеф, О. Кошиць, стоїть наче перед величезним музичним інструментом, якимись чудово сконструованими органами, з яких добуває він усі можливі тони — від найніжніших нюансів до найгучніших фортісімо. Це фортісімо досягає неймовірної сили, що викликає у нас подив за кожним разом, як ми його чуємо. Хор не є переладований щодо окремих голосів; я налічив десять сопранів, тринадцять альтів, сімнадцять тенорів та двадцятьтри баси. Музичне виконання програми так само викликає у нас пошану. І диригент і хор співають абсолютно на пам'ять, а це заслуговує на тим більше признання, що ця народня музика в її чотиреголосовім складі становить величезні труднощі. Вона нагадує нам мадригали з 16. та 17. століття.

Правдивий скарб невідомої досі літератури і хотілося б тільки побажати, щоб нам хто зробив її приступною шляхом доброго німецького перекладу.

Тут у золотому потоці пливають мелодії клясично прості, могутньо красні та солодко опянюючі.

Слухачі не могли ні на хвилинку увільнитися від чарів і вечір здавався їм занадто коротким».

„Basler Anzeiger“ і „Basler Nationalzeitung“ подають, що збогачення артистичних відомостей швайцарських музиків завдяки укр. хорові є велике та що виконання й артистичне виведення українських пісень доходить в Українців до вершин досконалости.

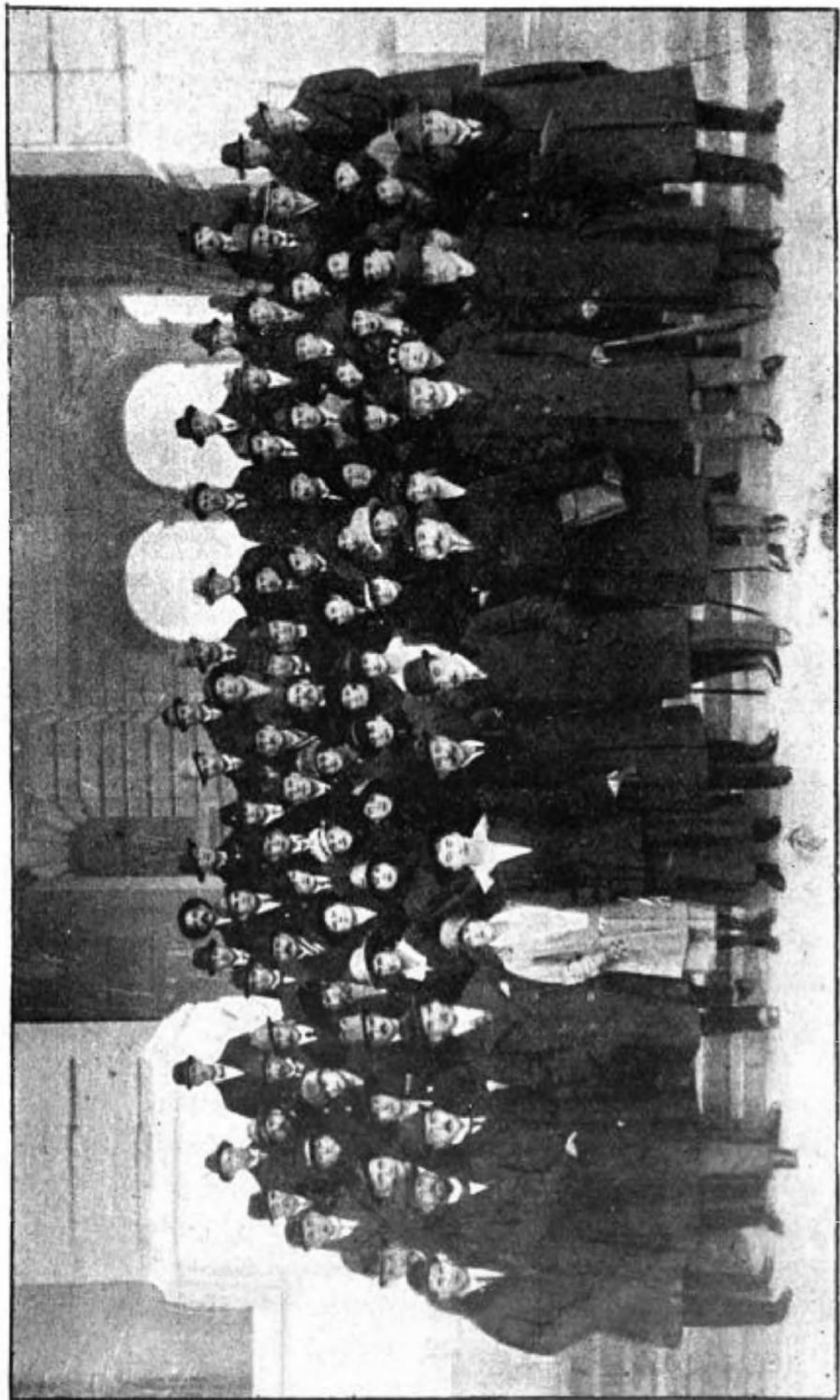
З тих отже рецензій видно, що наш перший виступ - візита в західній Європі був блискучий і імпонуючий. Притім належить зазначити, що хор тим разом як і даліше виступав у балевих одягах, то є мужчини у фраках, а пані в білих шовкових сукнях. Деякі чужинці бажали тоді видіти весь хор в одягах національних, щоби мати перед собою повний фолкльор України, но ми все заявляли, що це наша перша візита в Європі — отже не може бути інакше — а самі межі

собою „pro domo nostra“ говорили ми, що краще так сталося, бо наші вороги вважали нас усе, й так нас описували в Європі, що український народ від гною, ціпа та плуга, без найменшого виховання й доброго тону, тому тій брехні треба було покласти кінець. Треба було бачити, як наш хор тоді імпозантно виглядав, як дисципліновано показався, як кожний член хору знав, де йому місце й ніхто наперед другого ані не входив ані не виходив зі сцени, а все відбувалось у найбільшому порядку й мовчки, не так, як це не раз буває в деяких наших хорах (спеціально в Галичині), в яких не було можна бачити такої дисципліни й порядку. Тому й під тим оглядом заімпонував наш хор Європі. Зрештою не могло бути інакше. Це ж була наша перша місія музично-дипломатична на міжнародній арені.

До такого зовнішнього вигляду тої дипломатичної місії причинився »Дніпросоюз«, наша найбільша кооперативна організація, яка мала осідок у Швейцарії і якої енергійним заходам удалось переконати нашого тодішнього фінансового потентата, п. Супруна. Капеля одержала тоді забезпечення на протяз 3 і пів місяця й тому з таким захопленням співала в Швейцарії, Франції і Бельгії. Не потребувала журитись о хліб насущний. Це неправда, що Українець тоді добре співає, коли голодний.

Другий зчерги концерт у Швейцарії відбувся дня 15. X. 1919 в Берні, осідку швейцарського союзного уряду і амбасад найбільших держав світу. Берненська публіка була вже приготована на щось надзвичайне, бо відгомін базельського концерту й тут дійшов. Та мимо того й цей концерт був нами дбайливо підготований, бо треба було сподіватись, що хор буде співати перед амбасадорами й консулами, яких нам було треба, щоби добути віза. Тому разом із запросинами вислала адміністрація хору ще й білети на льожі для важніших амбасад, як: французької, англійської та італійської. Не забули також за швейцарських музиків, критиків, редакторів і політиків.

Як усюди передтим, так і тепер випав концерт так зна-

У. Р. К. з укр. диплом. місією в Берні швайц.

менито, що викликав сензацію дня. Вся берненська преса присвятила хорові, українській пісні й культурі України цілі шпальти і не могла надивуватись багатству української культури.

І так „Neue Berner Zeitung“ помістила величезну статтю про ту стару тисячолітню культуру України, називаючи Україну бастіоном (форпостом) перед навалою Моголів та Турків. Жиючи серед дуже твердих життєвих умов, мусіла потім та стара культурна нація боротись з одного боку з польським феодалізмом, а з другого боку з панрусизмом. Далі пише цей орган, що пісні, в яких проявляється жартівлива грація, буйний оптимізм, смуток, туга й любов, сотворив і виспівав геній українського народу. „Die Berner Woche in Wort und Bild“ з дня 18/10 1919 подає спочатку нецензурні нотатки проти наших сусідів, а при кінці подивляє дисципліну хору і дивується дуже, що найсильніші »фортісіма« в нашому хорі виходять без найменшого напруження, що будить усе найбільший респект у слухачів, а численна публіка була всім захоплена, бо українські співаки за своє виконання заслуговують на найбільші похвали.

Та дві рецензії, а саме в час. „Berner Tagblatt“ і „Der Bund“ з дня 17/10 1919, мушу з огляду на їх велику цінність навести в цілості. І так перший пише дослівно так:

»Можна повести паралелю цього хору зі скрипкою і сказати: цей а капеля мішаний хор є чистий, мов квінтовий стрій. Бо таку незрівняну чистоту серед хорів можна подібати тільки дуже рідко. І це справді найбільш визначний момент цих чудових успіхів хору.

Дальше треба зазначити велику дисципліну хору, тонку динаміку, широкий темперамент і вдумчиву передачу поодиноких тональних речень. В поясненнях, доданих до програми, зазначено, що в цих піснях відбивається вся душа народу і, що український народ оспівує навіть найменші явища природи і свого внутрішнього життя. Це все можна справді вичути з цих пісень і я не знаю ні одного прикладу в наших швайцарських хорах, який наближався би до тих технічно ви-

кінчених продукцій та, який вмів би так пластично представити саму ідею тексту.

Для нашого вуха являється чужим тонічний уклад. Тут не все оброблено однаково. Побіч звучних басів, які досягають контра-октави, чується сопрани з гострими тонами. Одначе зчасом підчас концерту вуха наше звикає і, якраз у цій натуральній тональній будові, роблять деякі пісні спеціальне вражіння і заховують вираз їх батьківщини.

Програма обіймала колядки, щедрівки, веснянки і дванадцять світських пісень. Усі народні пісні оброблені Лисенком, Леонтовичем, Кошицем і другими. Всі вони в тяжкій гармонізації з каденціями і, мимо протилежних мотивів, у легкому контрапункті, завсіди відповідаючому характерові тексту. Для музиків це джерело цікавих тем.

Диригент п. Кошиць проводив хорові з незрівняним спокоєм і дискрецією. Оплески учасників повнісенської залі були цілком заслужені і деякі пісні мусів хор повторити».

Знову ж час. „Der Bund“ пише:

»Ми залюбки хвалимося тим, що ми є країною чудових музичних товариств. Але після вчорашнього концерту Української Капелі не один із наших »музикальних аматорів« почувається за вухом і подумає: так, тут могли б ми багато дечого навчитись. Він може прав, а може й ні: бо це ще питання, чи ця непогрішима чистота інтонації, ця незрівняна ритмічна зручність, може бути вивчена і чи не маємо тут діла із вродженими талантами. Нажаль, з програми ми не могли дізнатись, чи маємо тут діло з хором заводових співаків, чи може цей хор є відгомном аматорських хорів на Україні. Коли мається діло з тим посліднім, то ми стоїмо справді перед феноменальним явищем. У звуковому характері відрізняється український хор різко від наших. Він звучить як щось чуже і при всій своїй культурі можна б сказати, дико. Це щось нам чуже почули ми підчас виконання швайцарського гімну, яким повітали нас Українці. По мойому цей особливий характер походить від противенства дуже ясних і для нашого вуха трохи за гострих сопранів, до маєстатичних басів,

що мають таку звукову красу, якої ми в чоловічих голосах не знаємо.

Цей хор співає під повним виразу проводом свого диригента, п. О. Кошиця, цілий ряд старинних пісень, так само чужих нам по своєму складі, як і по характері голосів. Характер мелодій є цілком народній, однак гармонізація і уклад визначається нероз дуже вишуканою формою. Голосам часто надається характер оркестральних інструментів, вони є вповні самостійними, часто контрастують ритмічно і вимагають від співака великої самостійної вдумчивості. Було б цікаво знати, чи український нарід теж в цей спосіб співає ці пісні, яких народній характер не дасться заперечити, чи їх тільки так пристосовано для концертної зали. Коли український нарід передає справді такі твори мистецтва, ми стоїмо знову перед феноменальним явищем.

Мистецький чар колядок, щедрівок і веснянок, які співає український хор, полягає не тільки на тих контрастах, на яких вони збудовані. Ми чуємо теж м'які мелодії, нероз урвані диким вибухом бурхливого, нічим неспутаного темпераменту, який у гуцульській пісні гремить мов сила природи. То знов маємо чарівний притягаючий народній гумор; як доказ пригадаємо пісню: »На вулиці скрипка грає«..., яку на бажання публіки мусіли повторити.

Велика зала клубу була переповнена. Від концерту очікували багато і це очікування не завело. Про це свідчили ці бурхливі оплески, якими вітали Капелю.»

Осьтакі критики заставили багатьох людей у Берні жалувати, що проминули нагоду бути на так артистичнім бенкеті. До тих належав і французький амбасадор, який в кілька днів по концерті зателефонував до нашого посла, Миколи Василька, та прохав подати йому відомість, чи Укр. Р. Капеля буде ще мати другий концерт у Берні, а якщо буде мати, то чи не міг би він одержати 10 білетів для цілої його амбасаді. Посол Микола Василько знаючи о тім, що французький амбасадор погордив першим разом запросинами на перший концерт, вважав за відповідне трохи упокорити гордого

Француза і відповів, що український хор буде мати ще другий концерт у Берні, однак, нажаль, першорядні білети і льожі вже розпродані. Французький амбасадор відповів урадуваній: »Я вдоволений, що є другорядні, хай будуть і другорядні«. Адміністрація хору, по вказівкам п. М. Василька, післала французькій амбасаді 10 білетів вправді не першорядних, але кращих від другорядних, хоч мала до розпорядимости й першорядні і льожі. На цей концерт ставилася французька амбасада в повнім комплеті і так була захоплена навіть на другорядних місцях, що зараз на другий день п. М. Василько одержав телефонічно подяку від французького амбасадора за це, що він уможливив амбасаді почути такий славний хор і такі чудові пісні в такім артистичнім виконанню, при чому додав, що буде щасливий, коли здобуде для українського хору віза до Франції від свого уряду, до якого він вже в тій справі віднісся. По кількох днях одержав п. М. Василько від французького амбасадора вістку такого змісту: »Я щасливий, що можу Вашій Ексцеленції донести, що український хор дістав віза до Франції і адміністрація хору може зголоситись у консульськім відділі по французькі віза«. Ми до цієї пори не знаємо, чи паспортіві віза до Франції одержали ми заходами тої трійці — Жан Пелісіє, А. де Шамбон і Франклін Буйон, чи завдяки музикальному французькому амбасадорові у Берні. Думаю однак, що прихильна оцінка французького амбасадора в Берні і його слово заважило на терезках дипломатичної ваги, так, що наші шанси відразу пішли вгору.

Був це великий сукцес, бо знаємо позитивно, що дуже тяжко було дістати тоді віза до Франції, а також і до Англії, навіть високопоставленим особам російської аристократії, а не то таким бідолахам Українцям, яким доперва пісня прийшла в підмогу і здобула те, що видавалося майже неможливим.

Між першим концертом а другим у Берні відбулись два концерти в Ціріху, два в Льозанні, два в Женеві і другий у Базелі. Всі вони відбулися славно, а українська пісня під-

била швайцарську публіку й настроїла до нас і нашої справи дуже прихильно. З усіх рецензій, яких маю 25 з Швейцарії, трудно вибрати найкращі — всі вони одна в одну такі чудові і так промовляють до нашого серця, що хотілося б їх усі тут помістити, щоби наша суспільність ними налюбувалась, бо всі можна класти на вагу золота. Годі одначе все те багатство в одній книжці помістити. І так одні підносять надзвичайно високу музичну культуру нашого народу, межуючу з чудом та називають наш нарід геніяльним („Neue Züricher Zeitung“, „Gazette de Lausanne“ і „Tages Anzeiger“ та „Züricher Zeitung“).

Цей останній часопис твердить, що українські пісні, хоч народні, так складні і гармонійні, що дають найвищу атестацію музичній культурі України, а „Basler Volksblatt“ подивляючи виконання і недосяжну техніку хору, твердить, що це культура співу у найкращім виданню і найвищій досконалості. Деякі знову підносять велику фізичну силу народу, коли кількадесять співаків дає такий голос, немов би там співало двісті людей, а співають так, що мало стіни концертної зали не потріскали — („Neue Züricher Zeitung“), інші бачать в піснях гарну душу українського народу, глибоко моральну і незіпсовану, врешті деякі добачують величезну вартість старинних пісень, які сягають поганських часів, як декотрі колядки, щедрівки, купальні пісні і веснянки, де ще оспівується культ сонця.

Не можу одначе поминути двох концертів, які улаштовано нашим хором в залі „à la Reformation“, де відбувались пізніше засідання Ліги Націй. Тут лунала наша пісня в повній своїй красі, а два світові і дуже впливові денники „Journal de Genève“ і „Tribune de Genève“ розносили славу нашої пісні по цілому світу. Мушу протє помістити ці рецензії майже в цілості.

„Tribune de Genève“ з 14/10 1919 пише:

»Оце одна із кращих політичних пропаганд. Чехо-Словаки дали приклад перед кількома місяцями. Україна пішла

за ними, але зробила це в якнайбільше величавий спосіб. Підчас коли молода республіка бореться в обіймах Денікіна і більшовиків, її уряд стараєсь доказати своє право на самостійне життя, а спеціально право до національної культури. Українська пісня поневолена через 2 століття проголосила своє право до свободи. Музична секція Міністерства Освіти відгребала ту народню пісню, видала і казала вчити у школах, піддержувала матеріяльно численні хори, які негайно заложились. Оце повстав І. Київський Національний Хор, хор Батьківщина, хор робітничий, хор студентів, багато приватних хорів, як: Кошиця, Давидовського і т. д., а цей хор, який ми чули, висланий Директорією і її шефом, С. Петпюрою. (Дальше говориться про організацію цього хору)... Всюди де він бував, у Празі, Відні, багатьох містах Швайцарії, мав тріумфальне прийняття. І то сталось також тепер у нас вчора в залі „à la Reformation“.

Ми знаємо, що у Словян є вроджений музичний хист, але Українці розвинули його надзвичайно. Голоси, спеціально чоловічі, є дуже красні і дуже рідкої гнучкості. Спосіб співання у тих хористів дійшов до дуже високого ступня техніки, виходять дуже делікатні нюанси, якби граючись від нехоти з поражаючою легкістю, виконуєсь атаки з великою силою і свободою. Ці артисти співають голосом переконуючим і потягаючим за собою. Вони відчувають, що сповняють патріотичний обовязок, їх устами говорить душа цілого народу, який серед страшних терпінь заховав оптимізм, добрий гумор, здорову мораль і віру в національне життя і свободу. Цей спів-пісня є найкращою мовою цього 40-мільйонного народу, який не хоче ні більшовизму, ні царизму, а бажає правитись сам собою.

Концерт розпочато патріотично — гімном швайцарським і гімном українським, які публіка вислухала стоячи. Признаюсь, що цей український гімн доволі гарно скомпонований, але мені здаєсь, доволі складний, як на народній гімн.

Колядки, веснянки оплескувано дуже гаряче, але спеціально народні пісні, згармонізовані Лисенком, Кошицем і Леонтовичем, які мали найбільший успіх, а межі іншими: «На вулиці скрипка грає», яку з великим галасом викликувано на «біс». Цей хор, у якому не губиться ані один голос, має могутню звучність і часами нагадує гігантські органи. П. Кошиць керує ним з незвичайною майстерністю.

»Марсельєза«, відспівана з непоборимою силою, закінчила цей вечір, який, на щастя, не буде посліднім. Можна бути певним, що зала буде битком наповнена на другому концерті».

Тасама газета помістила слідуочу коротку рецензію і по другім концерті:

»Годиться подивляти без застережень національний хор України і його чародійного диригента, п. Кошиця. Вчорашній концерт задовольнив навіть найсуворіших критиків.

Відспівано колядки, щедрівки і народні пісні. Мелодії краю вельми оригінальні, аранжовані з великим смаком і музичним хистом та досконало інтерпретовані.

Не дивлячись на це, що відспівано 15 пісень одну по другій, не було ані одного моменту монотонного.

Український хор полишить у нас глибоке вражіння майстерности, життєздатности та музикальности, а нарід, який може дати такого роду маніфестацію, є дійсно гідний повного зацікавлення з нашого боку. П. Кошиць і його чудова фаланга збуджують у нас подив».

Знову ж „Journal de Genève“ з дня 15/10 1919 пише осьтак:

»Негайно по освободженню України уряд молоді незалежної республіки взявся енергійно до діла, щоби організувати політичне життя й розвинути всі ділянки своєї національної культури. В музиці знайдено виховний елемент, пригідний до розбудження патріотизму і яко першорядний середник для пропаганди. В короткім часі музична секція, основана Міністерством Освіти, організувала в усіх шко-

лах краю виклади музики і співу та попірала заложення численних хорів. Вона наловила обов'язок на вишколених музиків вишукувати і збирати народні пісні, ті безіменні твори, правдиві монументи етнографічні і естетичні. З тих творів мистецтва, на які Україна є незвичайно багата, кілька показала нам з величезним успіхом Укр. Респ. Капеля в залі „à la Reformation“. — Програма обнімала ряд колядок дуже інтересних, купальних пісень — зазив величавий до бога-сонця, 6 пісень-веснянок о великій красі і поезії і кілька народніх поем, які були найкращі цього вечора. І так »Щедрик«, »Верховино«, »На вулиці скрипка грає«, кусники - малюнки, аранжовані Кошицем, а яких повторення зажадала публіка.

Загальна заввага відносно тих пісень є та, що відмінно до пісень північних народів з їх тенденціями носталгічними — в піснях України, в їх енергійних ритмах і натурі мелодій відбиваєсь цвітуче здоровля і правдивий оптимізм, чується волю народу, що хоче жити свобідно та його віру у свою власну будучину. Це характеристичні прикмети, які були так досконало виражені в гарячих і так ентузіастичних інтерпретаціях Укр. Капелі. Цей хор, який числить около 80 голосів, є гідний уваги через свої глибочезні, грізні басы, м'які тенори і голоси жінок, трохи металічні. А яка дисципліна у цих співаків, які цілу душу вкладають в пісню. Їх знаменитий диригент диригує з пам'яті без палочки й одержує ефекти контрастів, які викликають велике вражіння. Він держить своїх хористів кріпко у своїх руках. Концерт закінчився відспіванням »Марсельези« з якоюсь грізною енергією, яка викликала шаліючий ентузіазм».

Що український нарід співає найкраще понад усі народи, то швайцарська преса вияснювала собі одною легендою, яка появилась у одній газеті, а та легенда облетіла цілу Европу. Дослівний зміст цієї легенди є слідуєчий:

»В Свят-Вечір зібрав вічний Бог в раю малі діти всіх народів світу, щоби їм роздати дарунки. Дітям Швайцарії дав

дар гостинности, дітям німецьким дав дар точности, англійським дітям витривалість, дітям Франції дав дар вимови, дітям Італії дар і хист до мистецтва і т.д. Коли вже всі діти відійшли, побачив добрий Бог у кутку раю бідну дитину в подертій одежині, яка нічого не говорила, а тільки плакала. »Що ж ти робиш і що ти за одною?« запитав Всемогучий. »Я-я-є« — відповіла бідна дитина — »син України, а тому що бідний, не відважився показатись перед Твоє лице, о Боже, та ще в подертій одежині«. Добрий Бог зажурився. Він усьо роздав, що тільки мав. Але ось блисла Йому щаслива гадка. Він дав українській дитині »пісню«, яка мала йому принести пільгу і розраду у всіляких життєвих турботах«.

І відтоді почав український нарід співати і дивувати інших людей, бо мав дар до співу, даний впрост від самого Бога. Один швайцарський часопис і французька „L'Humanité“ написали про наших капелян, що це не вони співають, а співає через них сам Бог.

Кінчаючи свої спомини з побуту Укр. Респ. Капелі в Швайцарії, мушу згадати ще й про це, що в її честь улаштував п. М. Василько в одному з найкращих готелів »Бернергоф« бенкет, на який запросив швайцарських журналістів. Вибрав він тому цей готель, бо знав, що в ньому або мешкають або перебувають часто амбасадори і консулі чужих держав. Йому справлялоприємність, коли українська пісня лунала в залі готелю, а амбасадори сиділи у вестибюлю і буцімто читали часописі, а властиво залюбки слухали української пісні. Це вже була така вдача п. М. Василька радіти з того, що представники чужих держав бють поклони перед українською піснею. На тім бенкеті зіткнулись швайцарські журналісти ближче з нашими хористами і дивувались, що багато з них говорить навіть по німецьки і французьки та покінчили консерваторії у Відні й Будапешті. Про цей бенкет помістили вони в часописах нотатки і підносили інтелігенцію членів хору...

З кінцем жовтня 1919 року опустив український хор чудову, привітливу і гостинну Швайцарію — і хоч неодному було жаль опускати таку чудову країну, однак мусів їхати до головної цілі — до Франції, а властиво до Парижу, щоби тут проломити бодай леди упередження до українського народу та здобути у Французів симпатії для України.

IV. У ФРАНЦІЇ.

Франція — Париж, центр всесвітньої культури, мрія не одного смертельника, а тимбільше для членів поневоленої нації, які не лиш терплять на згадку, що будуть співати у вимріяному місті, але й на згадку, чи піснею на устах зможуть доконати цього, чого не доконали ні армії на полі боїв, ні крик розпуки та протести поневоленого народу, ні купи брошур та книжок.

В якій мірі і чи осягнула Укр. Республіканська Капеля свою головну мету, можна буде побачити з рецензій, які я наведу опісля, а тепер приступлю до зображення підготовки адміністрації до першого концерту в Парижі.

І тут рівно ж адміністрація капелі попри технічний бік справи (вишукування залі, імпресарія, друк лібретт і афішів, запросини, відвідування редакцій часописів) старалась ще зацікавити критиків концертом. Довідавшись, що в Парижі є знаменитий але дуже строгий критик, п. Шарпантіє, який з нікого і з нічого не був ще вдоволений, адміністрація капелі хотіла його мати на генеральній пробі. Вона вислала до нього членку хору, п. Добродієву, яка мала завдання запросити його на цю пробу. Це завдання було одначе дуже тяжке, бо п. Шарпантіє довго опирався і коли б до нього був прийшов якийсь мужчина, то певно був би відмовив, але що це була жінка, галайнтний Француз заявив, що піде бодай на 5 минут, бо більше часу не має до страчення. Та коли прийшов на початок проби, п. Шарпантіє так засмакував в українській пісні, що мимо браку часу був через цілий час проби, то є дві години з надвишкою. Зараз по першій концерті по-

містив п. Шарпантіє з власної ініціативи в театральнім журналі критику, в якій апотеозував укр. хор, а такої славної критики від нього не видів ще Париж. Цю критику наведу дослівно разом з іншими критиками опісля, а тепер оповім, як відбувся перший концерт у Парижі дня 6/11 1919 в залі „Gaveau“.

Цей концерт підготовлювано дуже коротенький час, бо всего 8 днів, одначе заля була повнісенька, а що найголовніше, серед слухачів були найвизначніші представники преси, музики і критики Парижу. Він був чудовою інтродукцією до дальшої діяльності хору.

Спочатку публіка, як усюди, прислухувалась до поважних кантів і вправді вітала їх рясними оплесками, але аж коли перша весела колядка Стеценка викликала бурю оплесків, заля вже не вмовкала і за кожною піснею вибухали оклики захоплення, а 4 пісні навіть повторено. Концерт закінчився великою овацією, а Кошиця і хор викликували без кінця. Треба признати, що співаки відчували, що вони співали в Парижі, головному центрі подорожі і співали напрочуд гарно. Хор одержав 4 розкішних кошів квітів, які прикрашували сцену підчас співу, надаючи концертіві святочний вигляд. І публіка поділяла це наше велике свято — перший день тріумфу в Парижі, — бо підчас антрактів заля шуміла, хвилювалась, ділилась вражіннями і тільки й чути було всюди: „c'est merveilleux“, „superbe“, „splendide“, „épatant“ (це чудове, прекрасне, величаве, надзвичайне), „c'est une véritable orchestre vocale“ (це дійсно голосова оркестра). Запрошений до льожі гр. Тишкевича адмірал Деґу, сказав йому: »Варто запросити на концерт артистів нашої опери, щоб вони почули, як треба співати й навчилися співати«. А присутна на цьому концерті прімадонна комічної опери, Офілія Литвин, висловила, що вона чогось подібного не чула у своїм життю й вписала ці слова до »золотої книги«. Музична критика — можна сказати образиво — стала »з роззявленим ротом« перед новою, невідомою їй досі появою.

Вони — ті музики-вчені, та музики-практики, — не прочували навіть, що є десь на світі щось такого, як українська народня пісня, така гарна, солодка та глибока. Для них поява нашого хору була справжнім «чудом» і вони не припускали, що можна так співати як Укр. Респ. Капеля та, що можна так диригувати, як диригує п. Кошиць. Не даремне Французи писали потім: «Як далекі ці люди від нашого жалкого, душевного стану; яка віра відчувається у них! Яка безмежна відданість спільній ідеї, скільки любови до мистецтва». У великому захопленню називає їх п. Шарпантіє «великими жрецькими мистецтва, які служать ділу краси». Деякі критики писали, що не мають слів похвали для хору і диригента, а один музик вписав у пропамятну «золоту книгу» такі слова: «Перо музичного критика заслабе, щоби віддати мої вражіння та мій подив для хору». Всі загалом писали, що виконання хору стоїть на найвищій ступені досконалости, але цього мало, — цей хор — пишуть вони — має щось більше й краще: щось невловиме, якийсь флюїд, що розливає навкруги сяйво і передається слухачам, викликаючи екстазу.

Другий концерт, що відбувся дня 12/11 1919 в тій самій залі, був на користь французького Червоного Хреста, в улаштуванні якого приймали участь пані з найвищої французької аристократії. Як звичайно, один із перших концертів давала капеля на користь інституцій чи цілей, які в даному краю були найсимпатичніші. Цей концерт був офіційний і на ньому був спочатку відспіваний французький гімн, а безпосередньо по нім український гімн, яких святочна публіка вислухала стоячи. Марсельєзу, а тимсамим і наш гімн прийнято невмовкаючими оплесками. Рівно ж і цей концерт випав знаменито і полишив у французькій публіки незатерте вражіння. Знову квіти, привітання за кулісами і в антрактах, безконечні оплески і — «біси».

Третій концерт дня 15/11 1919 відбувся рівно ж урочисто. На цей концерт був переданий особним курієром чудовий кіш із 80 трояндами по числу членів капелі від отамана

С. Петлюри. Підчас антрактів підходили до п. Кошиця представники молодих французьких музиків, артисти, критики, видатні композитори, як Фердинанд де Борн, письменники, представниця жінок-артисток і т. д. Кожний мав собі за честь познайомитися з Кошицем і кожний залишав свій підпис у пропам'ятній книзі капелі. Завітала до капелі і п. Юнг-Клемансо, дочка прем'єра міністрів Клеманса. З чаруючою французькою чемністю дякувала вона Кошицю за чудову музику, якої краси вона собі не могла уявити, заявляла, що не може прийти до себе від такого глибокого вражіння, обіцяла навіть привести свого батька на концерт нашого хору і просила звертатись до неї, коли капелі буде потрібна зала державного оперного театру, зала Сорбони або інша з цих, які є в розпорядженні уряду. »Ви повинні мати залю гідну вашого прекрасного співу«, закінчила п. Юнг-Клемансо свою розмову з п. Кошицем. З вдячності за такі гарні слова п. Клемансо адміністрація хору призначала все льожу для неї, а білети я все передавав особисто.

Користуючись знайомством з п. Клемансо і її обітницями, адміністрація хору робила заходи, щоби на один із концертів здобути залю Сорбони або залю паризької опери. Міністерство Освіти, під якого зарядом є державна опера, згодилося на це в принципі, однак дотичний міністер запитав ще про думку прем'єра Клемансо, який заступав тоді відсутнього міністра закордонних справ Пішона, вважаючи цю справу ділом закордонної політики тому, бо тут входять в гру чужинці та ще хор невизнаної нації. На це Клемансо мав накинутись на нього словами: »Якто, ви хочете, щоб я дозволив офіційальному українському хорові співати в державнім французьким театрі? Таж тим я офіційально визнав би українську державу! Ніколи цього не буде!« Наслідок того був такий, що міністер освіти не дав Опері ані Сорбони. Так само не могла капеля здобути великої залі »Трокадеро«, яка теж є державною власністю, а мусіла співати даліше в залах невеликих і невизначних. Зовсім природно, що доч-

ка Клемансо не була в силі намовити «старого тигра» на концерт; старечий упір провідника французької реакції не дався так легко зломити й він помер, не почувши солодкої української пісні, яка певно була б нагріла його холодне серце, а під чаром нашої пісні він був би нам інакшої за-співав.

Слава про український хор пішла по цілій Франції, а французька аристократія, не можучи бути між плебеями в другорядній залі рішила й собі послухати модної тоді і так чаруючої української пісні. Зроблено це в дійсно аристократичний спосіб. Улаштовано на дворі княгині Поліняк (Polignac) під Парижем бенкет, на який запросила княгиня український хор. Адміністрація хору і п. Кошиць радо згодилися на це і хор поїхав до князівського двора й тут відспівав що найкращі пісні. Успіх цього концерту був такий, що княгиня Поліняк, яка була Англією, обіцяла вистаратися у англійського уряду віза для хору, заявляючи, що вона має там великі впливи, при чім виразила велике здивування, що такий знаменитий хор не може дістати дозволу на вїзд до Англії. Був це перший і так неожиданий завдаток на так дуже трудне до здобуття візо до Лондону. Загально говорено тоді за святим письмом, що скорше багатому перелізи через вушко голки, ніж нашому смертельникові дістатись до Лондону.

Годі не зазначити тут декілька цікавих подробиць із побуту капелі в Парижі. Взагалі вся діяльність хору, а головно його великі успіхи не давали спокійно спати Москалям, яких було дуже велике число у Франції, а спеціально в Парижі. Їхня «позитивна» робота обмежувалася всюди тільки до того, щоби виливати помиї вуличної лайки на все, що українське. Одначе конкретні здобутки такої «діяльності» були мікроскопійні, бо минули ті часи, коли всі вірили друкованому російському слову. Отже ці «монархісти», які спершу подібно, як з нагоди І. концерту в Празі, старалися недопустити до концерту У. Р. К. в Парижі викупном білетів,

задумали розпочати свою офензиву підчас одного з перших концертів у Парижі, а іменно мали висвистати український гімн. Після цього один із них мав виступити з промовою та візвати аудиторію, щоби покинула концерт тих »сепаратистів«, що топчуть ногами їх »єдіно-неделімські« ідеали. Одначе французька поліція розвідала про їхні пляни й загрозила їм, що на випадок ворожої українському хорові демонстрації, всіх Москалів, що живуть у Франції, видалить. Бо коли французький уряд рішився на дозвіл українському хорові, то взяв тимсамим обовязок на себе, берегти його перед всілякого роду атаками, від кого то не було б. Дехто навіть жалував, що така демонстрація не відбулась, бо це було б отворило краще очі Французів на страшну нетерпимість Москалів зглядом Українців.

Коли ті московські круги побачили, що це їм не вдалося, придумали інший спосіб, аби зменшити значіння української пісні а принаймні поділитись тріюмфами з нами і почали — »федеруватись«. Дивним дивом, в тому самому часі гостювали в Парижі дві балетні трупи, а то Анни Павлової в театрі на »Елізейських полях« і Карсавіни у Великій Опері. До адміністрації капелі поступила пропозиція, щоби хор згодився заангажуватись до театру на »Елізейських полях«, але під тою умовою, щоби спільно виступати. Одначе на цю федерацію хор не згодився, бо хоч Анна Павлова мала доволі великі успіхи, була би ділилася ще й нашими успіхами.

Рівно ж і з другого боку була конкуренція для хору. Якийсь Боровскі zorganizував трупу т. зв. „Izba Russe“ (російська ізба). Ця »Ізба« їздила все перед українським хором і давала з великою реклямою, шумом та гуком про себе знати, показуючи всякі дешевенькі штучки, як російську церковну відправу, гопакі з балалайками і т. д., одначе правдивого мистецтва там не було, як пише один критик в „L'Europe Nouvelle“ дослівно: »Я оповідав вам про успіх московської Ізби в театрі на »Елізейських полях«. Оскільки мені ще приємніше сповістити вас сьогодні про надівсе музикаль-

ний успіх, який здобув український хор в залі «Гаво» під проводом п. Кошиця. Цей хор в дійсності в своєму роді щось найбільше незвичайне, що мені в моєму житті доводилось чути. Люди, які не забули моєї статті, присвяченої в минулому сезоні чеським учителям, знають, з якої причини ці співаки викликали у мене ентузіазм і чому він був так великий. Прикмети, якими відзначались ті подиву гідні співаки, найшов я ще більше скріплені в українському хорі. Цей знаменитий критик-композитор Фердинанд де Борн називає при кінці наш хор — хором симфонічним, бо в цьому хорі можна докладно вичути гудіння контрабасів, «піццікати» скрипок в супроводі пестоців флетів і клярнетів, а навіть гугнявіння гобоїв або цимбалів.

Я обіцяв ще перед тим подати текст знаменитої критики п. Раймонда Шарпантіє, поміщеної в театральному журналі враз із фотографією хору. Вже наголовок цієї рецензії говорить за все і міг би вистарчити для хору. Цей наголовок звучить:

„La Comoedia“ 8. XI. 1919.

Le Choer National Ukrainien.

Les grands Prêtres de L'Art servent à Paris la cause de la Beauté“.

(Великі жреці Мистецтва служать в Парижі ділу КРАСИ).

»Національний український хор станув вкінці на території Франції по кількох пригодах і різного роду турботах. Зорганізований на підставі закону з 25/1 1919 мусів бути евакуований з Києва до Кам'янця подільського, а то з причини більшовицької інвазії. Цею державною інституцією задумав генерал Петлюра, диктатор молодій республіці, показати перед світом існування і етнічну відрубність українського народу.

Оце якраз день, коли до нас наспіла вістка — яка потребує ще потвердження — о порозумінню межі Петлюрою в Денікіном, на підставі якого цей послідній мав би опустити зі своєю армією територію України і в тойсамий день україн-

ський хор, впавши неначе з неба, найшовся в залі »Гаво«. Він дебютує отже у нас серед дуже сприятливих обставин.

Ми знаємо на підставі наших особистих інформацій, що А. Крушельницький, міністер освіти, положив собі за завдання безпроводочно організувати всі ділянки національної культури. За поміччю музичної секції свого департаменту посвятився він іменно не без дуже щасливої гадки розшуканню і виданню народніх пісень. Він задумав розбудити тим способом патріотизм і скріпити дисципліну, потрібну необхідно, як ніколи перед тим, народнім масам. В дійсности, будучи в контакті з українським хором, ми дізнали вражіння, що йому вповні це вдалось. Які це інші люди і як далекі ці люди від нашого жалкого душевного стану; яка віра чувається у них! Подивляємо цю безмежну відданість спільній ідеї, скільки любови до мистецтва, якому вони служать так по-божно. В їхніх очах п. Кошиць не лиш диригент, — але по-стать бога, якому вони так дивно покоряються. Ось чому він може всьо осягнути.

Його спосіб диригування є дійсно імпонуючий. Вихований в школі Фелікса Мотля, я найшов у п. Кошиця цей жест влєсливий і покоряючий, цю свободу в способі диригування, цю трохи наївну добродушність, цю точність і цю гнучкість, це чарівництво, яке колись характеризувало того великого Німця, оборонця нашого Берліоза.

П. Кошиць творить у моменті, коли він диригує. Його інтерпретації того самого твору внаслідок колосальної праці при репетиціях міняються, так сказати б, до безконечности. Це шеф у цілім значінню того слова.

Його співаки, крім пасивного послуху, відзначаються вродженим музичним хистом. Голоси є гарні і певні. Настільки певні, що навіть у найніжніших нюансах голос завжди залишається абсолютно чистим. Ніколи нема помилок, ні в найбільш вередливих ритмах, ні в найсміливіших вокальних переходах (інфлексіях). Виконання українського хору є завжди бездоганне. Але цього ще мало — нічого тут не бракує, навіть щось невловиме, якийсь флюїд, що розливає

сяйво довкруги, передається цілому оточенню і викликає екстазу.

Програма першого інавгураційного концерту складалася з самих вибраних пісень: з 3 кантів, 6 колядок і 6 народних пісень. Якщо російська муза в дійсності виявляє на собі п'ятно безнадійності, національне українське мистецтво залишається завжди здоровим, з іскрами веселости. Фолкльор цієї країни містить у собі при щирій простоті незвичайно багаті контрапункти та контрасюжети. Композитори, ученики Лисенка, підносячи ці додаткові прикмети, лиш продовжували діло удосконалювання і селекції, виробленої інстинктом самого народу.

Літературні тексти є розкішні, та передають звичаї народу. Вони часто бувають повні ніжного гумору та субтільної фантазії. Такими нам здавались між іншими «Черевички», «Ченчик», «По опеньки ходила», «Ой пряду, пряду»; ті пісні повторені, викликали великий ентузіазм.

Дві години співу „à capella“, відспівані на чужій мові, які кінчаються чотирма повтореннями — краще доказують, ніж я міг би це зробити, — характер надзвичайного успіху цього вечора.

Читач, який знає мій нещасливий нахил до критики і мою жалку вдачу вічно невдоволеного слухача, здивується без сумніву, читаючи це. Моя оборона легка. Нехай аматори чистого мистецтва поспішать на слідуючий концерт, а потім скажуть мені, чи я їх обманув.»

Не буду подавати всіх рецензій, яких у Франції можна начислити кількадесять — це забрало б багато місця й часу. Трудно навіть зібрати разом усі ті похвали, якими обсипували Французи наш хор, його провідника п. Кошиця і цілий український наряд, який названо прямо «геніяльним». Критик з „Correspondance Havas“ пише, що з цієї голосової оркестри добуває п. Кошиць чудеса живої музики, що в тих піснях проявляється виразно душа українського народу, могутнього у своїй простоті, а ніжного у своїй меланхолії. „New York Herald“ пише знову, що п. Кошиць досягає зі своїм прекрас-

ним хором незрівняної музичної поліхромії, чуда. „Figaro„ каже, що наш хор належить до речей найвищого порядку та, що виконання його є вершком досконалости. „Le Nouveliste“ підносить, що не можна почути в світі нічого кращого від українського хору і пісні й не можна нічого з тим порівняти. „Le Temps“ порівнює хор з гігантними величавими органами, а майже всі критики й композитори накликають своїх диригентів, співаків і музиків, щоби послушали концертів українського хору, бо тут можна всього навчитись. Багато з них писало, що наша музика наближаєсь щодо грації і характеру до французького смаку.

Всі ті похвали звучали тим дивніше, що все те писалось про нарід, о яким до вчора майже нічого не знали, а як знали, то його нехтували. Тому у французькій пресі можна було відчути велике здивування, що Європа відкрила доперва тепер цей нарід о так недосяжній у своїй досконалости музичній культурі, а дотого так дуже багатій. Тому і в цілій пресі і в розмовах Французів з нами було чути, що вони почали дуже респектувати український нарід і його висланників — українську капелю.

Для завершення тріумфальних успіхів, які здобула наша пісня в Парижі — Українська Р. Капеля подалася на французьку провінцію, в Бордо, Тулюзу, Марсей, Ніццу і Ліон, — знаючи о тім, що ці міста мають велике значіння у французькім життю і їх опінія може принести велику користь для української справи. Тоді ж виїхав з нами яко наш »аташе« до помочі капелі д-р Михайло Рудницький, член нашої дипломатичної місії в Парижі. Він був нам дуже помічний у навізанню взаємин з визначними Французами на провінції.

Спершу заїхав хор до Бордо — порту над Атлантийським океаном, околиці славної вином, де дають літру вина до обіду, чи хочеш пити, чи не хочеш. Тут дав хор два концерти, а також два концерти в Марсей, великім французькім порті над Середземним морем. Опісля заїхав хор до перли французької Рівери, Ніцци, прекрасної положенням, де зїжджаєсь у великому числі чужоземна публіка.

Всюди в тих містах, а опісля також у Ліоні випали концерти не менше славно, як у Парижі і всюди публіка вітала наш хор з великим ентузіазмом. Можна сказати, що французька провінція вміла таксамо оцінити високі прикмети нашого хору, про що свідчать високої вартости критики, напр. критика в тулюзькій „Dépêche“, — пера знаного професора Georges Pierfitte, яку дослівно наведу:

»Аматори музики, які на наш енергійний заклик прийшли принаймні на другий концерт, що відбувся вчора ввечері в залі „Jardin Royal“, певно не жалують своєї подорожі під нічним, безнадійним дощем і тішуся думкою, що будуть вдячні за впертість, з якою мої колеги і я запрошували їх на це незабутнє артистичне свято. Думаю, що вони, як і я, були глибоко зворушені, слухаючи цих чудових безкорисних артистів, які взяли на себе гідне подиву завдання, обіхати світ, щоби розкрити перед всіма мистецькі скарби їх рідного краю, який вирвався на волю, показати красу, якої ми досі не підозрівали.

Бо Український Національний Хор є щось інше, ніж хорове товариство, це справжня державна інституція, яка сповнює місію дуже високої ваги. Після жалкого кінця Миколи II-го і розкладу його держави, молода українська республіка, ставши знову вільною, зараз же взялася за організацію свого політичного життя і почала розвивати всі галузі своєї національної культури. Вона порішила довести світові, що український нарід має свої властиві етнічні прикмети і що це помилка, рахувати Українців Росіянами. З цією метою утворено між іншими установами музичну секцію, яка мала за завдання збирати і видавати народні пісні, а також основувати національні хори. Один із таких власне хорів, під керівництвом диригента п. О. Кошиця, післав генерал Петлюра, диктатор України, в артистичне турне по Європі. Це група першорядних артистів, яких талант стає ще яскравішим під впливом патріотичного почуття в його найвищій і найчистішій формі.

Визнаю себе безпомічним передати вражіння від цих

двох концертів, які були годинами чистої радості. Щоби уявити собі це, треба було почути цю надзвичайну вокальну оркестру Словян, у яких сладковий музичний смак виробився до надзвичайної тонкості при допомозі нечуваної музичної культури. З перших акордів губиться почуття реальності; забуваєш убогу землю і переносишся уявою в якийсь свячений храм, де виконуєть якісь чудові релігійні церемонії з культом вічної Краси. Бо це не є вже звичайні співаки, які стоять рядами перед диригентом — це жреці і білі вестальки палкої релігії; віра наповняє всю їх істоту: вони побожно схиляються перед своїм вождом-чарівником, який кидає і висилає свій власний вогонь, який палає в ньому ріжними жестами, то м'якими, або трагічними, то гнівними, або молячими; а вимовними і абсолютистичними. Відчуваєш ясно, що цей геніальний керівник творить речі і викликає їх до життя під цю саму хвилю, коли диригує. Здається, що він дійсно грає на чудовому людському інструменті, при чому 60 сердець і 60 мізків знаходяться в якійсь таємничій телепатичній звязи з його мізком і його серцем.

Але, яка при тому дисципліна! Яка підлеглість ідеї, якої владу відчуваєш над цими незрівняними співаками. Щодо переведення цієї ідеї в життя, яка невмолима вірність звуку! Яка чистота, які нюанси і яка точність! Ні найменшої похибки в найтрудніших переходах. Яка рівновага, яка досконала суцільність! Ні один голос, ні навіть тембр голосу не виділяється поміж других: ні один регістер не переважає ні на йоту; все зливається в єдиний суцільний звук, який робить часами ілюзію ідеальних гармонійних органів з глибокими педалами. Я помітив, як що не помиляюсь, парадоксальне „contre si bemol“ в басах.

Програми цих двох концертів склалися з народніх пісень, колядок, узятих з українського фолкльору, але учні Лисенка прикрасили їх примітивну простоту оригінальними контрапунктами, імітацією і контрасубектами, незрівняними своїм багатством. Кажуть, що Українці з усіх словянських народів найближче підходять до нас по темпераменту і дійсно

твори, які ми чули вчора і позавчора, не носять печаті безнадійності, вони не мають »покаянного стилю« російських пісень. В цих творах відчуваєш якийсь оптимістичний гумор, делікатну фантазію, яка нерозумно викликала у мене згадку про наших прегарних композиторів 16-ого віку.

Прийняття п. Кошиця і його чудових співаків було величаве. Безконечні оплески, домагання повторювати, тріюмфальні овації. І навіть в багатьох я бачив сльози, які стояли і в моїх очах — добрі сльози хвилювання і радості.»

А тулюзький часопис „Le Telegramme“ з 22. листопаду містить такий оригінальний заклик до мешканців Тулюзи:

»Тулюзці не подібні до Вірюля, який зітхаючи казав: »О Русь, коли я побачу тебе?« Вони не зрушилися з місця, щоби побачити й послухати Українців, які між іншими протестують, коли їх рахують Москалями. Це перш усього велика шкода для Тулюзців, які позбавили себе приємности почути чудовий хор, а по друге й для хору, який заслуговує на те, щоби мати повну залю.

Пізний час примушує мене відкласти на завтра докладний звіт з цього чудового концерту, який щойно закінчився серед окликів і овацій, але я хочу дати добру пораду тим в Тулюзі, хто любить спів, а таких є багато — отже раджу їм поспішити сьогодні ввечері в „Jardin Royal“. Вони матимуть нагоду, яка може ніколи не повториться, почути оригінальну, мальовничу музику, в чудовім виконанню, де все досконале: голоси, інтерпретація і самі твори.

Сьогодні свято Цецилії: це буде найкращий спосіб відсвяткувати цей день. І аматори гарних голосів будуть задоволені.

В Тулюзі є звичка питати: „ou soun las bassos“? (де баси?). Не вагаючись, відповідаю: »В Українськiм Національнiм Хорi«. І ще й які баси! 32 фунтів. Отже спішіть сьогодні ввечері в „Jardin Royal“, а не пожалуйте.»

На концертах нашого хору в Тулюзі було кільканадцять сербських студентів, які прямо шаліли з радості, що почули словянських »солов'їв«, а коли довідались, що їхній уряд від-

мовив українському хорові дозволу на вїзд до Сербії, а навіть вже дані віза відкликав, були на свій уряд дуже обурені і називали цей крок божевільним і нерозумним.

Побут Української Респ. Капелі в Марсей є тим замітний, що по другім концерті улаштувала Французька Торговельна Палата в Марсей урочистий равт в честь капелі в найкращому готелю „Splendide Hôtel“, на котрий то равт запросило Товариство Міжнародніх Зв'язків найзнаменитших гостей з Марсилії, а то всіх консулів чужоземних держав, а присутнім був також міністер французьких колоній. На цьому равті був присутній рівно ж п. д-р Галіп, уповноважений Українського Уряду, член української делегації на мирову конференцію.

По першій частині цього концерту-равту я взяв, як звичайно, пропамятну книгу Укр. Респ. Капелі і подався поміж гостей збирати підписи на ній. Виявилось, що це була французька і чужоземна еліта. Підчас цього вивязувалася коротенька виміна слів і речень між нами, бо публіка хотіла знати, на що вона кладе свої підписи. Обережні політики та дипломати хотіли перше упевнитись, що це дійсно пропамятна книга, а не книжка для збирання підписів під деклярацію, яка мала за ціль визнання незалежности України. На останку я наблизився до столика, де сиділо двох Англіїців з дружинами, яких я рівно ж попросив підписатись. Були це голова і містогорова Торговельної Бритійської Палати у Франції. Вони вчинили це радо, а в моменті, коли вони підписали, виступив наш хор на підвищення і почав другу частину концерту, вже офіціяльну, гімном французьким, українським і англійським. Коли ці Англіїці почули, що їх гімн співає чужий хор далекої й незнаної їм України і то не в їхній країні, а на чужій території, — вони з радости почали разом з хором співати. Я підхопив цей момент захоплення Англіїців нами і по відспіванню гімну звернувся до них словами: »Ексцеленції! Оцей хор, який щойно тепер відспівав англійський гімн, не може дістати віз до Лондону, хоч як радо він там поїхав би«. Вони здивовані замітили коротко: »Це неможливе!«, — на що

я відповів: — «так дійсно, бо адміністрація нашого хору робила заходи в Празі, Відні, Берні і в Парижі, але все надармо». Без вагання вони оба заявили, що негайно напишуть до свого уряду представлення і запевнили, що віза до Лондону ми одержимо, бо є samozрозумілою речю, щоби такий славний хор співав рівно ж у Лондоні. Я уклонився і подякував за це, а відходячи, мав уже більше як 50-процентову певність, що візу до Лондону хор одержить.

Після відспівання кількох точок нашим хором звернувся голова Товариства Міжнародних Зв'язків п. Естрін, до п. Галіпа і в гарячих та вимовних словах привітав його з прибуттям, на що йому відповів п. Галіп в довшій промові, яку два марсейські часописи, а то „Semaphore“ і „Soleil du Midi“ з дня 27. XI. 1919 в коротці помістили. Наводжу її тут дослівно:

»П. Галіп, міністер, репрезентуючий Українську Республіку на мировій конференції, був присутній на цьому гарному прийнятті. П. Естрін привітав його появу золотоустими і гарячими словами. П. Галіп подякував зі зворушенням Товариству Міжнародних Зв'язків за так симпатичне прийняття. Він оповів про страждання і нелевне становище своєї нещасливої країни, яка змагає до незалежності і бажала б бути республікою — сестрою французької республіки. Він висказав гаряче побажання, щоби зв'язки великих портів Одесси і Марсей назавжди затіснились все більше і більше. «Наш нарід» — докинув він — «вислав до Франції своїх синів, щоби вам співом показати свою душу, бо наш нарід любить спів надівсе, він співає тоді, коли він бавиться, він співає також при праці, він співає навіть, коли він воює».

П. Галіп закінчив свою зворушаючу промову, кликнувши дрижачим голосом: «Хай жие гостинна Франція! Хай жие Марсилія, королева Середземного моря! Хай жие союз Франції з Україною!»

Дивлючись тепер по 14 літах на цю одну з дуже світлих сторінок діяльності Укр. Респ. Капелі, з прикрістю мушу на цьому місці зазначити, що перед тим равтом кількох членів

хору заявило, що не будуть співати якимсь там купцям, мовляв, їм — жрецям мистецтва, не лицює співати по кафе-шантанах. Забули одначе сараки, що вони були — „жрецькими мистецтва“ для Французів, а для України були урядовцями міністерства, підчинені своєму проводові і що їхнім святим обов'язком було виконувати всьо, що їм зверхники приказували. На щастя був це малий відламок Української Респ. Капелі, так, що ніхто нічого не міг замітити.

Концерти в Ніцці зазначились рівно ж одним знаменним, а для хору і української справи корисним епізодом. Під час антракту, на другому концерті, зголосилась до п. Кошиця одна поважна дама. В хвилині, коли вона вже виходила із ждальні, я поспитав присутніх членів і п. Кошиця, що це за дама і чого вона хотіла. Мені сказано, що вона Англійка та, що прохала п. Кошиця о назначення дня на побачення у нього в справах хору, і, що такий день п. Кошиць назначив. Я завважав, що краще буде, коли п. Кошиць дасть їй першенство і коли вона сама у себе назначить п. Кошицеві побачення. В порозумінні з п. Кошицем ми попросили п. Добродієву, яка володіла добре англійською мовою, щоб вона негайно відшукала цю паню і попросила її, назначити побачення для делегації хору у себе. Так дійсно сталось і делегація хору з п. Кошицем на чолі пішла до цієї пані на побачення. Під час розмови делегації з тою панею запиталась вона, чи хор поїде до Лондону, а коли поїде, то вона бажає нам дещо допомогти, а іменно тим, що яко дописувателька до найбільших лондонських часописів приготує хорові ще перед його приїздом до Лондону ґрунт, до чого потрібні їй матеріяли про капелю, Україну, фотографії, рецензії і т. д. Коли делегація хору заявила, що Лондон відмовляє нам віз, вона заявила, що й це удасться їй легко зробити, бо вона є приятелькою дружини Лойда-Джорджа, який тоді був премером міністрів, а вона думає, що дружина Лойда-Джорджа має настільки у свого мужа значіння, що він дасть дозвіл на вїзд хору до Лондону. По тій так важній конференції, ця пані віддала візиту п. Кошицеві. По тих візитах хор мав уже 100%.

певність, що одержить віза до Лондону і зараз по своїм повороті з цієї подорожі, давши ще два концерти в Ліоні, в кілька днів пізніше одержав з англійського консульату відомість, що візд до Англії для хору дозволений. Такими то крутими стежками одержали ми то, про що старались перед тим через 7 місяців і не могли добитись цього, а тут завдяки таким щасливим обставинам в протягу несповна 3 тижнів одержали віза.

Для заокруглення діяльності Укр. Респ. Капелі в Парижі дав хор ще кілька концертів, а то для робітників даром, один на користь Ліги Оборони Дитинства і другий благодійний під протекторатом п. Юнг-Клемансо. Крім того занотувати належить два виступи на концертах першорядного музичного товариства „Pasdeloup“. На однім із них був присутній еспанський престолонаслідник, син короля Альфонса, той сам, який мусів утікати тепер підчас революції з Еспанії. Був він в товаристві гр. М. Тишкевича і також помістив свій підпис у пропамятній книзі капелі.

Як у Швайцарії п. М. Василько, так у Парижі гр. М. Тишкевич щиро заопікувався нашим хором, водив навіть членів капелі до Лювру і яко великий знавець мистецтва був чічєроне для неї, а при кінці, коли хор мав відїжджати в дальшу дорогу, видав в честь капелі і її провідника, п. Кошиця равт, на який запросив визначніших французьких журналістів, композиторів, людей науки, як пр. славного професора Сорбони п. Сеніобэ, котрий передтим написав до п. Кошиця сердешний лист. в яким висказує йому свою вдячність і велику пошану. Крім того подас в цьому листі дуже цінні для української справи гадки, а іменно, підчеркуючи високу музичну культуру українського народу, твердить він, що не може бути доскональшої пропаганди над цей хор-оркестру людських голосів, який дає наглядний доказ тим, що заперечують існування українського народу, демонструючи перед світом його незрівняно-могутню та музикальну душу.

Цей вечір врізався глибоко в пам'ять кожного члена хору, бо господарем був цей надзвичайно милий старець — та

світла і може одна у нас, по Митрополиті гр. А. Шептицьким найсвітліша людина, який з кожним членом хору поговорив і кожному сказав тепле і щире слово, а дотого обдарував кожного, бо дав на пам'ятку мужчинам портфель з монографією кожного члена, а паням срібну позолочену пудерницю.

На цьому кінчаю свої спомини з побуту нашого хору у Франції.

Яке значіння мали для нас концерти нашого хору у Франції, я не буду тут описувати. Кожний з Шановних Читачів може з вище сказаного виробити собі свою гадку. Зрештою я обговорю це загально при кінці моїх споминів, а тепер приступлю до обговорення діяльності Української Республіканської Капелі в Бельгії.

У. В БЕЛЬГІІ.

Коли Укр. Респ. Капеля була зайнята в Парижі посліднім, чотирнадцятим концертом, дирекція капелі вислала мене і п. Г. Ватич до Бельгії організувати концерти. Хоча хор мав віза до Англії, управа капелі не могла поминути цієї країни, хоч малої, але дуже важної і впливової в політичній світі, а як оказалось, зробила дуже добре, бо Бельгія прийняла наш хор ще палкіше, ніж Франція. В самім Брюсселі український хор мусів дати 23 концертів, в Лієж два, в Антверпені один. Віддавши нашому імпресаріові справу улаштування концертів в Лієж, які припали на 3. і 5. І. 1920 року, ми обоє поїхали до Брюсселю, щоби тут присвятити головну увагу, бо ж це був осідок королівського двору і центральних установ Бельгії.

Як усе і всюди ми перш усього мусіли замовити залю. В Брюсселі була найкраща зала консерваторії, в Європі перша по залі в «Ля Скаля» в Міляно, тому звернулись ми до директора консерваторії з проханням о відступлення залі на перший концерт. Директор консерваторії сказав відразу таке: «Як то, ви чужинці хочете від мене залі, коли я навіть бельгійським інституціям ніколи її не даю. Зрештою (додав він), внесіть подання на письмі». З тим відійшли ми і не робили собі навіть ілюзії, щоби директор консерваторії відступив нам залю. Від деяких брюссельських музиків довідались ми, що він боїться о свою залю й нікому її не відступає, щоби дехто стіни в залі не подряпав. Ми звернулись з подібним проханням до директора королівської опери „de la Monnaie“. — Цей, вислухавши нас і запитавшись, на який день ми готуємо концерт, поглянув на нас наче на божевільних

або дурисвітів і висказав своє велике здивування слідуючими словами: »Як то, ви в такому чужому місті мільйоновому ще незнані, хочете дати концерт за 8 днів. Це неможливе, бо коли я даю прем'єру в опері, мушу її добре реклямувати і в своєму театральному журналі і в інших часописах через три тижні і то не все мені вдаєсь. А ви без відповідної реклями, це мені якось дивним видаєсь«. Коли ж ми на це замітили, що чей же Бельгійці на цей концерт, улаштований на користь сиріт по погібших за волю Бельгії, повинні прийти, — він усе таки обстоював свою гадку, що концерт не може вдатись, а зрештою сказав він, коли ми хочемо конечно залі на день 8. І. 1920, то мусимо йому зложити 7000 бельгійських франків, бо тільки якраз приходу приносить один вечір. Ми на це не могли згодитись і попросили залю на поранок на цей день, то є на 8. І. Директор опери аж остовпів і був певний, що має діло дійсно з божевільними людьми і сказав: »Це тим гірше, бо у нас поранки рідко коли удаються, а тим більше в суботу о 3 годині«. Ми одначе упевнили його і заявили, що дамо собі раду і з реклямою і з концертом і є певні, що він добре випаде, причім заявили, що оставляємо карти вступу до його розпорядження, з проханням, щоби каса опери зайнялась розпродажжю білетів. На прощання наш директор, хоча знав, що ми Українці, запитав, на якій мові ми при нім між собою говоріли, чи не на італійській, а коли ми відповіли, що на українській, він здивовано сказав: »Я думав певно, що на італійській, бо ваша мова така милозвучна«.

По цій розмові маючи запевнену залю, пішли ми до всіх редакцій брюссельських часописів, дали їм матеріяли про наш хор і прохали редакторів, щоби оскільки це можливо, вони помістили нотатки про наш хор і речинець концерту, що деякі з них радо зробили. Ми замовили оголошення, випечатали запрошення, познайомилися з двома бельгійськими хорами, а передовсім попросили п. Вандервельдову, дружину міністра освіти, о прийняття протекторату над концертом. Не забули ми зложити візити п. Люї де Брюкерові, лідерові бельгійських соціялістів, а прихильникові українських

змагань, порозсилали запрошення до всіх бельгійських міністрів та чужоземних амбасадорів і консулів.

По цих усіх приготуваннях ми ходили по Брюсселі та роздумували, що тут треба би ще зробити. Може б так, — думаємо ми, — піти до бельгійської королевої з запросинами на наш концерт; це ж перша коронована голова була б на нашому концерті. Ану попробуємо, — сказали ми і поїхали автом до королівського двору. По дорозі ми навіть не робили собі ілюзії, що королева нас прийме, або що прийде на концерт. Нашою ціллю було звернути увагу королівського двору на наш хор. Перейшовши щасливо різні військові стійки дістались ми до королівського замку, де королівський швайцар запитав нас, що ми за одні і чого собі бажаємо. Коли ми заявили, що ми репрезентанти українського хору, який відбуває світове турне і прохаємо побачення у королеві, швайцар покрутив головою, але зателефонував до королеви і сповістив наше бажання. Королева телефонічно заявила, що не може нас прийняти, бо зайнята розмовою з одною графинєю, одначе, коли ми собі чогось бажаємо, то можемо свої бажання подати на письмі. Цього нам було й треба — ми зараз сіли за стіл і під диктандом п. Г. Ватич написав я багато бажань українського народу. Тому, що тих бажань було багато і багато часу треба було, щоб їх описати, королева видко нетерпеливилась, бо в міжчасі зателефонувала до швайцара, чи ті чужинці пішли і чи оставили який лист. Швайцар відтелефонував, що ті чужинці пишуть ще листа. В цій хвилині прийшла мені на гадку картина Репіна, як Запорожці пишуть лист до султана і я з усміхом порівняв нас з тими історичними Запорожцями, бо й ми писали листа до коронованої особи. По написанню цього листа, додавши до нього трохи матеріялів (знімки хору, найкращі чеські і паризькі рецензії і лібретто писане на французькій мові) ми опустили королівський двір у тій надії, що королева певно колись прийде поклонитись нашій пісні.

На 2—3 дні перед концертом директор королівської опери візвав нас до себе і сповістив, що білетів ніхто не ку-

пує і тому він домагається від нас відкликання концерту, щоби не компромітувати опери і його. Ми заявили рішучо, що не відкликуємо концерту, просимо його о 250 білетів, бо маємо тільки знайомих в Брюсселі, щоби сяк-так могли заповнити залю, а коли б навіть позатим більше нікого не було, то все таки зала не буде порожна; за тих 250 білетів заплатить наша каса, щоби бельгійські сироти не потерпіли ущербку. На це директор згодився і ми ці 250 білетів роздали редакторам усіх бельгійських газет, критикам, музикам і членам двох брюссельських хорів та терпеливо ждали на годину третю дня 8. січня 1920 р. На кільканадцять хвилин перед третьою годиною зачинають заїжджати авта перед королівською оперою, а з них висідає сама брюссельська еліта, генераліція, вищі старшини армії, цивільні особи в святочних одягах, багато політиків, міністри і т. д. Точно в третій годині зала королівської опери заповнилась найдобірнішою публікою. Я був тоді за сценою і обсервував директора опери, який не міг вийти з дива, що його зала заповнилась такою публікою, якої він ще ніколи не мав, як він сам це ствердив. На його лиці відко було задоволення — але разом на його лиці відбивався страх і недовіря до нас, бо ану ж ці чужинці — хто їх там знає — надужили його довіря й обманули публіку та спросили її на концерт, який не представлятиме найменшої мистецької вартости. Коли одначе наш хор точно в год. третій відспівав бельгійський гімн, т. зв. »Брабансонну« — по перших акордах він відчув, що має діло з першоклясним хором і зараз почав нам стискати руки з вдячности, певно тому, що ми його не обманули й віщував нам великий успіх. І успіх цього концерту був дійсно небувалый, а то не лиш тому, що королівська опера від її заложення не гостила у себе тільки знаменитих гостей разом — що підносили деякі брюссельські часописі, але й з того огляду, що мистецький, а навіть і політичний бік концерту був величавий. З таким ентузіазмом ніде нашого хору ще досі не вітали, а вершком захоплення було це, коли представники двох брюссельських королівських співацьких товариств ви-

ступили на сцену підчас концерту і подавши п. Кошицеві пальмовий вінок, урочисто вітали його й український хор в столиці Бельгії. Зміст цієї промови і промови п. Кошиця настільки інтересний, що я їх в цілості подаю:

»Від імени королівського товариства «Об'єднані робітники» (Artisans Réunis), найстаршого хору столиці і від його молодшої сестри, королівського товариства «Орфеон» вітаю вас як найсердечніше в нашій славній місті Брюсселі.

Ми Бельгійці після довгих віків неволі здобули собі волю в 1830 році. Потім ми загубили її на цілих 5 років, але завдяки допомозі наших вірних великих союзників, ми знову її відвоювали. Через те ми розуміємо глибоке і законне щастя Українців, великого слов'янського народу, який після 200-літнього гніту — скинув із себе огидне ярмо царизму і виборов собі волю завдяки перемозі права і культури над варварством і насильством. Ми горді — пані й панове, — що можемо вітати вас в братерському єднанні, ми щасливі вашим співом і зачаровані глибокими артистичними переживаннями, які ви зготовили нам.

Дозвольте ж мені, пане диригенте в потвердження висловлених думок, просити вас прийняти ці квіти, які ваші брюссельські товариші по співу, «Об'єднані Робітники» і «Орфеон» приносять вам від щирого серця».

На це привітання відповів п. Кошиць цими менш-більш словами в українській мові. Він підчеркнув змагання українського народу скинути ярмо насильства і неволі й зажити власним самостійним життям. Підстави для цього лежать в цій свіжості, молодості і здоров'ю, якими повна й багата українська нація. Виливається це найкраще в пісні, яка є дзеркалом душі кожного народу. І для нас велика честь і вдоволення, що ця українська народня пісня, яка тріумфально завойовує тепер світ, знайшла належний відгук і в Бельгії, вітчині поліфонічного співу. Бельгійці відчували її глибину, свіжість, красу й оцінили її як слід. »До ваших висловів щирого захоплення — так кінчив свою промову п. Кошиць — прийміть вирази нашої сердешної подяки і симпатії. Ми щасливі

привітати вас з досягненнями волі і сказати: «Хай живе вільна Бельгія. Хай живе єднання вільних народів».

Цю промову переклала тут же на сцені п. Г. Ватич на французьку мову. Викликала вона вибух ентузіазму і захоплення присутньої публіки. Українську Республіканську Капелю засипано потім листами, в яких Бельгійці дякували за наше гостювання у них, що відчинило багатьом із них очі, допомогло зрозуміти нашу справу як слід і дало змогу пізнати багату героїчну душу великого українського народу.

На другий день після цього сенсаційного концерту ціла брюссельська преса, а то 15 місцевих газет, відозвалась одностайно на концерти капелі. Вони всі конкурували між собою довжезними статтями, повними щирого ентузіазму про українську музику і культуру. Концерт нашого хору був сенсацією дня, не тільки тому, що, як я згадав, було на нім кількох міністрів (як прем'єр міністрів De la Croix, Vandervelde і ін.) і 4 членів управи міста Брюссель в комплеті (вони рівняються що до ранги міністрам і їх називають в Брюсселі міністрами-«ешвенами»), але головно тому, що ніхто не сподівався, що українська пісня така чудова, виконання її таке надзвичайно мистецьке, а музична культура українського народу така багата.

Зреферую вкоротці деякі рецензії і подам із них важніші уривки, бо прямо не в силі подати цілий зміст тих рецензій-статей.

На вступі подаю деякі уривки з газет в Лієж, бо й там тріумф нашої пісні був величезний і там рівно ж піднесли хоріві лієзькі співацькі товариства квіти і привітання. „Journal de Liège“ пише: «Якщо спів має силу перемоги, брати Українці можуть бути горді, — вони завоювали своїми піснями Лієж», — а далі: «Коли чуєш український національний хор, думаєш, як Меріме, що нічо не є більше реальним, ніж казка», і ще: «Душа захоплюється цими піснями, які виявляють глибоку віру, гордість, нахил до авантур, призирство до грошей, культ жінки і танця, а надівсе прагнення свободи. Все це висловлюється в пісні, але коли український хор з'ед-

нує з прекрасними словами музику своїх наче золотих голосів, відчуваєш себе майже щасливим, що не розуміючи слів, можеш краще слухати.» Або інша газета „Journal Liégeois“ пише: »Яка чудова музика! Як висловити це, що переживаєш, слухаючи її? Це вітерець, який шепоче в степу, або шумить в голках сосон, або повільно відпочиває на полі під полудневим сонцем. Це рев завірюхи, або грюкіт бурі, це релігійний голос, який несеться із під склепіння собору зі звуками величезних органів, це спів бабусі над колискою. Це вираз життя всього молодого народу..... щасливий нарід, що має таку солодку музику!«

Ця сама газета в іншій статті (з дня 10. I. 1920) пише так: »Між усіма концертами, які я чув на протязі 30 років, було дуже мало таких, які мали на меті, показати всю розкіш, всю красу 4 людських голосів, самих, без допомоги докучливих інструментів. Музика »а капеля«, чудова річ минулого, за делікатна для звуків модерних людей, які сучасні музики віддали переважно вульгарним і крикливим інструментам. Я подивляв — як і більшість присутніх — це дійсно молоде та здорове мистецтво. Який успіх для народньої пісні! Яке щастя, бути Українцем! Це все дало нам змогу зрозуміти ще один раз, яке рафіноване, трудне, чудове й плодове мистецтво, це співання »а капеля« і як великі його можливости«.

Переходжу до брюссельських газет.

„La Gazette“ умістила статтю, на початку якої автор каже: »І яке щастя бути Українцями! Коли б композиторами були Бельгійці, Французи чи Італійці, то найшли б, що це трошки банальне, трохи »рококо«. Але що це є українське, отже нове, тому можна плескати. Щодо мене, то я не зробив цієї помилки і дістав від цього любого концерту надзвичайне вдоволення. Я насолоджувався кольором і почуттям всіх цих річей, які утворюються в такий простий і правильний спосіб.« Вихвалюючи чистоту голосів, дикцію і різноманітність відтінків та інше, автор каже далі: »Це все заставило нас ще раз зрозуміти, якою трудною, чаруючою і різноманітною є штука хорового співу і скільки вона має джерел«.

„Nation Belge“ пише при кінці: »Народня українська музика, яку ми тут чули, має особливий чар премилого архаїзму, поліфонічний гумор, є гармонійна, модерна, має таких повних респекту композиторів, як Лисенка, Леонтовича, Стеценка, Ступницького, а між іншими і п. Кошиця, шефа цієї величавої фаланги, а рівночасно чудового композитора, який показав усі ці знамениті твори в такому інтензивнім і дійсно достойнім подиву виразі.«

„L'Indépendance Belge“ пише: »Я остовпів і був очарований тим, що я чув щось нового, щось о новій красі, яку я відкривав...«, а далі: »не знаю нічо більш свіжого, більш досконалого та більш солодкого, як ці народні пісні, колядки та щедрівки, які приходять до нас з нідра цієї України, трохи містичної і майже легендарної, де людина має вже вроджений музичний ритм. Ці пісні з їх наївністю, смаком і молодістю, неначе зелений овоч, сильний, здоровий, великий, нема в ній нічого вишуканого, лиш чиста народня мелодія, так, як вона народилась, дрижуча і натхнена, ледви дещо аранжована композиторами, це релігія, сміх, сльози, жах, сарказм, це серце і душа народу, взята із самого джерела, це радість, якої ми дуже рідко коли зазнади«.

В подібнім змислі пише критик з „Le XX Siècle“ »В білих і чорних одягах сини і доньки козаків відспівали нам пісні свого краю і музика, яку нам через дві години показано, була досконала... ...Яка це пісня красна, хапаюча за серце, ця пісня неначе з джерела — інстинкту музикального народу — виходить незіпсована, без жадних штучних впливів. Чуєш, що це козаки співають те, що найкращого мають — свою любов до їх краю...

...Ця музика повна соків молодости і вродженої краси, без шмінки, без мальовила і біжутерії... Твори, які нам відспівано є надзвичайного смаку, — це баляди, колядки і народні пісні, повні наївного чару та містицизму.«

Розбираючи поодинокі твори відзначає »Матір Божу Почаївську« Леонтовича і каже, що чогось так гарного годі собі навіть представити.

Беручи загалом, кожену рецензію можна брати і прямо розцілювати, так вони гарні і хапаючі за серце.

Осібну сторінку мушу присвятити флямандській пресі, яка була навіть більше ентузіастична, ніж французька преса. За цілий час своєї тріумфальної подорожі по Європі, Українську Республіканську Капелю безумовно з найбільшим захопленням зустрінито у Фляндрії. Не можна тут сказати, що флямандський нарід багато більше розуміється на мистецтві. музиці, чи співі, ніж інші народи. Причина надзвичайного ентузіазму при прийомі Фляндією нашого хору полягала в цьому, що історія і доля народів флямандського і українського надзвичайно подібні до себе.

Бельгія сама собою не є під етнічним оглядом одноцілим краєм. Майже половина Бельгії, а то в північно-західній Бельгії 5 провінцій: Антверпен, східня Фляндрія, західня Фляндрія, Лімбург і повіти Лювен та Брюссель із провінції Брабант є флямандськими. З усього бельгійського населення в числі около 8 мільйонів, Флямандці числять 4,500.000 мешканців. Флямандці є народом германської раси, дуже зближені мовою до Голяндців. Перед 1830 роком були вони злучені з Голяндцями і складали т. зв. »З'єдинені Нідерлянди«. Культурний розвиток флямандського народу, як і українського, був колись дуже високий. Про політичне значіння Фляндрії нема що згадувати, воно в 15, 16 і 17 століттях було дуже високе. Їх міста Антверпен, Гент, Лювен, Брюге, Іпр і Брюссель мали тоді велике культурне й економічне значіння. Незвичайно багатим був їх епос в тих віках, в якому великий німецький поет Гете знайшов матеріали для свого знаменитого »Рейнеке Фукс«. Побіч італійської школи мистецтва флямандська школа мистецтва, з Рубенсом, Тенієрсом і Ван Дайком на чолі, була прямо знаменита.

Але у 18. столітті Фляндрія завдяки різним політичним і соціальним причинам різко підупадає у своєму значінні. Найбільше впала вона, коли при розділі З'єдинених Нідерляндів у 1830 р. волею великих держав Лондонським договором доля флямандського народу була злучена з вальон-

ським народом (романської раси і французької культури) в бельгійському королівстві. Тоді славний університет в Генті й інші були переіменовані на французькі й від цього часу флямандський нарід веде важку і затяжну боротьбу за свою мову і свою культуру. Ця боротьба не була даремною і з хвилиною, коли в цілій Бельгії в 1919 році введено новий виборчий закон, флямандська мова залунала пораз перший в бельгійському парламенті і, як доходить нас тепер вісти — Флямандці вже здійснили одно зі своїх найголовніших домагань — фляманізації свого старого гентського університету, а утворення Бельгійських З'єдинених Держав уже недалеке.

Отся паралельна історія обох народів, славне минуле, тяжка сучасність, безупинна, вперта боротьба за свої права і культуру була тим, що зблизило оба ці народи й тому то флямандський нарід весь час з таким зацікавленням і співчуттям відносився до нашої справи. Цим теж пояснюється надзвичайно гарячий, щирий і сердешний прийом нашого хору у флямандсько-французьким Брюсселі і в чисто флямандському Антверпені.

Ще перед приїздом капелі флямандський часопис „*Ons Vaderland*“ в Брюсселі помістив на наше прохання дуже радо велику статтю під наг. »Український Національний Хор в нашому краю, зразок для Фляндрії« якої зміст слідує:

»Україна є країною пісень. Вона є тепер театром тяжкої боротьби за свою незалежність. Хоч український рух лише за пару останніх років умів зацікавити собою і завоювати собі прихильність в ширших колах за кордоном, тепер завдяки упертій праці, скрізь знають про боротьбу України за свою незалежність. Україна дає чудовий приклад Фляндрії: скрізь зорганізовані українські пресові бюро, а саме в Гаазі, Лієж, Парижі, Швайцарії, які періодично розсилають відомости з України різним часописам.

Головний отаман С. Петлюра наказав сформувати національний хор і доручив йому дати послухати в найбільших містах Європи українські пісні, зааранжовані для мішаного кількоголосового хору. Українців (їх всіх шістдесят), чули

вже в Чехії, в Швейцарії і Франції і скрізь мали вони надзвичайний успіх. Незабаром приїде хор в найбільші міста нашої країни. Після цього він продовжить свою подорож по Англії, Америці й Італії. Для нас Флямандців буде великою насолодою познайомитися з народнім мистецтвом талановитого народу, який, як і ми, домагається незалежності. Вітаємо українських друзів у Фляндрії.»

По концерті, улаштованім в Антверпені в залі Зоологічного городу, де було присутніх 7000 слухачів, самих майже Флямандців, написало кілька флямандських газет чудові статті, які я з огляду на їх велику вартість для нас наведу тут, вибираючи з кожної важніші місця.

І так великий консервативно-католицький часопис „De Standard“ пише:

»Це був чудовий вечір мистецтва, апотеоза штуки співу. Для нас, що маємо так мало почуття до вокальної музики і так мало розуміємо, чим є і чим мусить бути справжній хор, був це зразок дисципліни і лекція справжнього співу. Цей зразок, цю лекцію дала нам група українських співаків.»

„De Volksgazet“, орган К. Гюйсманса, секретаря II. Інтернаціоналу і великого приятеля України, так пише: »В Українській Республіці урядова допомога власному національному мистецтву стоїть так високо, що є ідеалом для інших держав«, а в другому числі про концерт лише знову: »Такого співу, як учора ми чули в залі Зоологічного городу, ми ще ніколи не чули. Як і треба було сподіватись від народу, якому, не дивлячись на століття переслідувань, пощастило затримати самим собою настрій меланхолії, він, хоча й проходить через його народне мистецтво, зміняється часом в наймиліший гумор, напр. у »Щедрику«.

Ми звернули увагу на оригінальну подібність їх пісень до наших старо-флямандських. Чи не зміг би бельгійський уряд поміркувати над тим, що можна також зацікавити людей за кордоном і нашими піснями? Ми гадаємо, що у нас є пісні, з якими можемо показатися світові, так само, як і Українці, котрі дали нам не тільки красу, але й лекцію

національної самосвідомості. Чи директори Зоологічного городу, які без найменшого протесту вислухали українську промову диригента Кошиця, вже подумали про це?»

В цих флямандських рецензіях буду звертати більше уваги на політичні висновки флямандських часописів з приводу концертів капелі, бо такі висновки в інших державах ми рідко зустрічаємо.

Усім флямандським часописам подобалася дуже промова п. Кошиця в королівській опері в українській мові. Тому ліберальна флямандська газета в Брюсселі, „Het Laatste Nieuws“, пише з цього приводу так:

»На привітання брюссельських товариств, які піднесли квіти, п. Кошиць відповів на рідній, гарній, енергійній українській мові. Це лекція для Флямандців, які гадають, що не лише за кордоном, але навіть у себе дома при подібних урочистостях треба їх власну мову закинути — в куток забуття».

Тойсамий часопис пише ще з нагоди антверпенського концерту статтю дня 21/1. 1920. під наг.: »Лекція України«:

»Ще раз хочемо повернутись до виконання українських народніх пісень, Українським Національним Хором. Яким чудовим і вражаючим було виконання, якого єдино гарного настрою були пісні, яке почуття до музики і спритність опрацювання ми почули, цього не буду вже повторювати. Ми бажаємо лише завважити, яку лекцію всім цим дала Україна Фляндрії...

Нас більше всього дивувало, яке споріднення поза всякими межами, є між душами народів і яка схожість, коли не звертати уваги на дрібні різниці між українськими і нашими флямандськими піснями. Чи колядки не могли б бути нашими різдвяними піснями? І чи в українській коломийці ми не чули щось подібного, як у наших пастуших піснях? Ну, флямандські композитори, хто з вас візьметься за завдання, зааранжувати таксамо чисто і скоро найкращі перлини нашого великого скарбу флямандських народніх пісень, щоби їх після цього показати спочатку власному народові, а потім і всьому світові як живий доказ краси флямандської на-

родньої душі? Коли капеля вийшла на сцену, — жінки гарно одягнуті в біле, чоловіки в чорне, ми чули здивоване шопотіння: »Ми гадали, що це є мужики...« Ні, це не були мужики, це були мистці і патріоти також у найкращому значінню того слова. Вони принесли нам красу, закінчену красу і вони дали нам також цінну лекцію національної свідомости: все це робили, говорили і співали представники століттями гнобленої України. Вони робили це на освяченій їх стражданнями мові звільненої батьківщини. І коли директори залі Зоологічного городу вітали п. Кошиця на нам і йому — чужій французькій мові, тому що він все одно не зрозумів би нашої, п. Кошиць з гідністю, жваво і гордо відповів на українській мові, якої... директори Зоологічного городу також не розуміли. І вся переповнена зала, де стояло кілька тисяч, з захопленням вітала »діло« національної гордості і самосвідомости...

Флямандці! Яку це лекцію дали нам Українці?...«.

„Ons Vaderland“ з 11. січня так починає свою довгу статтю: »Україна в Брюсселі«:

»З далекої України вони прийшли... З рівного як море простору, де на протязі годин золоті поля колосся співають під поцілунком сонця, де в степу без краю легко шумить дика трава. Під вечір по селах, крім звуків ліри, чути співи пісень: бандуристи й кобзарі виспівують гімни, під ритми скрипок козаки танцюють свої палкі танці в присядку над берегами Дніпра.

Симон Петлюра допоміг нам у нашій західньо-європейській безпорадности. Цей військовий чоловік, який про визволення свого краю зпід ярма більшовиків-царистів, вмів більш, ніж воювати. Він знає, що один меч не має сили і щоби здобути симпатії західньо-європейського світу для своєї батьківщини, знайомить нас із мистецтвом своєї країни. Україна, країна чорнозему, батьківщина Гоголя, робиться зараз для нас країною пісень. Петлюра інтернаціоналізує українське питання піснею. Проти сірої Московії, країни меланхолії, батьківщини Толстого, Достоевського, нігілізму і більшовизму, повстає на півдні Україна, країна пі-

сень і радощів життя. Коли розпався царський колос на глиняних ногах, повстала Українська Рада, якої першим ділом, крім організації армії, було відродження старої культури. Зорганізовано співацькі товариства, почали розшукувати і обробляти для кількоголосного хору старі пісні, аранжовані Стеценком, Лисенком, Кошицем і іншими.

За кордоном в поганих умовах знайомилися з українським рухом. Багато людей гадало, що мають діло з німецькою махінацією. Одначе хоробра армія Петлюри знищила підстави багатьох цих забобонів. Щоби дати західній Європі кращу уяву про українські особливості і підчеркнути різницю між московською і українською душею, він дав композиторові Кошицеві наказ сформувати Національну Капелю, яка б дала скрізь можливість послухати українське народне мистецтво.

І в суботу чули їх у Брюсселі. Гарний контраст. Новий молодий нарід виступає в Брюсселі, який ненавидить Флямандців. Королівський театр був битком наповнений. В міській льожі сидів навіть член Муніципалітету Лемоніє, один із переслідувачів флямандської народньої душі, який, не дивлячися на це, насмівся прийти послухати пісні, котрою повстаючий нарід показує світові своє відродження. В залі було багато людей, у яких пісні хору викликали почуття гірко-солодкої туги за батьківщиною, що бореться тепер в родових болях».

Після цього вступу переходить автор до рецензії, де дає переклад на флямандську мову пісні «Ой горе калині» і «Щедрика» й кінчає статтю наведенням української легенди, яка появилася вперше у Швайцарії про те, як Бог дав Українцеві пісню для втіхи в різних пригодах життя, зі словами: «Для всіх тих, які чули український хор, ця легенда є лише закріпленням у народній творчості існуючого факту».

„De Gazet“ з 31/1 подає таку статтю під наголовком: «Українські співи»:

«Чи може хтонебудь уявити собі, щоби флямандський хор проспівав у Києві деякі з наших старих пісень, аби поя-

снити Українцям, що десь над Північним Морем живуть Флямандці, яким тяжко доводиться боротись за їх мову й права. Вже посміхаються при одній думці про те. Але коли український хор оголошує концерт у Антверпені, то найбільша заля є замала, аби вмістити всіх зацікавлених. Через що? Даремне про це питати. Чи маємо особливі інтереси до цього козацького краю? Чи симпатизуємо з ним через те, що йому багато доводиться боротись за вільне існування? Ми ледви знаємо його; навіть і сотня з тисячів слухачів не змогла б дати правдивих інформацій про Україну. Сьогодні вона існує, але що буде з нею завтра? Тепер іде на ній тяжка боротьба. І багато небезпек погрожує ще нажаль так молодому народові.

Але є група Українців, які із співами подорожують по світові. Це чудово, один уже тільки факт цього заслуговує глибокого подиву і поваги. Це подібне до хрестового походу. Немає промов, не роздають брошурок, ні мап, ні промов, бо книжок не читають і промов таксамо не слухають, а можуть це зробити тільки пісні. Сотні і сотні були захоплені цими піснями. Не було кінця оплескам і викликам. Це був тріумф, це було щось чудове й приємне для кожного, хто хоч трохи співчуває правам кожного пригнобленого народу, і хоч він для нього не цілком знайомий, все ж таки це його брат, якого зустрічають з отвертими обіймами і великою любов'ю. І ми питаємо тільки себе, чи юрба, яка була в Зоологічному городі на українському концерті, з таким же захопленням і таксамо довго вітала б пісню нашого народу? Цього вечора почували ми себе рідко щасливими. Коли всі Українці так співають, як члени цього хору, тоді цей нарід вартий більше, ніж своєї волі.»

По тім доперва починає цей автор свою рецензію й пише про наївні назви пісень, про неземний настрій у голосах капелі, про те, що нарід, який співає такі милі пісні, як «На вулиці скрипка грає», «Ой горе калині», „По опеньки ходила“ й таке інше, мусить бути добрим, ніжним і чулим, що в цих піснях можна було пізнати серце й душу Українців, про те,

чи то оперові співаки, чи здібні дилетанти, що представники білої раси всі схожі між собою в традиційнім західньо-європейським убранні. Далі розводиться навіть про гармонію між красою жінок і красою співів і підносить, що бельгійський народній гімн — «Брабансон», проспіваний на українській мові, який співаки знали на пам'ять, видався авторові гарним і зворушливим.

Наостанку часопис „De Schelde“ з 19. I. з Антверпен кінчає свою статтю такими прекрасними словами:

»Так мали ми втіху напитись від джерела народньої музики, яка, як невичерпане море звуків, годує словянську музику, оживляє її і проходить через її жили. Повстань молода і гарна республіко, що так багато допомагаєш своїм народнім звичаям і мистецтву, стань як блискуча зірка на яскравому небі свободи. Пам'ятай, що ти завоювала глибоку симпатію перш за все всіх Флямандців, що Фляндрія є доволі здібна, щоби зрозуміти тебе і з прихильністю й щирим побажанням кращої долі для твого народу буде слідкувати за розвитком твоєї незалежності і великої майбутности!

Най живе і буде великою Україна!»

На цьому місці я міг би вже закінчити огляд діяльності Української Республіканської Капелі в Бельгії, якби не це, що хтось із Шановних Читачів міг би запитатись: »А де ж бельгійська королева?« На це я відповім: »Була й бельгійська королева і був «королівський» концерт, але не цим разом за першого нашого побуту, але аж другим разом, коли Українська Республіканська Капеля вертала з Англії через Бельгію в березні 1920 року. Тоді наш хор дав кілька т. зв. «спеціальних» концертів, якими завоював усіх, починаючи з королівської палати, а кінчаючи на бідних робітниках.

До тих спеціальних концертів належали:

Дня 20 березня концерт в міській думі „St. Gilles des Bruxelles“ на користь бідних учнів, один концерт у приватному кружку у композитора Тієбо для визначних поклонників мистецтва, дня 27. III. в „Cercles Artistiques“ для артистів, письменників, композиторів, журналістів, словом для ми-

стецького світу, дня 28. III. ювілейний 100-ий концерт у брюссельській консерваторії, а врешті в «Робітничому Домі» для робітників дня 30. III. 1920.

Найбільш одначе спеціальний був концерт дня 20. III. 1920, як його капеля звала, концерт «королівський», бо на нім була присутна бельгійська королева з цілим двором і міністрами в залі міської думи в „St. Gilles des Bruxelles“. Про людське око був він аранжований міською думою найкращої дільниці Брюсселю і то на користь бідних учнів, — але в дійсности бельгійська королева хотіла бути конче на нашому концерті і поручила управі цієї дільниці улаштувати концерт. Одначе, щоби це не був концерт виключно український, спрошено найкращих брюссельських артистів на спільний концерт, як це було пізніше в Лондоні. Бельгія, хоч демократична держава, всетаки являється коронованим особам на концерті невизнаної ще держави і стояти при співанню національного гімну цієї держави — це річ доволі ризикозна і смілива. Свято пройшло дуже величаво. Зараз при вході королевої з цілим двором і міністрами в концертну залю, Українська Респ. Капеля відспівала «Брабансонну», а відтак український гімн. Оба гімни королева і присутні вислухали стоячи і нагородили хор рясними оплесками. Після того хор, якому була призначена перша частина програми свята, відспівав кілька кращих творів-пісень народніх, а закінчив свято Марсельєзою. По скінченім концерті перейшла королева з цілим двором і міністрами до аудієнційної залі, де в присутности цілої муніципальної управи цієї дільниці, міністрів, найвизначніших музиків-композиторів, звернулась до п. Кошиця словами: «За такий вечір, який приніс мені тільки приємного, дякую Вам і такому славному хорові. Я ніколи ще не чула такого чудового хору і співу та таких солодких пісень, як українські й не бачила такого уміння диригування», почім муніципальна управа піднесла п. Кошицеві пам'ятковий подарунок, золоту медалю в етуї. На прохання п. Кошиця, розписатись теж у золотій книзі хору, заявила королева готовість словами: «з великою приємністю». Після помі-

щення в золотій книзі королевою свого імени „Elisabeth“, українська делегація подала її до підпису усім присутнім, а найперше міністрові закордонних справ Paul Humans-ові, великому приклонникові «єдіної і неделімої». Треба було бачити лице цього міністра, який не знав в першій хвилині, що робити, бо ж цей сміливий крок королевої, то властиво означав узнання коли не української нації, то принаймні її культури, а від нього вимагають його контрасигнатури на цей акт. Таку контрасигнатуру він, хоча з невеликою приємністю, мусів помістити, а вже за ним розписались інші міністри як Вандервельде, „ministre d' 'Etat“ Max, віцепрезидент палати, „ministre d' 'Etat“ Carton de Viart, бургомистр Брюсселю і St. Gilles і члени муніципалітету зв. „échevins“ (в ранзі міністрів) Bernier, Lemonier, Jacquin і т. д.

Шановні Читачі здивуються також, що наш хор співав і відбував свій ювілей 100-ого концерту в залі Консерваторії й запитуються, як то сталося, що директор консерваторії згодився на відступлення залі. Проста річ: адміністрація хору звернулася з проханням прямо до міністра освіти і той наказав директорові консерваторії дати нам залю на концерт. П. Директор Консерваторії з досади не пішов на наш концерт, але ми йому показали, що з нами навіть в його вітчині треба було числитись і цей факт вказує на це, з якою безмежною увагою і симпатією всі в Бельгії до нас відносились.

VI. В ГОЛЯНДІІ.

З Бельгії поїхала капеля до Голяндії, де відбулися концерти 19. I. в Ротердамі, дня 22., 25. і 29. січня в Гаазі, а дня 24. I. в Амстердамі.

Заохочені успіхом в Бельгії, поробивши на кілька днів перед концертом у Гаазі всі приготування до концертів, як по інших європейських містах, пішли ми обоє з п. Г. Ватич до голяндської королевої Вільгельміни. Королева нас вправді не прийняла, але тут бачимо вже великий поступ, бо там прийняв нас королівський швайцар, а в Голяндії прийняв нас особистий секретар королевої. Опісля сама вона через свою канцелярію надіслала до адміністрації капелі листа, в якому висловлює свій жаль, що не може бути на концерті з причини жалоби, тому, що ріка Рейн затопила тоді кілька провінцій, що вона щаслива, що такий славний хор загостив до Голяндії і вдячна за те, що хор дає концерт на користь потерпілих від повені. Вкінці бажає хором великого успіху в Голяндії і в дальших краях.

На усіх концертах в Голяндії вітали хор флегматичні Голяндці з надзвичайним ентузіазмом і кожний концерт кінчався великими оваціями в честь хору та його геніяльного диригента. Третій концерт у Гаазі мав нечуваний успіх і викликав небувалі овації, капелю закидали чудовими голяндськими квітами; Кошиця і хор викликали без кінця, а коли хор уже виходив, голяндська публіка зустріла його з Кошицем перед королівським оперним театром співами голяндських пісень і такою маніфестацією з окликами: „Vive L' Ukraine“, „vivat Koschitz“, до якої не звикли виросші під сумним небом Голяндії флегматичні Голяндці.

Щоби не бути голосновним, вкажу на деякі рецензії, а з них Шановні Читачі побачать, які вони глибоко обґрунтовані, довгі, солідні, а деякі дуже гарні.

Ліберальна „Algemein Handelsblad“, найбільший часопис Амстердаму, пише ось так 26. I.:

»Новий світ перед нами відчинився, світ чудесних мелодій, сугестивних ритмів, фантастичних акцентів. Сильна і одарена раса мешкала собі десь в майже забутому нами кутку Європи і не могла бути сама собою. Але її життєва сила була за сильна, щоби її могло забити переслідування; непомітно душа народу жила собі і схоронила на протязі віків цінний скарб пісень. Тепер Українець вільний, він є самим собою і розповсюджує свій скарб пісень, від якого ми можемо збожеволіти. Він залишився самотним, незачепленим, а найбільш сильним почуттям цього вечора була зворушливість, яка виходить від цього віковичного дівственного співу. В Українців мусить бути непереможна сила, бо це не є акцент словянської меланхолії, що домінує в їх піснях: сила, радість, життя і гумор — от що є найбільш характеристичним, а радість і самосвідомість, що цей нарід зберіг себе від знищення, звучить навіть в його мінорі. Принаймні в тому, що ми називаємо мінором, бо воно не є мінором. Цілком інша фональність є в українських мелодіях, ніж у нашій системі великих і малих терц. Також ритм має цілковито осібний характер вогневого темпераменту. Друга неменш зачіпаюча нас зворушливість, виходить із самого співу. Цей хор співає чудесно з гарною і доброю звучністю, з дивною технікою, з бездоганим обробленням деталей. Дехто може подумав, що цей хор у спільности неоднаково складений? Якраз у цьому є й диво, що при спільности нічого не можна бажати кращого і що ансамбль має цілком особливий чар. Не роблячи того, що наші »лідертафелі« (хори) — хор дає чудові одноманітні нюансування, надзвичайно гарні »мецца-ді-воче«, найніжніші піянісімо, блискучі форте, і яскраву прозорість ансамблю. Ще інше почуття: хор співає з живою, зворушеною душею, він співає мелодії і ритми, в яких оживає його серце.

Берлінська карикатура Кошиця.

Але вище всього звучить загально-людське, універсальне; ми розуміємо почуття, яке нас сполучує з Українцями і чудові нюансування їхнього співу мають щось містичне, щось примарне. Публіка була спочатку трохи стриманою, але все більше піддавалася впливові хору і концерт закінчився величезним ентузіазмом. Типового «Щедрика», який чудово проспівано, треба було повторювати і надзвичайний диригент Кошиць міг би ще добре повторювати деякі інші пісні. Але ми сподіваємось, що цей концерт не буде єдиним і що ще багато людей може покористуватись цим рідким виконанням пісень. Треба цього послухати, ніхто не буде незадоволеним. Для нас було це в багатьох відношеннях ревеляцією».

Амстердамський антантофільський „Der Telegraaf“ з 26. I. пише ось що:

»...Вас кидає часом у холод. Українці співають так, що їхній спів проходить крізь мізок і кости. Уявіть собі 70 співачок і співаків, які всі вживають свої голоси без штучности, з дитячою правдивістю, з релігійною прямоотою. Уявіть собі силу 70 таких голосів і суму зворушуючого вас впливу. Сидиш серед звуків і робишся нарешті дрижачою колоною повітря. Вже й це надзвичайне і рідке, але ми ще більше здивувалися, коли почули, як ці співаки виконують всі «кунштики» хорової і голосової техніки, до яких багато фахових артистів звикло лише після років навчання. Здається, що в Українців зроду є ця чудова прикмета. Голосно чи тихо, швидко чи поволи — вони співають, як малюнок. Вони інтонують сильнішим фортісімо найважчі ритми, металеві коліровані звуки, найтонше прошептани мецца-ді-воче (розвивання голосу аж до найбільшого форте і зворот назад до первісного піано — п р и м. а в т о р а), високі регіони сопранів, найглибші тони басів, в тисяч разів більший вогонь тенорів — без ніякого напруження. Але ці «російські баси», про яких кажуть, наче б то вони свої найнижчі звуки завсіди берегли для особливих урочистостей, для цієї нагоди пішли ще на півтону нижче, ніж його можна здобути на віольончелі. І було в нас вражіння, що вони далеко ще не дійшли до дна глибини їх

звуку. Вони цілком справедливо з цим трохи кокетували. Безмірно дорогі мені також ці гострі, прості, безпосередні, необроблені сопрани, але голоси наскрізь музичних, расових співачок. Як і хор, надзвичайним є й його диригент О. Кошиць. Генерал і президент Симон Петлюра, який післав цей хор у турне по цілому світу, мусить, по нашій думці, при повороті капелі, нагородити диригента Кошиця найвищим орденом Української Республіки. Він є ожившим ритмом, як його розуміють Слов'яни. Ритм, який примушує кров швидше кружляти, ритм енергійний, сильний, довгий, дрижачий, колірований, влекучий за собою, живий. І він виявляє цей ритм рухами, які стільки ж виразні і доходять до своєї мети і утончені.

Почали з нідерляндського гімну, потім проспівали гімн України. Після цього були народні канти. В дуже старій і жалісній «Почаївській Божій Матері» ми чули чудового баритона-сольо. З колядок зробило на нас велике вражіння «Ой там за горою», «Щедрик», дійсно майстерна композиція, яку так безподібно проспівано, що її треба було повторити. З народніх пісень, що співали після перерви, я ні одної не можу відзначити — вони всі були чудові. Українська Республіканська Капеля дала в Парижі 14 концертів, нехай вона дасть у нас найменше два. Голандський театр, який має гарну акустику, бо він навмисне збудований для хорів, ще вільний; нехай прийдуть тоді всі амстердамські диригенти, бо вчора був лиш один із них, Сем Дресден.»

Наведу ще одну рецензію амстердамської газети „De Tijd“ з 26. I., яка звучить:

»Я радий завсіди, коли вечір дає такі переживання, які залишаються у нас на завжди«, а переповівши зміст старої української легенди про наділювання Богом дарами усіх народів, пише далі:

»І вони співали, ці 70 жінок і чоловіків з південньої Росії. Але перш за все, не вживайте — як ми це робили, коли розмовляєте з ними про славетних російських басів — слова «Росія», бо тоді вони вас запевнятимуть в найрішучіших ви-

разах, що вони всі, всі Українці і нічого не хочуть мати спільного з Росіянами. Раніше, так... раніше... Але те, що ми називаємо «російськими басами», це є феноменальна краса глибоких чоловічих звукових тонів; нижче хорових тембрів часто є їх глибоке, низьке Сі і це додає акордам той розворушуючий звук, який є словом любови і захоплення для чулої душі. Їх баритони, вроджені, блискучі тенори, співають так добре, тепло і гарно, альти звучать стримано й соромливо, мають трохи гостру для нас інтонацію, як грудний голос молодого хлопця, але до цього швидко звикаєш і тоді дивує вас повний ансамбль голосів. Все звучить так цілковито сполучено, люди співають так безпосередньо від душі, без штучності, так, що здається, ніби форте зроблені з граніту. Форте так само поражаючі, як їх піянісімо прозорі і енергійні. Але крім приголомшуючої сили і небесного утончення, вони мають ще невідому для нас віртуозність ансамблю, яка ні в чому — ні в швидкості, ні в прозорості — не уступає інструментальному виконанню.

Диригент О. Кошиць витягає зі свого хору стакато і хуткі пасажі так виразно і хутко, як добрий піяніст із своїх клявішів. Гарна, ритмічна і надзвичайно музикальна управа цього чоловіка була відкриттям (ревеляцією) правдивості і моторности. І все, що вони співають, це поезія і пісня. Свідками цього музичного дива були всього два чи три колеги, вчителі співу і диригенти, а це тим більше прикро, що наше прохання, аби вони дали у нас другий концерт, правдоподібно не матиме наслідку. Але будемо ще сподіватись.»

Переходжу до рецензій гаазьких часописів, як „Nieuwe Courant“ з 23. січня, спеціального тижневика мистецтва „De Hofstad“ з 24. I., вкінці офіційного органу дипломатичних кругів у Гаазі, „La Gazette de Hollande“ з 24. січня 1920 року.

З першої вибираю тільки початок та кінець, тому, що тесаме вже поміщено в інших рецензіях.

Переповіаши спочатку старинну легенду про даровання самим Богом українському народові »пісні«, твердить цей

критик, що ця легенда не звучить неправдоподібно для тих, хто чув співи українського хору, який вислав український уряд на світове турне, аби доказати їм і багатьом іншим, що Українці мають право йти в ряді культурних народів Європи, а далі, розібравши кожну пісню зокрема й вихвалюючи український хор, Кошиця й українські пісні, кінчить такими словами: »Таким чином цілком не так зле висилати хор в турне для політичної пропаганди«.

Другий у горі наведений часопис пише:

»На превеликий жаль у нашій країні є ще багато людей, які не розуміють значіння мистецтва або не доцінюють його. Багато з нас дивиться на мистецтво як на предмет збитку, який може зробити життя більше приємним, але не є необхідним для нашого існування. У нас не хотять отверто зрозуміти, що воно може мати значіння для держави. Правда, в останні часи маємо дані, що його становище починає кращати, але взагалі наші авторитети мусіли б багато теплійше і енергійніше допомогти мистецтву, бо дійсно не лише гармати й багнети завойовують світ, а нарід, який хоче мати повагу у своїх сусідів, мусить ужити заходів, аби представники його мистецтва рівнялися або навіть перевищували його жовнірів.

Молода Українська Республіка, яка починає своє життя при найтяжчих обставинах і яка повинна вжити всіх заходів, щоб утриматись, зрозуміла, що військової сили для цього замало. Вона побачила, що армії Петлюри для цього не вистарчать. Щоби піднести повагу Республіки й за кордоном, Директорія у згоді з Петлюрою ухвалила зорганізувати хор, який мусів би зробити турне по західній Європі. Хор, який ми оце чули в четвер в Королівській Опері, дійсно викликає здивування і повагу до українського народу. Після нідерландського й українського гімну ми почули канти, колядки і народні пісні. Ця музика мені подобається завдяки чудесним природним настроям. Вона є свідком містичної любови до краси творіння. І в той час, коли слухаєш, являються перед очима безмежні степи України, по яких посуваються каравани

ни під небом, повним зірок, при шумі річок, по яких одинокий парус десь далеко прямує до обрію. Капеля виконала своє завдання з відданням, яке потрібне, аби передати таку високу музику. Звук був надзвичайної прозорості і ансамбль — досконалий. Різні динамічні контрасти давали особливий скарб кольору. І перехід подвійного форте до піанісіма був без найменшої помилки. Кошиць є диригентом, який не бє на поверховні ефекти. З небагатьма повними значіння жєстами, часом рухом одного пальця, він уміє передавати свої наміри капелі, яка в його руках була покірним інструментом. Ми можемо вітати Українську Рєспубліку з такими представниками, яких вона післала за кордон. Я боюсь лише, що в будучині мені важко буде оцінювати інші хори «а капеля».

Третій часопис, „La Gazette de Hollande“, поміщує знамениту рецензію свого сталого співробітника по мистецтву п. Салямандри під наг. »Замітки мистецтва«:

»Четвер. 22. січня. Цєго вечора я був присутній на першому концерті славетньої Капелі України під проводом видатного диригента, п. Кошиця. Те, що робить п. Кошиць, цього не можна оповісти. Треба було послухати цю капелю, аби дійсно пізнати, що це таке »оркєстра голосів«. А коли хто був на одному із цих концертів такої рідкої краси і пізнав це, то він погодиться зі мною, що не має досить слів ні на якій мові, аби подякувати тим, хто дав нам цю велику артистичну насолоду. Один із наших приятелів, загально відомий співак, проходячи попри нас, сказав: „C'est à pleurer“! (Від цього треба плакати) і це є вираз дуже дивний для Голяндця. Так, цілком слушно, треба було плакати від радощів перед такою красою. Що було цілком новим для нашого вуха — почути капелю як оркєстру. В цьому хорі є завжди частина, яка співає слова тоді, як друга частина співає з зачиненим ротом... Захоплююча симфонія... зовсім як оркєстра. Ще одно слово про талановитого диригента Кошиця. Те, що він робить рухами своїх рук, пальців і напевно обличчям, це дійсно фантастичне. Публіка, яка була присутна на цьому

першому концерті, не була занадто численна, але ті, що були, плескали і плескали без кінця. Я можу упевнити вас, що мої руки були гарячі і що мій голос захрип від вигуків »біс, біс«. Треба було двічі повторювати, перший раз »Щедрика«, а другий раз »Опеньки«.

Яка ритмічна музика, ця музика України, це справді Схід. І після того, як ми чули її цілий вечір, а не наслухались її досить, ми собі сказали: »Які ми бідні, народи Заходу«. Але ще одна річ. Який вихід в світ для народу ще цілком невідомого. Який блискучий вихід. Я згадую, як з приводу вистави „Comœdia Française“ я сказав, що справжній, єдиний для народів засіб, пізнати і полюбити один одного, та надіслати від одних до других найкращих представників свого мистецтва. Ось де ще один доказ: до України мені було байдуже, але тепер я буду битись скрізь за мистецтво цієї країни...«

При кінці цього огляду голяндської преси мушу запримітити, що свідками того небувалого тріумфу нашої пісні в Гаазі були майже всі амбасадори і консулі чужоземних держав, пробуваючі в Гаазі, які прибули на послідній концерт.

Відїжджаючи з Голяндії не міг я собі нічого закинути. Жалую хіба тільки цього одного, що ми відмовились дати другий концерт в Амстердамі, мимо того, що критик час. „De Tijd“ так гарячо прохав о то нас і п. Кошиця і дирекцію, а навіть обіцяв, що він уже постараєсь заповнити цілу театральну залю в Амстердамі. Ми тому відмовили, бо нам спішилось дуже до Англії яко другого центру й ціли нашої подорожі. По цій причині ми не багато часу посвячували на концерти в Голяндії.

VII. В АНГЛІЇ.

Англія як і Франція була головною ціллю подорожі Української Республіканської Капелі. І не диво — це ж дві наймогутніші держави Європи, які на судьбі даної нації — як пр. нашої, можуть багато заважити та на яких опінії нам найбільше залежало.

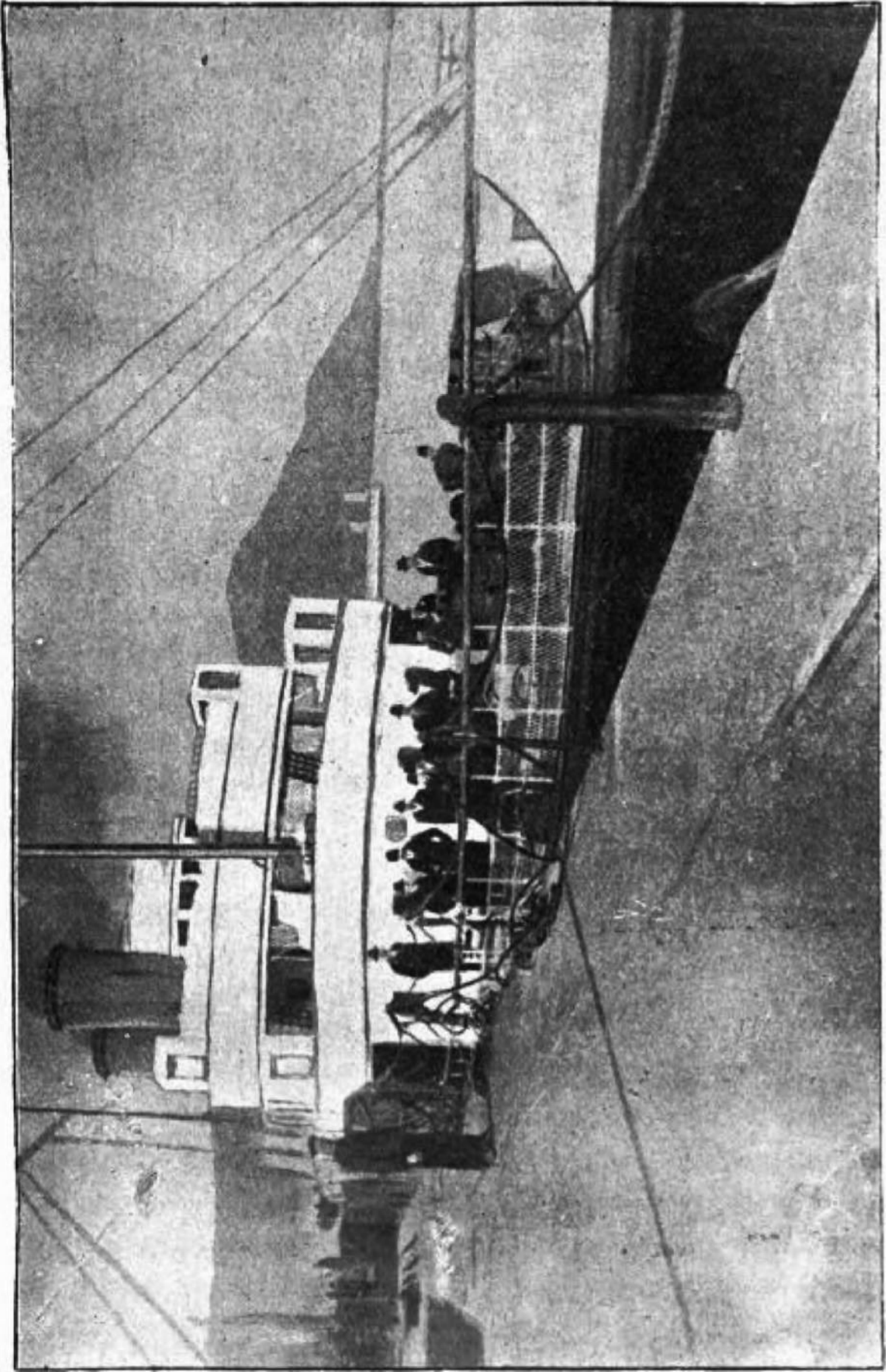
По дорозі через канал Ля Манш, не маючи ніякої роботи, роздумували ми над тим, як нас прийме та холодна, непривітлива Англія. Ми здавали собі справу з цього, що треба дуже великого душевного потрясення, щоби витрунути з рівноваги того холодного і зрівноваженого Англійця, якого лице ані не здригнеться, коли б він мав навіть причину до душевного зворушення. Але пригадали ми собі стару легенду про Орфея, що зачаровував своєю піснею звірів і набрали відваги, бо коли наш Орфей і Сирени все зачаровували білого ведмедя Росії, зачарували недавно чеського льва, то зачарують певно і сердитого старого Джон Буля.

І ось що за диво сталось на наших перших концертах дня 3. і 6. лютого 1920 року, які відбулись в „Queens Hall“ (залі королевої): подовгуваті лица Англійців розхмарились і розяснились немов би на них сонце засвітило. Ті спокійні і холодні Англійці, випроваджені з рівноваги, не могли опертись чарам нашої пісні і оплескували наш хор не менш ентузіастично, ніж Чехи та Бельгійці. Під впливом чару того вечора зараз на другий день появились у 17 англійських часописах більші або менші критичні огляди, в яких критики не тільки прославляли хор, Кошиця, українську пісню і українську культуру, але появлялись, як під діланням чародійної палочки політичні статті і то в прихильному для нас тоні. Як перед-

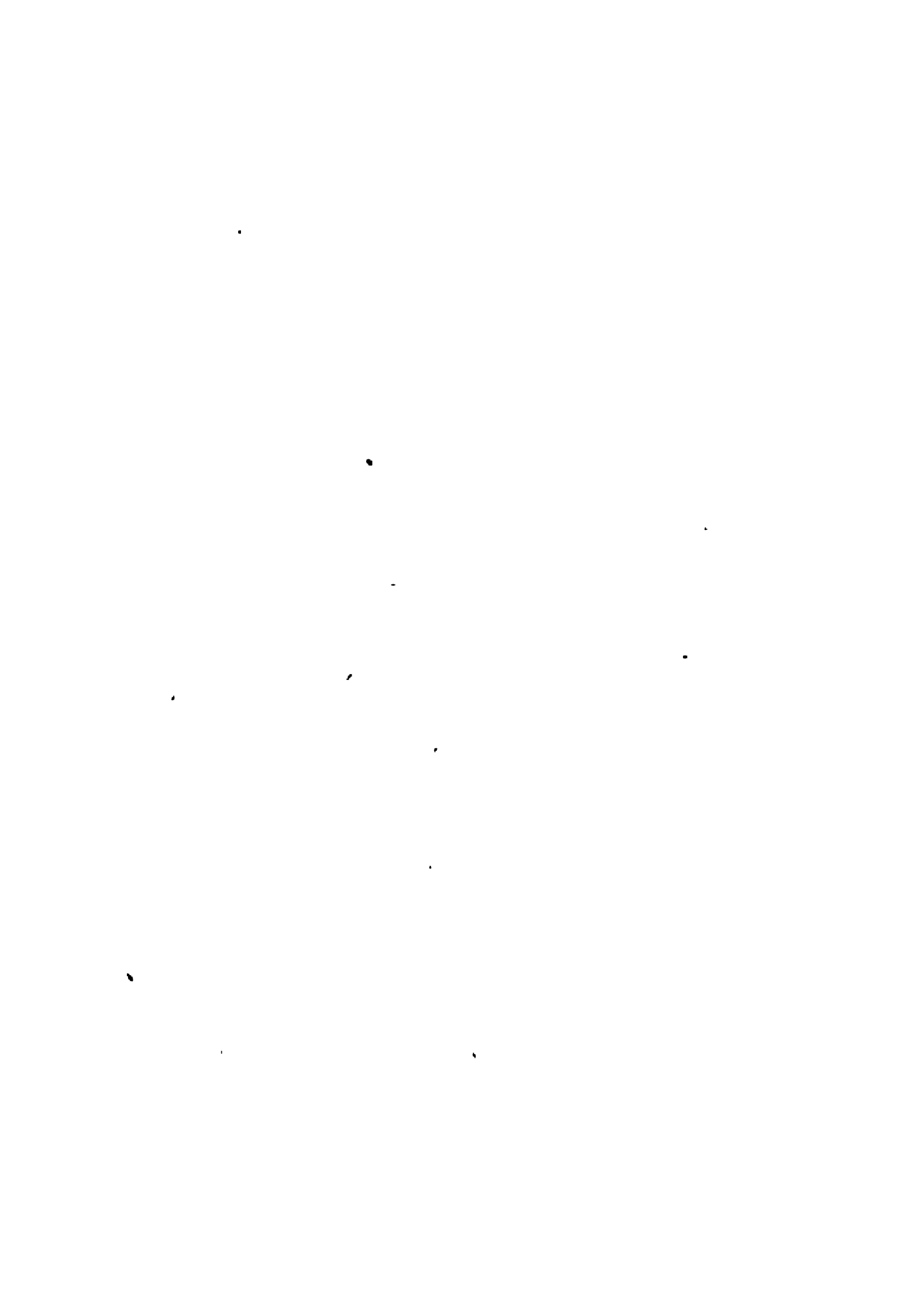
тим (так нам оповідав один із членів нашої дипломатичної місії) — англійська преса, мимо благань і прохань наших дипломатів не хотіла поміщувати навіть найдрібнішої замітки про Україну — тепер українська пісня отворила ворота до тої недоступної преси і англійські редактори самі з власної ініціативи почали писати так широко про нас, що це вже виглядало на сенсацію дня. Та й не диво, бо над такою піснею й високою музичною культурою, і то ново відкритою, не можна було перейти до денного порядку. І коли малося прийняти цю незнану націю в ряди культурних народів, то треба було всесторонно цілу справу обробити, з усіх боків висвітлити і прийти до висновків, чи можна таке велике діло зробити. Тому ціла англійська преса, а є в самому Лондоні кількадесять дневників і маса журналів, заговорила про український хор, українські пісні й українську культуру. Деякі часописі ще трохи баламутно представляли собі різницю між Москалями і Українцями, бо мішало це їм поняття про Росію, яка до недавна існувала яко одноціла імперія. Годі зрештою було вимагати від деяких газет ясного зрозуміння справи. Але одно тільки було ясне для них, що приїхав хор український, що співає українські пісні, що варто його послухати, бо його вартість є надзвичайна і що ім'я Україна, Українець було через цілий місяць лючень 1920 року на устах кожного члена того багатомільйонного міста. Самі наголовки реляцій свідчать про ту сенсацію і популярність, яку собі хор завоював тими першими концертами: «Знаменитий хор», «Українські блискучі пісні», «Чоловічі органи», «Насолода для знавців хорального співу», «Музика великого чару», «Козацькі співаки», «Величавий спів українського хору», «Чудовий хор», «Нова музикальна сенсація», «Досконалий спів і музика великого чару», «Ошоломлююча технічна форма народніх пісень» і т. д.

Але найкраще буде, коли наведемо тексти деяких особливо гарних і прихильних для хору рецензій.

„Morning Post“ 4. II. 1920: «Другою з новонароджених держав, котра несе Англії свій спів, є Українська Респуб-

У. Р. К. в дорозі через канал Ля-Манш.

бліка. Одним із перших чинів нового уряду було зберегти народню пісню і музику й утворити для цього відповідні установи (хори, музичні школи і т. д.). Один із цих хорів — Український Національний Хор, співав останнього вечора в Лондоні в „Queens Hall“. Спів — чудовий. З технічного боку досягнений найвищий ступінь досконалости, що й виявилось в однодушности відтінків, рішучости, наступі (атаці), відступі й викінченій гармонії тонів. Цей тон є сам по собі чимсь характерним для українського народу. Він ясний і надзвичайно звучний, з якоюсь особливою для англійського вуха рисою, котра найбільш виявляється в якості басів. Капеля співає тільки народню музику, дуже красну і типічну, аранжовану різними знавцями з великим умінням. Для країни хорового співу, як Велика Британія, виступи капелі є особливо цікаві і хоча дається завважити різницю в якості тону, то коли відразу вухо звикне до маленької різкості, вражіння є дуже приємне, в той час, як технічна орудя мусить завжди викликати наше здивування і її цінність помічається як ніде».

Великий часопис „Times“ з 4. II. пише при кінці: »...Нема мови, що в їх властивих границях, пєси виконані прекрасно, а пан Кошиць і його співаки заслужили вповні на цей ентузіастичний прийом, який отримали вони вчора. Вони мають дати другий концерт в п'ятницю ввечорі і всі, які цікавляться хоровим співом, повинні їх послухати, бо вони несуть китицю прекрасних мелодій і співають їх з живістю стилю, якого не можна перевищити».

„Daily Herald“ 4/2 1920 пише: »Український Національний Хор« з його псалмами, колядками й народніми піснями показав учора ввечором справді ступінь досконалости, до якого це мистецтво може дійти. Ефект цих вісімдесятьох співаків рівнявся ефектови органів, а хроматичні переходи були архітвором техніки. Англійські національні хори мають перед ним склонити голову й йому позавидувати. Не найменшою рисою цього хору є приличність зі спокійною ввічливістю».

„Daily Express“ пише: »Вчорашній вечір міг би бути прийнятий за частину «Малої Росії», через те, що більша ча-

стина «руської» колонії в Лондоні була там. Причиною цього був перший концерт Українського Нац. Хору. Справді чудова організація співаків. Обєм і якість їх тону, їх сила і точність в атаках, барва і вираз — це маленькі клаптики чуда. П. Кошиць, їхній диригент грав на них, як на гарних органах і вони віддавали його найменший рух і бажання. Ми радили б тим, хто любить повну енергії і сили музику, піти на другий концерт».

„Daily Mirror“ 4/2 1920 під наголовком: »Чоловічі скрипки, оркестра без жадних інструментів, українське хоро-ве чудо«, пише так:

»Оркестра« — без жадного інструменту: в ній скрипки, віольончелі, труби, барабани і басы — імітовані чоловічими голосами, — таке диво показала Українська Національна Капеля в Квінс-Голі вчора вечором. Виступ був з видатним успіхом. Під орудою диригента п. Кошиця, котрий не вживав палочки, хор виконав найчудовіші ефекти. Поки частина з них співала скромні національні мелодії, останні супроводжали оркестровими акомпаньяментами. Одна пісня була про вітер, котрий шелестів в деревах ліса, а ефект цеї пісні був настільки чудовий, що пісня, здавалось, була за декілька миль».

„Daily News and Leader“ під наголовком »Прекрасні співи і музика великого чару« пише: »Якісь істеричні вісти про спів Українського Нац. Хору з Києва, котрі попередили його перший виступ, не були вповні справедливими. Вони казали нам чекати чогось сензаційного в гіршому значінню цього слова, а саме імітацію оркестрових інструментів. Я чув більші части концертів і не замітив нічого подібного. Частина музики, котру чули ми вчора, переносить нас назад у 9-століття. Вона має в собі дійсно щось незвичайно чаруючого. Капеля просто чудова, особливо віднести треба то до звучних басів. Багацько пісень повторено, та майже всі можна було повторити. Між найбільше прекрасними і оригінальними треба згадати „Щедрик« (серенада під новий рік) і »Ой там за горою«, баляда лицарської хоробрости — обі аранжовані Леонтови-

чем, як також «На Йорданській річці», пісня характерна до-
тичного краю».

„Daily Mail“ з 4/2 під наг. «Козацькі співаки» пише:
«Ще не вмерла Україна», проспівана капелею новооснованої
держави ввечорі в Квінс Гол. Якщо спів цих синів і дочок мо-
гутніх козаків (з їх національного гімну) мають доказати
живучість раси, то Україна буде довго жити і процвітати.
З огляду на драматичну силу і енергію, ці співаки не мають
собі рівних. Одно не могло не захопити, це живість і ритм.
Їх народні пісні натхнені живістю примітивного життя далекої
країни, не повинні бути пропущені. На превеликий жаль, ці
сини козаків одягнені не більш, як у звичайну вечірню одіж».

„Westminster Gazette“ з 4/2 пише: «Вчора ввечором чули
ми незвичайно видатний хоральний спів Української Націо-
нальної Капелі, котра тепер перебуває в Лондоні, прямуючи
великим пропагандистичним шляхом по краях Європи під
покровительством Українського Уряду. Було б цікаво мати
хоч погляд на пересічного чоловіка з України, на уровень
її цивілізації. Безумовно відносно останньої, вчорашній спів
дав навіть більше, як треба і дійсно трудно пригадати собі,
коли Лондон був свідком таких чудових концертів. Навіть
і Чехословаки, котрі зробили сенсацію в осені, повинні пере-
дати пальму першенства Українцям. Хор мішаний, силою
80 чоловіка, під орудою свого інструктора і диригента О. Ко-
шиця співає свої народні пісні в так задивляючий спосіб, що
треба їх чути, щоби вірити. Не дивниця, що їх так сердешно
приймали вчора ввечорі, хоч аудиторія повинна була бути
більшою».

„Daily Telegraph“ з дня 4/2 пише: «Якщо Уряд молоді
Української Республіки береться за кожну справу з такою
енергією, з якою він узявся до музики і співу, то можна ска-
зати напевне, що він скрізь матиме успіх...

...Техніка у них дивна у всякім відношенню, а кожний
перехід від тіні до світла визначався абсолютною точністю
досконалої машини.....»

Відносно наших композиторів пише ця газета так:

»Все ж таки, коли простудіювати почування пісень, то це була робота справді дуже гарних музиків-майстрів свого діла. Було душевною насолодою чути, як вони схопили легкість і делікатність пісні «А в Куцівці церков будують», ритмічну гнучкість «Щедрика» і просту меланхолію пісні «Ой горе калині».

„The Globe“ з 4/2 пише: під наг. «Українська Національна Капеля»:

»Був час, коли ми Британці гордились тим, що ми були проводирями, хоча й короткий час, хорального співу цілого світу. Останні гостини чужоземних хорів можливо захитали нашу певність в цьому відношенню і то навіть для нашого власного добра. Безперечно, що багато наших хорів, а ще більше наші столичні хори, можуть взяти багато лекцій в українських хористів. Тут був хор, з яким диригент Кошиць міг зробити, що лиш хотів. Його співаки були абсолютно досконалі в атаках і динамічній градації. Вони викликали між іншим таке багатство ефектів, про які мало хто з британських хорів може тільки мріяти, та роблячи це, вони перейшли наші традиційні межі, але ніколи не переходили законних меж. Скажемо просто і ясно: їх різні інтерпретації кантів, колядок і народніх пісень були чудові по правильности виразу, голосовій чистоті та видатній тонкості».

„National News“ з 7/2 пише під наг. «Чудовий Хор» так:

»На протязі всього мого життя я ніколи не чув такого чудового співу, як спів Української Національної Капелі. Це дійсно дивно, бо одним голосом без жадного акомпаньяменту Капеля виконувала найефектовніші кунштики, які викликували вражіння оркестрового акомпаньяменту. А саме високе було досягнення передовсім у дімінуендо і так по містецьки проведене, що трудно було повірити, що співаки на естраді не мовчали; здавалося, що музика плила в залю десь від сторони будинку. Велика тайна того всего криється у високій дисципліні і диригент О. Кошиць такий же великий диригент, як і скінчений музик».

„Liverpool Daily Post and Mercury“ з 9/2 пише: »Два

концерти, які дала Українська Республіканська Капеля останнього тижня в Квінс-Гол, підняли ентузіазм серед прихильників і професіоналів. Не так давно чеський хор, здавалось, показав найвищу можливу точку досконалости в хоровому співі. Українці пішли тепер ще далі, не тільки у виконанню всіх труднощів, але й у мистецьких закінченнях виконання найпростіших і найтрудніших речей. Вони розвинули свою техніку до такої висоти, яка не може бути перевищена, але вони остаються вірними дійсним традиціям правдивого хорального співу, котрому противні дешеві ефекти і екстравагантії. Вони розв'язують такі проблеми хорового співу, які приводять звичайного капельмайстра до захоплення. Це одначе не є їх найбільш видатною рисою. У своїх народніх піснях знаходять вони найліпший матеріал. Співають їх з простою досконалою знайомістю. Із концерту виноситься вражіння закінчености. Форте більш могутні, як у якогонебудь другого хору, але немає почуття якогось напруження. Їх м'які фрази мають найвищий і найделікатніший звуковий смак. В тих то звукових ефектах є й чар їх співів».

„The Tatler“ з 11/2 каже: «Ми робимось тепер у наших артистичних смаках занадто Словянами. Чи це не правда?... Я гадаю, що так, бо наперед був російський балет, далі мали ми чехо-словацьке тріо, а тепер маємо чудову Національну Українську Капелю, котра зробила тільки сензації на двох концертах в Квінс-Голі в останнім тижні.»

„The Morning Advertiser“ з дня 7/2 пише: «Надзвичайні і оригінальні ефекти показала ця капеля на своєму концерті в Квінс-Голі вчора вечером. Не було б за багато сказано, що нічого подібного не чули ще в Лондоні. Особливо басы мають прекрасний звучний голос, але нап'ямом, в котрому ті співаки співають свої національні пісні, переходить усякі межі. Вони буквально мали сльози у своїм голосі і вражіння, які вони викликають, примушують чоловіка тремтіти. Це справді чудовий хор».

„Sketch“ з 11/2 під наголовком «Нова музична сензація», пише так: «Українці дуже мудрі у виборі форми своєї

пропаганди. Їх відклик до музичних кругів приймається без перепон. Не будучи певним щодо існування багатьох нових держав, які появились після війни, я стояв при співі національного українського гімну зі змішаним почуттям. При кінці я був зовсім переконаний щодо справедливості їх національних домагань, а в усякім разі переконаний почуттям. Який чудовий спів і який чудовий диригент, О. Кошиць! Хор прекрасно зіспіваний, можливо, що він занадто художний для деяких звичайних народніх пісень. Співаки володіють здається тою дивною гнучкістю голосу, котра так характерна для співаків, що прийшли з так званої Російської Імперії. Правдиві прихильники музики повинні піти послухати співу Українців, а до цього масть нагоду. Вони знайдуть насолоду, слухаючи ніжної і прекрасно виконаної музики й будуть захоплені, слухаючи щось незвичайного у своєму життю».

Багато лондонських ілюстрованих газет подало знімки У. Р. Капелі в одягах національних і вечірніх, а одна з них „Daily News and Leader“ з 7/2 1920 навіть сфотографувала 3 сопраністки й подала, що це є »три скрипки« українського хору.

З тої цілої повені рецензій подам ще одну рецензію тижневика „Truth“ (Правда) з 11/2, в якій в оригінальний спосіб переведено порівняння англійських хорів з нашим хором:

»Українська Національна Капеля мала такий успіх, що дає ще один концерт в Квінс Голі в слідууючу п'ятницю 13/2, куди повинен піти кожний, хто дійсно цікавиться хоровим співом. Критика хору французькою пресою була надзвичайно ентузіастична, але треба пам'ятати, що модерна Франція не є країною, де процвітає хоровий спів. По суті справи мається декілька англійських хорів — замітім, лондонських, — які могли б викликати такий же великий ентузіазм у французькій пресі, як і український хор. Це одначе зовсім не зменшує слави Українців, бо навіть найліпші англійські хори не перевищать його ніде. Українці головним чином знамениті своїми басами, прекрасною різноманітністю тону і подиву гідним ансамблем. Вони одначе обмежились до своїх національних

кантів, колядок і народніх пісень, в яких є певна монотонність, часто прекрасна; але немає жадного лондонського хору, котрий можна би прирівняти до них. Лондонці не повинні поминути нагоди послухати 80 членів українського хору, хочби тільки для того, щоби не задовольнитись королівськими і лондонськими співацькими товариствами, які виглядали б як сотні голодранців безпорядочного натовпу біля добре дисциплінованого полку, в порівнянню з хором п. Кошиця».

Оце був би огляд 17 лондонських газет, а до зреферовання остало би ще 40 рецензій більше або менше знаменитих, між тими 3 неприхильних. Я одначе не буду подавати огляду прочих, бо вони більше-менше подають, що є в тих 17 рецензіях. Хто одначе з Шановних Читачів інтересувався би дальшими рецензіями, відсилаю його до альбому, зложеного мною в Науковому Тов-і ім. Шевченка.

З кільканадцяти концертів, даних нашим хором в Лондоні, годиться відмітити кілька спеціальних — дарових, які мали для української справи далекосягле значіння.

І так перший із них відбувся в церкві недалеко Вестмінстерського собору в „Christ Church“, де відправлено молебн за спасення України, аранжований священиком Т. Hunter Boyd, дуже великим прихильником українського народу, бо в Канаді стрічався дуже часто з українськими емігрантами і щиро полюбив український нарід. Він запросив дуже численну публіку до церкви, випечатав спеціальні летючки з гербом і картою України в її етнографічних границях, подав там і староукраїнську легенду про роздачу дарів Богом у раю та програму цього величавого свята і роздав їх кожному учасникові свята. Підчас молебня виголосив він дуже теплу промову, в якій представив історію й культуру України й її боротьбу за самостійність, причім показував картини з української історії і побуту та до кожної давав пояснення, а далі показав герб України і портрет С. Петлюри. При кінці заявив, що його любимці Українці прибули тут до Лондону показати свої чудові духовні пісні, які тут таки в церкві проспі-

вають. Наостанку візвав усіх присутніх, щоби й вони так полюбили український нарід, як він його полюбив. Рівно ж промовляв другий священик, Маєр, почім наш хор відспівав самі найкращі духовні пісні, як канти і колядки. По відспіванню першої пісні забулись видно Англіїці і почали так як на концерті бити в долоні і гарячо оплескувати хор, аж доперва священик T. Hunter Boyd вийшов на проповідницю й успокоїв їх тим, що належить в Господній святині заховати належну повагу. Він знає, що цей чудовий спів їм подобається, але хай вони своє задоволення сховають у серцях, а це буде рівно ж миле Богові. По цій лагідній адмоніції Англіїці вже не оплескували хору.

По славнім молебні запросили наші милі приятелі всіх членів хору на чай і підчас того кожному із членів хору подарували на пам'ятку євангелію св. Матея на англійській і українській мові.

О цім концерті була осібна рецензія у двох часописах, „South London Press“ і „The Observer“ 13/2 1920.

Рівно ж велике значіння для нас мав концерт дня 10/2 1920 в залі »Вестмінстер Гол«, устроений для »З'їзду Жіночої Інтернаціональної Ліги«, на який запросила наш хор маркіза Aberdeen. Ця маркіза Ебердін, дружина бувшого віцекороля Індії, яка пізніше не раз виступала в обороні нашого народу на різних з'їздах жінок, щиро заопікувалася нашим хором в Англії і майже все на кожному концерті оплескувала щиро зі своїм мужем наш хор — привітала хор теплою промовою, кінчаючи її осьтими словами: »Сини і доні України, нової молододі держави, приїхали в гості до своєї бабусі« і побажала щастя і розвитку Українській Народній Республіці.

Замітні ще були концерти в найбільшій залі світу „Albert Hall“, де виступив англійський хор в силі 800 люда й тоді Англіїці переконались, що наш хор, в десятеро менший, показав більше сили, ніж їх хор, а 10.000-на публіка живо оплескувала наш хор.

З величезним успіхом випали інші концерти, як концерт в „Empire Theatre“ з нагоди оснування фонду для інвалідів,

далі концерт для робітників дня 24/2 1920 в «Народнім Палаці» (Peoples Palace). Вкінці може й найбільше значіння для української справи мав концерт дня 27/2 1920 на лондонському університеті (Kings College) для професорів і студентів, який посвячено пам'яті поляглих у боях англійських і українських жовнірів. Вже підготовка до цього концерту з боку англійських студентів була інтензивна і оригінальна. На стінах бюр для оголошень видніли афіші, мальовані студентами, на яких зображено двох студентів, з котрих один нахилився над відром, повним сліз і плаче, а на запитання другого, для чого плаче, відповідає: «Як не маю плакати, коли не можу вже дістати білету на український концерт?»

Підчас концерту професор університету Bernard Pares виголосив реферат, в якому оповідав свої воєнні спомини з російського фронту, вказав на великі індивідуальні різниці між народами російським і українським, і відзначивши воєнні подвиги українських жовнірів, прийшов до висновку, що український нарід незвичайно сильний, здоровий і з великими завдатками на будуче. Він привітав хор від професорів університету і дякував за той мистецький пир, яким українська пісня причинилася до звеличання пам'яті поляглих борців. Свою промову закінчив він цінним для нас признанням, а саме, що Українці дали почин до братання народів в такий ідеальний спосіб і що не лиш мечем, але й культурною працею можна здобути симпатію і повагу для свого народу. Годиться замітити, що цей професор Pares був до цього концерту здецидованим русофілом, одначе під впливом української пісні змінив так радикально свої погляди.

На промову професора Pares-а відповів п. Кошиць в українській мові. Він підчеркнув між іншим змагання українського народу до волі та кроваву боротьбу за цілковите визволення і закінчив окликом у честь демократичної Англії й незалежної Української Республіки. П. Д-р Ярослав Олесницький, який був тоді радником дипломатичної місії в Лондоні, переклав на українську мову цю промову професора Pares-а, яку У. Р. Капеля гарячо оплескувала.

По скінченню цього концерту слідувала гостина, на якій англійські студенти і студентки угощували наших капелян чаєм.

Коли я вже при описі цього славного концерту, то мушу сказати дещо про його історію, при чім мушу торкнутись деяких позакулісових тайн і зробити п. Кошицю і проф. д-ру М. Чайківському, тодішньому адміністраторові хору, прилюдний закид, що вони оба були противні цьому концертові.

Прикро мені це приходить, бо п. Кошиця поважаю, вважаю, що він дуже багато зробив для української справи яко геніяльний диригент і прославив ім'я України в цілому культурному світі. Одначе мушу сказати, що він мав ту одну слабу сторону, що легко підпадав під впливи деяких осіб, які мали інтерес у тім, щоби українська справа не була так голосна. Річ у цьому, що російські круги в Лондоні були невдоволені колосальними успіхами Української Республіканської Капелі і не хотіли до цього допустити, щоби наш хор співав на університеті. Тому видно вплинули на п. Кошиця, щоби організацію концертів у Лондоні відобрати нашому дотеперішньому імпресаріові, який був дуже впливовим у Лондоні, а передати все діло нічо не значучому другому бюрові, якого в Лондоні майже ніхто не знав. Через те усунулось рівно ж п. д-ра Зархі, члена дипломатичної місії на мирову конференцію, який стояв у звязку з попереднім імпресаріо і дуже нам помагав зі своєю дружиною Марусею в улаштуванні концертів і перекладі лібретта на англійську мову. Наслідком цих інтриг уложено з другим імпресаріо іншу програму концертів, в якій уже не було місця для концерту на лондонському університеті.

Коли я про це довідався, станув в дуже гострій опозиції і мимо того, що був знеохочений тим усім і перестав займатись ділами хору, заявив адміністраторові хору, п. Чайківському, що до цього не допущу, аби концерт на університеті зірвано. Я негайно представив цілу справу голові української дипломатичної місії в Лондоні, п. Марголінові, зазначив йому, що ця справа для української нації незвичайної ваги,

бо коли Українська Республіканська Капеля добивалась про дозвіл співати в Сорбоні у Франції, то тут, коли роблять нам таку велику честь і дозволяють співати на університеті, то ми не можемо допустити до скандалу, бо о цім концерті вже всі знають. П. Марголін, вислухавши мене, станув на такім самім становищі, що й я, завізвав цілу Раду Капелі і поручив п. д-рові Ярославові Олесницькому, радникові дипломатичної місії, полагодити цю справу в користь української нації, давши йому відповідні інструкції. На цій конференції Рада Капелі (як я про це довідався) заявила устами п. Кошиця, що Українська Республіканська Капеля становить автономне тіло і дипломатична місія не має права мішатись у несвоє діло, на що п. д-р Олесницький заявив, що ця справа доторкає цілої нації яко такої, що представництво Українського Уряду, який вислав цю Капелю в подорож, стоїть на тому становищі, що такий концерт на університеті принесе для української справи велику користь. При тім дано Раді Капелі лекцію, що всякі установи за кордоном підлягають дипломатичним місіям, тому не можна ніякій українській установі виломлюватись від обовязку послуху своїй верховній владі. Тому Українська Республіканська Капеля, яко офіціяльна установа, підлягаюча Міністерству Освіти, мусить дати концерт на університеті, як цего вимагає представництво Української Держави, а концерт, який на це місце вставлено, зняти з програми. Рада Капелі, почувши тверде слово представника Українського Уряду, мусіла повинуватись приказам цього представництва і знявши з програми інший концерт, дала концерт на університеті з таким світлим результатом, як це я вище представив.

Мені приходилось ще другий раз стати в опозиції до п. Кошиця в Лондоні. Річ малася так. Маркіза Ебердін на 10 днів перед виїздом Української Республіканської Капелі з Лондону написала до п. Кошиця листа, в якому просила цілу капелю на чайний вечір на слідууючу суботу до Музею історичних фігурок, бо, як оправдувалась, не може просити до свого замку, який лежить далеко поза Лондоном. Вона ж

почувається до милого обов'язку чимсь Українській Республіканській Капелі віддячитись за ці дуже милі хвилини, яких разом зі своїм мужем дізнала на українських концертах. Далі прохала в цьому листі маркіза Ебердін, аби дати їй відомість завчасу, чи наш хор її запросини прийме. Я довідався на четвертий день про одержання цього листа і знаючи про те, що п. Кошиць не відписав ані не поручив нікому дати їй відповіді, запитав п. Кошиця, чи дійсно капеля дістала такого листа від маркізи Ебердін і чи дійсно п. Кошиць на це не відписав. Коли п. Кошиць це потвердив і навіть з пересердя що іншого сказав, я мусів йому сказати правду в очі, що він хіба не розуміє того, яке значіння може мати такий чайний вечір, улаштований дружиною віцекороля Індії і, наколи б інші нації мали такі протекторки, то носили б їх на руках. П. Кошиць дав мені тоді вільну руку зробити все, що вважаю за відповідне. Тоді я, порадившись з п. Добродієвою, узнали згідно, що треба написати до маркізи Ебердін листа, в яким ми подякували їй за оказану нам велику честь та за запросини нас на чайний вечір, заявляючи одначе, що на превеликий жаль не можемо з цих запросин скористати, бо члени капелі пригтовляються в дорогу і невдовзі виїдуть з Лондону. Притім ми прохали її, задержати нас у пам'яті, так як ми її — ту нашу високу протекторку, будемо приємно згадувати. От і все, що ми могли зробити, а зробили бодай це, щоби маркіза Ебердін не думала про Українців погано.

При кінці мого огляду з побуту в Англії замічаю, що побут в Лондоні не був для нашого хору приємний. Сам Лондон, вічно понурий і замрачений, впливав уємно на настрій і тому наш хор бажав чимскоріш відїхати, бо ті удушливі імлі добре дались у знаки членам «козацької нації». За нашого побуту ця імла, змішана з димом, тривала безпереривно через 4 дні так, що в день мусіли світити лампи. Дотого ця удушлива атмосфера впливала дуже уємно на голосові струни хористів. Тому всі члени хору відотхнули свобідніше, коли знайшлись уже на палубі корабля, який відвіз нас назад до ясної і симпатичної Бельгії.

VIII. В НІМЕЧЧИНІ.

Як я вже згадував, Українська Республіканська Капеля, відіхавши дня 1. березня 1920 року з Лондону, приїхала ще до Бельгії, де через місяць березень концертувала з іще більшим успіхом, як перед тим, давши ряд спеціальних концертів.

Тут з кінцем місяця березня на загальному зібранню капелі порішено виїхати до Берліну, а то тому головно, що посол Української Республіки, п. Порш, обіцяв дати на удержання хору через три місяці. Впрочім не було й так куди їхати. Правда, наш хор мав візо до Італії, одначе з браку грошей не міг о тім навіть мріяти, бо дорога цілого хору коштувала би величезні гроші. Була це велика шкода, бо Італія й донині не має докладних відомостей про нас і про нашу музичну культуру, а варто було б знати думку про нашу музику від найбільше музикального народу і наочно переконатись про стан їхньої музики та змірити з найповажнішим на світі суперником свої сили. Шкода, та годі; — може колись іншим разом...

Одначе й це не зашкодило українській справі, що наш хор, замість до Італії, виїхав до Німеччини — країни, якій властиво належав провід музичного життя світу.

В Берліні почала Українська Республіканська Капеля концертувати доперва з кінцем місяця квітня, а то з причин недуги і левтоми п. Кошиця.

Перший концерт відбувся дня 28 квітня 1920 в „Singakademie“, а стягнув цілий музичний світ Берліну. Ця музична еліта Німеччини зуміла як слід оцінити молоде, повне сили, здоровля і свіжости мистецтво України і тут в серці великого

німецького народу, який видав із себе геніїв музики, викликала наша пісня рівно ж великий подив і захоплення. Зораз по концерті появились, так як у Відні, дуже поважні і об'єктивні критики, які мають тимбільшу вартість для нас.

Дуже оригінально оцінила наш перший концерт газета „*Volkszeitung*“ цікавим порівнянням, зачерпненим із біржевого словника, під нагол. »Концертів валюти«: »Останніми часами на берлінському музичному ринку зявилися різні чужоземні цінности: пропозиція було велике, — попит менший. Ми нотуємо: Українська Республіканська Капеля — надзвичайний попит«. І справді — залі на концертах Капелі в Берліні були все переповнені і не раз не ставало місць, а вислови одушевлення і признання на цих концертах все оберталися в гучні овації.

Взагалі ентузіязм Німців для У. Р. К. не уступав у нічім ентузіязмові Бельгійців, бо одні й другі в захопленню викликували зчаста хор по кільканадцять разів, змушували його до численних наддатків, а деколи мусів хор співати навіть тоді, коли одягнений в пальта, приготовлявся вже до відходу.

Обширні рецензії, повні похвал, помістило більш як 50 німецьких газет і журналів і всі вони підчеркують, що концерти нашого хору в Берліні викликали сензацію і то цілком заслужену. Деякі з них, як „*Welt am Montag*“ називали Українську Республіканську Капелю »малим світовим музичним чудом«. Жадна газета не сказала нічого злого про наш хор.

Крім тих фахових рецензій такі світичі Берліну, як світової слави диригент Нікіш, музики Фріденталь, Мук, Голєндер, Фрідлендер, Післінг і др., котрі бували на наших концертах і потім підписались у »золотій книзі« капелі, також і в приватних листах висловлювали своє захоплення і подив.

Та перейдім до огляду деяких замітніших рецензій, а то спершу фахових музичних журналів.

„*Allgemeine Musikzeitung*“ у довшій прегарній рецензії висловлюється між іншим так:

»Українці в найкращім значінні цього слова співаки

природи; їх природний спів відбиває в собі як у дзеркалі, правдиву і непідроблену своєрідність їх питомого національного музичного чуття. Пісні релігійні й світські зміцнюють вражіння, що мистецтво Українців, яке часами має експресіоністичну силу виразу, бє через край первісним здоровлям. Різносторонність і подиву гідна могутність ритму цих малюнків-пісень, дають могутній імпульс до збагачення нашої власної творчості. Тим самим вони доводять, що дійсно продуктивних нових шляхів творчості не треба шукати в принциповій неґації тональних і гармонічних природних законів. До речі буде завважити, що прийнятий у нас досі погляд, наче б то українська народня музика не була багата афектами і властиво кажучи, вичерпується мякими меланхолійними настроями, не може вдержатися під впливом наведеної музичної літератури, а ще більше може під впливом незвичайної життєвої сили цього хору... Є гідною уваги також література Українців. Як тут наївно-народнє буває часто уйняте в незвичайно ориґінальну форму; як тут аранжери справляються з ритмічними та гармонійними »фінесами«; все це прямо непокоїть західнього музика, що вже став таким певним себе. В ґрунті речі все це є незвичайно корисним також і для будучини нашого власного мистецтва.

Справедливість і правда примушують нас ще раз назвати імя того надзвичайного мужа та виховника хору, на якого мусимо дивитися як на дійсну силу цеї високовартісної співацької громади. П. Кошицеві належить ся заслуга познайомлення нас зі скарбами української народньої музики та зі здобутками цілком ориґінальної хорової школи«.

Старий, бо вже 87 літ виходячий журнал для музики „Zeitschrift für Musik“ подає таке на сторони 125:

»Далеко більшою музичною подією, яка викликала як найбільше зацікавлення серед тутешнього музичного світу, були два концерти Українського Національного Хору. Це є мішаний хор біля 60 осіб, якого голосовий матеріял дійшов до надзвичайного ступня техніки і виконання. Виконання найтяжчих пісень є так легке і природне, що рівняється якійсь

інспірованої імпровізації. Диригент Кошиць, яко взірцевий маестро свого фаху, керує ним без палочки, описує тільки властивий зміст твору, а творить це так, як цього вимагали Ліст або Вагнер, які добачали тип ідеального диригента в тому, щоби він був керівником весла, а не слугою весла (ein Steuermann, kein Rudermann). Назовні виглядає хор взірцево і так пристойно скромно, що може служити за взірець багатьом нашим хорам. Відспівані пісні о характері доволі чужім, часто переміннім, о укладі художнім, звучать як старі мадригали о ритмах найвищої свободи і гнучкості. Надзвичайно віртуозно виконано пісні при замкнених устах, що нагадувало інструменти, а в однім випадку спів звучав зовсім природно, як гра на інструменті. Коротко кажучи, доказано тут перед нашими очима такий стан культури, який наші погляди про наших східніх сусідів перевернув до гори корінем і який вказує, що там є дуже багато ідеальних і уміло плеканих цінностей».

„Germania“ з 1/5 ч. 185 пише: »Дуже цікавим у своїй мистецькій своєрідности явищем був перший концерт Українського Національного Хору в Зінгакадемії. Цей хор утворений і старанно організований Українською Народньою Республікою. Хор є мішаний, а має на меті ширити по світі пісенні скарби своєї народньої творчости в її неприкрашеній формі і звертати таким шляхом загальну увагу на невідомі досі цінности. Він здобув собі вже великий тріумф в Австрії, Чехії, Швайцарії, Франції, Бельгії, Голяндії й Англії. Незалежно від цих успіхів йому легко було одержати нову перемогу і в Берліні з його суворими музичними вимогами, завдяки своїм характерним особливостям і дійсно надзвичайній техніці співу.

...З чисто технічного боку цей хоровий спів заслуговує на подив. На ґрунті своєрідної, високо мистецької літератури, уживання голосових барв, клониться до малювання звуками майже інструментального характеру. Елястичність голосів, віртуозне виконання динамічних вимог, найскладніших, які можна собі тільки уявити, характеристика голосових груп

і нарешті найсуворіша дисципліна, про яку може тільки мріяти хоровий диригент, все це разом із чудовим керівництвом робить вражіння незвичайности, свободи й легкості у використуванні людських голосів. Але цей спів є щось більше, ніж віртуозна гра. Може це новий шлях, віднайдений у правікових змаганнях народу за світло й волю прекрасними українськими мистцями, Кошицем, Леонтовичем, Лисенком, Ступницьким, Стеценком...

Душею чудової мистецької творчости Українського Національного Хору є головний диригент, О. Кошиць, допомагають йому в праці професор співу Гр. Тучапський і п. Щуровська. Добре ними підготований і чисто зіспіваний хор, є для головного диригента наче великим, повним ефектів інструментом, на якому він бере по бажанню то гучні, то ніжні акорди. Хор співає всю програму напам'ять, диригент не уживає ні нот, ні диригентської палочки. Диригент та хор уявляють собою одну цілість. Знак пальцем, рух, то спокійний, то темпераментний, роблять дуже дивний вплив. Хоч може у слухачів бере верх чисто артистичне задоволення, всетаки чистота й музична сила співу, впливаючі з глибоких джерел, дають духове піднесення.

Виконувано старі канти, колядки, щедрівки і вкінці більш легкі світські пісні з багатого джерела українських легенд релігійної й народньої традиції. Спочатку інтонація була злегка неясна, потім хор розспівався і давав звук найвищої ясности і потрясаючої сили виразу. Серед слухачів було відповідно багато Українців, які дуже тішилися концертом, мало чим менше від них ріжнилися і дуже були задоволені слухачі Німці».

Майже подібні до себе рецензії подають „Neue Preussische Kreuz-Zeitung“ і „Berliner Morgenpost“. Подаю тут докладну рецензію з першого часопису:

»Дійсно сензаційний успіх мають концерти українського хору, утвореного щойно в 1919 р. з ініціятиви президента молодого республіки та післаного в подорож по світі з метою, викликати інтерес до своєї багатой народньої

музики України. Як на першій так і на другій концертній, в повнісенській Бетховенівській залі, прояви захоплення приймали майже застрашуючі розміри; але й найвибагливіший слухач з радістю приєднувався до них, бо концерти є дійсно першорядні. Хор складений приблизно з 60—70 пань і панів, має в особі О. Кошиця видатного диригента з казковим талантом і особливим даром керування різноманітними, запалюючими знаками; диригентська палочка йому не потрібна; її замінюють руки, кожний його палець має очевидно свій яскраво визначений характер. Голосовий матеріал, яким він оперує, стає в його руках воском. Рідкої звукової повноти і краси тенори та бездонної глибини басы, дають в цілому незрушиму основу, яка робить надзвичайно сильне враження, чи то у форте, чи то в легкому мурмурандо, співі з закритими устами. Це мурмурандо, до речі, є спеціальністю хору і особливо впливає на слухачів. Звукові відтінки, дивуюча точність і гнучкість ритму, чистота інтонації, зміцнювання і падання тону, легкість стакато і просто ошоломлююча скороговірка — все це є чудесне. Українська пісня глибоко вражає характерною своєрідністю мелодії і своєю різноманітною ритмікою. Старі канти, колядки, щедрівки, а також ряд пісень, своїм мистецьким голосовим плетінням дали нам цікавий огляд творчої сили українських музиків. До них належить також диригент О. Кошиць, якого пісні особливо чаруючі мелодією і майстерні по конструкції й формі, повторювано на бурхливі домагання публіки.»

„Tägliche Rundschau“ пише: »Українська Республіканська Капеля, подорожуючи по світі, прибула й до нас з метою, довести на ділі слова Гоголя, що пісня для України, це все: життя, історія й батьківська могила. І цьому хорові цілком пощастило переконати нас, що народній спів на Україні криє в собі цінності високої мелодійності, запашної своєрідної ритміки і яскраво визначеної динаміки. Цей національний хор, чудово представлений з боку чоловічих голосів, є державною установою У. Н. Республіки. Духом рідної землі, непереможною стихійною силою віє від національного мистец-

тва Українців. З їх пісень ллється мелодійне багатство, в якому відбилася ціла скаля духових переживань народу, від найглибшого смутку, до найбучнішої веселости. Цей український національний хор виконує під керівництвом О. Кошиця кожну свою пісню з віртуозністю, заслуговуючою на подив у всякому відношенню. Казково різноманітна мова знаків диригента робить чудеса в ритмічному і динамічному тінюванні. Коротко кажучи, український національний хор має дисципліну, яка навіть в нашому краю, батьківщині многоголосного хорового співу, зустрічається надзвичайно рідко.»

Особливу увагу присвятив наш хор німецькому робітництву і майже щонеділі співав рано у величезній цирковій залі, де могло поміститись около 5000 осіб. Концерти були дарові, переплітані промовама чільних соціалістичних лідерів, бесідників та декляматорів. Такий концерт відбувся й 1. травня і тому соціалістична преса присвятила хорові дуже теплі рецензії. Ці концерти мали велике значіння, бо пастроїли дуже прихильно німецький пролетаріят для нашої справи.

Ось що пише соціалістична „Die Freiheit“ у 3 своїх числах:

»З цим гаслом (Пісня для України все: життя, історія і батьківська могила) вже більше року подорожують співаки з братньої України по європейських культурних центрах, щоби нести світові скарби своєї національної пісні. І всюди зустрічають їх із розкритими обіймами. Те, що вони приносять із собою, цілком своєрідне й відкриває нам народ будучини, бо в ньому бє через край натхнення нового, могутнього як природа характеру музики. Надзвичайно рідкі лінії інтервалів, породжені чуттям народу, контрапунктичні сплетення мелодії, які з незіпсованою ще природньою необхідністю зрослися одно з одним. Музика пливе з жил і як буйний юнак у здоровій, наївній простоті сміється прямо в очі нашим епігонам — культурним проводирям з їх академічною, задеревілою творчістю. Український Національний Хор співав в берлінській Зінгакадемії релігійні і світські пісні з та-

кою щирою музикальністю, яку ледви може прийняти та відчути над міру цивілізований вік, але безпосередній чар цієї музики пірвав слухачів за собою. Згадуються Толстовські циганські хори з їх солістами: мрійна мелодія першого голосу сплітається з другим голосом в чаруючий дует, ясно і високо дзвенять довгі ноти сопранів, екстатично здіймаються у гору могутні басы, розкішні тенори доповнюють акорд. Диригент хору О. Кошиць — живе втілення музики; рухами своїх пальців і всього тіла він викликає все, що може дати ансамбль цих незрівняних співацьких одиниць. Ще раз нагадую робітництву, що першого травня для нього буде улаштований українським хором безплатний концерт в Централь-театрі.»

Про цей першомайський концерт пише один партійний товариш до редакції тої ж газети „Freiheit“ отсі вогнисті слова: »Дорога Фрайгайт! Найкраще свято 1-го травня, яке мені довелось відбути, пережив я сьогодні. Я був на виступі Української Республіканської Капелі, яка дала першого травня в Центральному театрі — безплатний концерт для робітників. Таке гарне не повторюється другий раз. Ніколи я ще не чув, щоби хто співав так гарно — до серця. Я не належу до великих знавців мистецтва, щоби могли розібрати виконання з технічного боку. Але подібної насолоди, як ці хвилини, я ще ніколи не переживав. Українці вспівалися слухачам незабутньо в душу. При кінці вони заспівали два вірші »Марсельєзи«. Всіх присутніх обгорнуло невимовне захоплення. Все піднялось зі своїх місць, — повітря дрижало — і при словах »вперед! вперед!« неначе до присяги піднялись в захопленню всі руки вгору. Малося вражіння, що кожен співак зокрема вкладає всю свою душу, — їх ціле тіло співало, — це була неначе страшна присяга. Немає слів, щоб описати те, що довелось пережити.«

Про ті поранки, які влаштовувала У. Р. Капеля для німецьких робітників, пише цей самий часопис таке:

»Пролетарські святочні поранки, які влаштовує щонеділі »Незалежна соціалістична партія« у великому театрі, мають щораз більшу мистецьку цінність для робітництва.

В останню неділю Український Національний Хор також послужив нашій справі в спосіб, заслуговуючий на вдячність. Подорожуючи по Європі, він завітав і до нас, щоби своїм правдиво народнім мистецтвом і музикою звязати нас в одну інтернаціональну рідню, неподілену жадними границями. Нераз прославляли тут незрівняне виконання цього хору, з його блискучим як дзеркало голосовим матеріалом і з його народніми співами, які не словом, але звуком промовляють до кожного серця. Вчора в гарній, високій, округлій залі, до верхів повній робітниками, більш ніж колинебудь зріднилися почуттями співаки хору зі своїми захопленими слухачами. Це справжнє свято розпочалося звуками органів. Потім товариш Брайтшайд згадав у своїй промові борця за нашу ідею, небіжчика Емануїла Вурма, якого пам'ять вшанував хор співом «вічная пам'ять». Дальші співи хору чергувалися з блискучими мистецькими виступами декляматорки Тіллі Дюріє, завжди захоплюючої і готової послужити справі, прегарного оперового співака — тенора Вальдемара Генке, а на закінчення пронеслися по залі і захопили серця звуки бурхливої робітничої марсельєзи.»

„Berliner Lokalanzeiger“ з дня 29. IV. пише: »Вчора в Зінгакадемії співали нам співаки з далеких країв свої рідні пісні. Український Національний Хор дав з великим і цілком заслуженим успіхом свій перший концерт... Цей концерт, можливо початок завітання до нас артистів-чужинців, які були частим явищем в Берліні до війни. І мусимо сказати, що цей початок був з мистецького боку блискучий, першорядний. Ні один із хорів гостей-чужинців, які співали у нас, не перевищив українського хору щодо звукової суцільности, прецизії і гнучкості ритму, чистоти інтонації і одушевлености виконання. Піяно, крешендо, стакато і раптові звукові переходи цього хору викликають подив. Заслуга цього в першій мірі належить звичайно керівникові хору О. Кошицю, диригентові видатних здібностей, особливо обдарованому виразними, різноманітними рухами, так, що він керує без диригентської палочки, лише руками і пальцями. В хорі трохи

більше як 20 жіночих голосів, дотого дуже ясні, трошки здавлені сопрани і майже вдвоє більше чоловічих голосів, між якими вражають могутні, безмежної глибини басы. Перевага чоловічих голосів надає хорові якийсь незвичайно компактний звук: його форте має в собі крицеву силу. Дуже цікаво послухати це: гідна подиву є легка рухливість голосів у всіх положеннях. Українці співають старовинні канти, колядки, щедрівки і світські пісні. В усіх цих піснях відчувається надзвичайно гарне знання сильної істоти хорового співу по мистецьки, з контрапунктами в обробленню українськими музикантами; особливо достойні уваги майстерні і ефектовні деякі пісні Леонтовича, а також цілий ряд аранжировок самого диригента.

Ці питомі національні пісні ледви чи дадуться описати, зазначу лише, що вони оздоблені контрапунктичною розробкою, а особливо уживається ефекту мурмурандо. Можна лише дораджувати послухати цю досконалу й викінчену музику. Це рідка насолода.»

„Nord-Deutsche Allgemeine Zeitung“ з 30. IV., переповівши спочатку знану стару українську легенду про роздачу дарів Богом в раю, пише: »Легенда стала дійсно правдою. Пісня для Українця є найвищим і найсвятішим законом. Все, за що він бореться і що переживає, — горе чи радість, — виспівує він вільно, від серця. Його козацькі думи переходять як спадщина від покоління до покоління і твердо заховують спогад про кращі дні славного минулого. Вся історія України вложена в пісні і буде колись відспівана. Таким чином старіші та новіші пісні зливаються в один безконечний ланцюг наче не вичерпаної скарбниці народнього співу. — Це вперше приходить до нас з України хор а капеля, український національний хор... Рік тому заснований і визнаний державним, хор став уже тепер знаменитістю і з повним правом може виступати перед цілим музичним світом.

Олександр Кошиць стоїть на чолі хору. Незвичайно обдарований музик, довів свій хор з технічного і музичного боку до надзвичайної певності і безпомилковости. Він по

своїй істоті музик темпераменту. Музика відбивається в його рухах і позах, він втілює в собі афект і виразистість співу, то стискає кулаки, то простирає руки, то хилється наперед, то назад, — коротко кажучи — він сама музика, яка виявляється без допомоги диригентської палочки і безпосередньо передається хором. Все до найтонших дрібниць викінчено, відтінено. Досягнуто хорової дисципліни, дійсно єдиної у своїм роді. Спочатку хор здається чужим. Відкриті, природні голоси, мають особливий металевий звук, який у першій хвилині здається злегка різким. Але дуже скоро при звичаюєшся до краски цього звуку і вірчуєш свіжість вільних, буйних, природніх сил. Співаки принесли нам багату літературу: канти, колядки і народні пісні, повні могутньої сили ліризму, веселости і буючої через край радості життя. Чудесне вражіння роблять жартівливі пісні, а також пісні до танцю, з маленьким скарбом мотиву, який лише в повторенні здобуває яскраву силу і робить повне вражіння. Незабутніми остануть натуралізми в хоровій обрїбці, які належать Лисенкові, найбільшому майстрові України, Кошицю й іншим.

Радїсно було слухати цю музику і цих розкішних співаків, надзвичайно гарних басів і м'яких тенорів, над якими жіночі голоси розливаються срібним блиском.

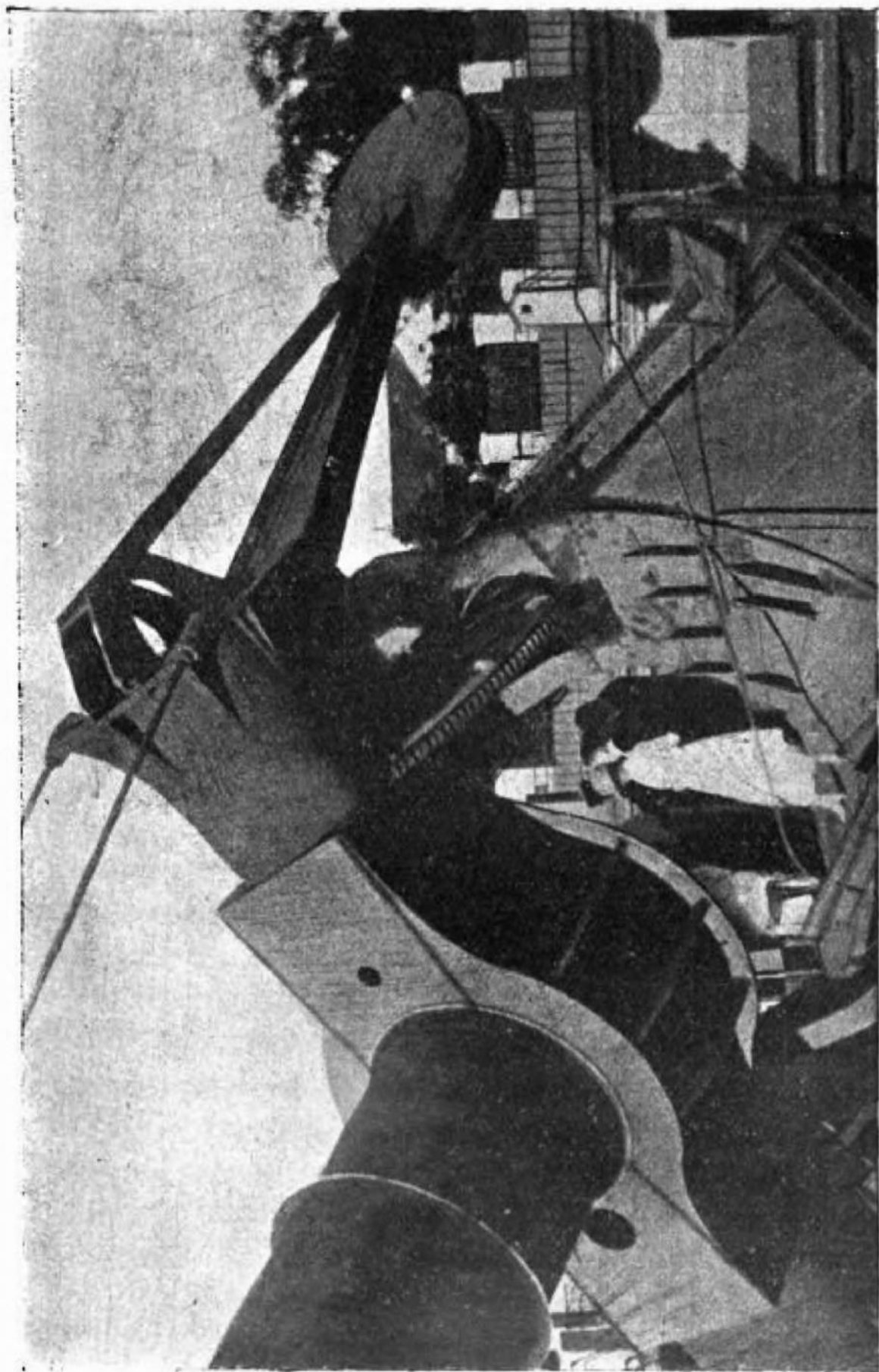
Успїх прекрасного хору був великий і тривкий. Диригента й співаків викликали без кінця й примушували повторювати точки програми.»

„Berliner Börsen Courier“ з 30. IV. 1920 так пише: «Українські пісні співав в Singakademie український хор на своїм першїм берлінськїм концертї під керівництвом О. Кошиця. І послухавши цих пісень, розумієш, що український нарїд може бути гордий своєю піснею. На програмї концерту стояло неменш 15 пісень: старї канти, колядки, щедрївки і свїтські пісні. Я прослухав їх спочатку до кінця, від першої до останньої з цікавістю і глибокою увагою. Дійсно новий свїт відкрився перед нами вчора. Одна за одною лились пісні врочистї й бадьорї, взнеслі і нїжні, серйозні і лукаво-жартівливі. Від мелодїї віє ще свїжими пахощами землі, первісною,

непочатою, неужитою силою, але зате гармонія вже багато розвинена, а ритміка така багата й різноманітна, що дивуєшся й захоплюєшся цим »народнім мистецтвом«. Бо нема найменшого сумніву, що це дійсно народне мистецтво. Український Національний Хор заснований урядом молодої Української Республіки, яка оце післала його у світ, щоби познайомити чужі народи з рідною піснею — це мистецька і разом із тим мирова місія, чому лиш можна радіти... Але в ритмічному відношенню все до найменших дрібниць викінчено, інтонація бездоганна, динаміка багата найтоншими нюансами, які міняються часто несподівано, завжди одначе з повною певністю й свідомістю. І це все співається з таким запалом і одушевленням, що можна пояснити тільки твердою вірою співаків у самих себе і в рідне мистецтво... Успіх був дуже великий, а підставою цього була дійсна цінність виконаного...»

„Berliner Zeitung am Mittag“ з 29. IV. пише: »Заля »Академії співу« повна чужинців. Бренять звуки чужої мови. Пахнуть екзотичні перфуми. Вродлива красуня з очима, як мигдали, горнеться до свого молодого старшини... Український хор завітав до Берліну. Мета його світової подорожі — здобути моральне завоювання для молодої Народньої Республіки. Нас він завоював відразу. Як ми шануємо наші великі хори, але рівного цьому ми не маємо. Той хор а капеля (коло 60 пань і панів) співає з незрівняною прецизією, абсолютною вірністю інтонації, багатством нюансів, яке засліплює і зачаровує слухача. Мистецтво цих співаків таке високе, що здається знову природою.

З хором і в хорі жиє його диригент, Олександр Кошиць. Він не є диригент в загально прийнятій значінню цього слова. Він є заклинатель-чарівник. Як його великий земляк, покійний Сафонов, він погорджує диригентською палочкою. Занадто вбога й мертва вона для того, що він має сказати. Для цього він уживає своїх обох рук і своїх десяти пальців, а часами цілого тіла, коли не вистарчає рук, сугестіювати своїм артистам могутнє форте або завмираюче піанісімо.

Астрономічна обсерваторія в Трептові к. Берліну.

і цими засобами викликає він у сопранів, надзвичайно ясних, найніжніші тони, будить басів до громових звуків, раптом зводить фортісімо до піанісімо й підносить його до бурхливого форте. Надзвичайний хор і цілком особливий диригент.

Українці співають пісні свого краю, релігійні та світські. Малюнки близькі до природи, прості, але не примітивні. Скритий контрапункт підносить їх на рівень мистецтва. Характер цих пісень відмінний від російських. Українець також багато вживає мінорної тональності, але він не має фаталістичного песимізму Москалів. Він бадьорий, повний рішучості, оптимізму. Тому і в його музиці є щось освіжаюче, сильне, позитивне... В ній звучить кохання, боротьба, радість життя. Козак прощається зі своєю дівчиною. Закохана пара милується. Розкривається глибина чистої символіки природи. Є місце й для гумору. Козак на підпитку сперечається зі своєю жінкою, яка також не дає йому спуску.

Отже бачимо нарід, який чує в собі молоду, буйну силу, рветься на волю з вікової неволі. Тепер він піснею бореться за існування. І коли б пісня була державою, то Україна заняла би вчора перше місце поміж народами.»

З усіх повище наведених рецензій бачимо між іншим, як велику вагу покладено в них на особливий спосіб диригування Кошицем. Берлінський карикатурист схопив навіть незвичайно влучно деякі характерні пози Кошиця в часі диригування в різних фазах, а „*Berliner Illustrierte Zeitung*“ з 1920 р. помістила в ч. 23. цю карикатуру з такою допискою: »Олександр Кошиць, диригент Українського Національного Хору, який з великим успіхом концертує в Німеччині. Кошиць є диригентом особливого роду, що рисівник тут у різних фазах підчеркнув«. (Знимку цієї карикатури подаю в прилозі до моїх споминів — прим. автора).

Може й забагато тих, хоч гарних для нас речей і може це вже нудить Шановних Читачів, але я ще заризикую й на закінчення подам бодай уривки одної дуже гарної поетичної статті-фейлетону з „*Vossische Zeitung*“ з дня 29. V. 1920 ч.

269, тому, що цілого цього фейлетону стало б на 7 до 8 сторінок. Зазначити мушу, що ця газета заопікувалася нашим хором в той спосіб, що коли довідалася про критичне фінансове положення хору, написала зазив в ч. 326 з 1. VII. 1920 до мистецьких кругів, допомогти нам у видобуттю грошей, здепонованих б. Гетьманом в німецьких банках.

Згадана вище стаття-фейлетон писана талановитим музиком а zarazом поетом, Робертом Прехтлем:

»Заля повна як вулій. Тут і там балакають групи живою чужою мовою або горляним німецьким діалектом. Бистроумні говорять, що це Українці. Хор виступає. Я трохи розчарований. »Хор національний«, мимохіть думаєш, він буде пестрий, мальовничий, в мазепинках, сарафанах, колпаках, чи там у чимось іншим, що на Україні наряд носить. А це дами в білих шовкових одягах, ...а мущини в статочних фраках і в твердих сорочках... Хор співає. Але що це за слова, які нічого не говорять, »хор« і »співати«. Це не є хор, а тільки органи. Людські органи, і кожне з тих чотирьох десятків, це старанно дібрана труба, то краска звуків. На знак органіста вони починають звучати майстерно і докладно, то з найбільш делікатною ніжністю, то з найбільш напруженою енергією, то в найдикшій оргії. Найвище мистецтво перетворюється в найсправнішу природу. Найтрудніше досягається неначе іграшкою. Інструмент, на якому грає майстер, це не сорок воль, самостійних і розбіжних. Часом сидиш і засмієшся тихо перед самим собою від голосної радості, що одна артистична воля може цілковито запанувати над матерією... Баси, розуміється, просто страшні, вони певно мають в горлах залізні труби. Вони сходять у низ аж до глибокого X і зовсім не є на це зарозумілі. Раз співали вони акомпаньямент без слів до одної народньої пісні; це звучало як довго розвинена мелодія челя, ніколи не відриваючись, легко збільшуючи звук, то несподівано зменшуючи його, розділюючись знову, аж поки все не злилось разом... чудесно!»

По тім усім переповідає цей рецензент, як п. Кошиць майстерно малює й віддає мальовничо народні пісні зовсім

природно і пластично в одній козацькій танковій пісні і коли закінчилася та пісня голосним козацьким окликом »Гей«, щез цей прекрасний мальовничий народній образ, а »замість душної кімнати в сільській гостинниці — тільки концертна зала в Берліні, замість молодих парубків та дівчат — лагідні ніжки та передки твердих сорочок, замість буйних танцюристів — широкополий фрак п. Кошиця...

Внизу на партері пробудились від зачарування, шаліють від оплесків, радісно викликають, кричать незрозуміло, що певно означало »ще раз«, тупають ногами, коли вже руки болять, а плескають в долоні, коли підошви їм горять. І не лиш правдиві Українці, але й ті »Українці« з баварської площі. І вони мають рацію. Вони хотять показати, як вони вдячні за цю ущаслиблюючу артистичну втіху...

...Спасибіг Вам, пане Кошиць, великий музику, великий артисте, великий міміку!

Але одно питання не опускає мене, коли я вертав до мів. Чому оце ми Німці, не маємо такого народнього хору, який плекав би незміримі багатства найбільше музично одареного народу? Ми маємо товариства, що мають на меті зберігання мертвих пам'яток мистецтва. Чому ми не маємо товариств, яких життєвим завданням було би не лиш зберігати живе мистецтво народу, але також піднести це мистецтво до символу народнього мистецтва через найстрогіше і найвище знання національного мистецтва, народнього буття. Оттакий німецький народній хор мусів би подорожувати від міста до міста, повертати народ поволі знову з пустки матеріальної погоні за інтересами назад до засипаних тими ж інтересами джерел німецької душі...

А тоді можна б подумати про висилку на подорож такого нашого німецького хору, як це зробив український уряд. Я собі уявляю, якби такий хор заспівав наші пісні (тут автор вчисляє які) в Амстердамі, Нью-Йорку, Мельберн — він зробив би для ознайомлення правдивого німецького життя, для усунення довголітніх непорозумінь, для вартости

і чести німецького народу — далеко більше, як усі газетні статті, всі виступи в парламенті, всі урядові заяви.

Але!... Чи ж ми народ? Чи ж ми нація? Чи ми маємо спромогу відчувати правдиво — не лиш поверховно, будучи політично затроєними — то все, що народне, людове, разом з народнім корінем злиті?

Чи пролита кров, зuboжіння, знищення нервів задушили народне почуття німецького народу?

Цей український нарід був віками гноблений, поневолений, насилуваний, розбитий. Але який скарб гордоців на минушину, що за віра у свою будучину і віра у своє воскресення! Що за певність у незнищимість власного народнього існування живе в тих народніх піснях.

Ось де лежать правдиві, істотні цінности. Народ живе так довго, як довго він творить народне мистецтво. Не орнамент випадково зладжений, не необхідні продукти матеріяльного добробуту, творять народне мистецтво. Далекі більше творить це здатність виявлення своєї духовної суті.

Витягнімо мистецтво з глибини нації і вкладім у нього мистецтво! Те, що юнаки і дівчата висиджують за столами в каварнях, що літерати й артисти у своїх кабінетах і ательє фабрикують — це на правду не є важне. Правдиве мистецтво повстає з батьківської землі, підноситься в найвищі сфери і повертає назад в обійми матері землі. Оттаким народнім мистецтвом є «Фавст», що його взято із триваючого віками «Вертепу», який не лише промовляє до наймудріших, але також пориває серце куховарки, що сидить на галерії.

О земле російська! О земле російська!

Як з твого невичерпаного, чорного лона все і все виростає найвище мистецьке життя!

Достоевський, Толстой, Московський Художній Театр, Петербурський Балет, Український Національний Хор. Споріднена кров кружляє в тім усім. В тих людях є ще якась самотність, незужита пристрасть горить в темних челюстях, кров, яка виростає з матерей, здібність, хоча й мала, а з неї виростає великий твір.

А ти німецька земле? Чи твоя сила спаралічована? Чи твоя емоція висохла, чи утроба твоєї матері стала безплідна? О, земле німецька, земле німецька!»

Я навмисне подав уривки з цієї замітної статті не лише тому, що вона чудова, але й тому, що написана в песимістичнім тоні, як то нерідко під той час можна було стрічати такі статті в німецькій пресі. Навіть у приватній розмові з Німцями віяло від них якоюсь безнадійністю. Було це під впливом страшно програної й Німці вважали тоді, що їх нація мусить скотитись у пропасть. Після виступів Української Республіканської Капелі в Берліні і після появи багатьох рецензій, удержаних у відповіднім дусі, а навіть після розмови з нами, вони набирались якоїсь бадьорости, певности себе і дивились уже не з такою розпукою на будучину свого народу. Вони ж бачили, що український хор, яко частина тої віками гнобленої нації, не маючої властиво своєї держави, зовсім не показує такої зневіри у свої сили, а навпаки якась віра в невмиручість нації та якась життєздатність віє від нього, якась жива енергія видобувається з глибини його душі. Можна було дійсно завважити, що виступи українського хору мали величезний вплив на маси німецького народу, тому вони так масово любили навідувати наші концерти; вони бачили в нашій пісні лік на свої зболілі душі, тому то оказували за це нашому хорові велику вдячність. Де лиш ми показувались, чи приватно, чи в урядових справах, радо йшли нам назустріч і вдоволяли нашим бажанням і проханням. Вони прямо, що так виражусь — пожирали як голодні люди те, що наш хор подавав у своїх піснях і дуже поважно ставились до нашої пісні. Ніде в Європі не продала адміністрація хору нашого тільки лібреттів, що в Німеччині. Звичайно бувало, що підчас концерту деінде продавали ми 300 до 400 лібреттів, а в Берліні тисячами.

Зі всіх статей про український хор витягали практичні Німці висновки і зараз використали нагоду побуту українського хору в Берліні. Міністерство внутрішніх справ, в порозумінні з Міністерством освіти, скликало з'їзд усіх професо-

рів співу і диригентів з цілої Німеччини до Берліну й прохало український хор дати концерт в парку Міністерства внутрішніх справ на те тільки, щоби ті професори навчились від нього взірцевого співання й диригування, такого, як це бачили у нашого хору, та, щоби навчились укладати аранжировки народніх пісень. Багате жниво мав я тоді для «золотої книги», бо зібрав тоді силу підписів, починаючи від президента Німецької Республіки Еберта, а кінчаючи його міністрами, генералами, гофратами, музиками, вчителями співу і т. д.

Недовго треба було ждати, а Німці самі устроїли концерт з наших пісень на німецькій мові, на який нас запросили. Нам дуже дивно, але й дуже приємно було почути свою пісню на німецькій мові. Цьому хорові проводив диригент Турула.

В цілости Українська Республіканська Капеля дала в Берліні 22 концерти, поза Берліном у Зальцведелі для наших козаків один концерт, на астрономічній обсерваторії в Трептові під Берліном, на запрошення славнозвісного директора обсерваторії Архенгольда, один і один для чеської колонії. Понадто український хор брав усе участь у робітничих концертах. В честь українського хору устроїло Німецько-українське Товариство концерт-равт, де знаний приятель Українців, п. Аксель Шмідт, яко голова того товариства, привітав хор теплою промовою.

ІХ. КРИЗА Й РОЗБИТТЯ.

Через ці концерти хор наш здобув велику славу, популярність і велику повагу у Німців, внаслідок чого всі газети інтересувалися українською справою і всім, що тільки відносилось до хору і його членів. Інтересував їх навіть такий випадок, коли авторові цих споминів удалось випадком викрити мільйонове злодійство, якого допустився один «український дипломат» (що підшився під імя Українця — не будиши ним, а тільки Москалем, Д-ром Гр.) на одному українському дипломатичному курері, Главсманові, як він їхав з Відня до Атен.

Тому й не диво, що коли Українська Республіканська Капеля знайшлася у фінансових клопотах, німецька преса щиро заопікувалася нею і радила, якби їй допомогти. Перед узяла, як я згадував, „Vossische Zeitung“, яка дня 1. VII. 1920 написала з приводу цього відозву до німецьких артистів такого змісту:

»Український Хор в тяжкому положенню«.

»З великою приємністю пригадуємо собі чудові концерти Українського Національного Хору. Ті співаки знаходяться тепер, як ми переконались, у великих фінансових клопотах. Вважаємо своїм обов'язком звернути на це увагу всіх, які тим співакам винні подяку за такі красні дари. Стан подійсний є такий. Хор дав у Берліні 22 концерти, з чого 7 добродійних — дарових. Загальна сума доходу виносила 60.000 марок, так, що на 80 співаків на денний прожиток випадає 2000 марок, підчас коли числено на дохід приблизно по 7000 марок денно. Хор має чек українського Міністерства фінансів у висоті півтора мільйона німецьких марок, який ще в ро-

ці 1919 був платний в одному з німецьких банків. Банк не хоче одначе виплатити грошей з огляду на прикре фінансове положення України. Члени хору мають паспорти з дозволом на перебування в Німеччині до 20. VII. 1920. Поворот на Україну утруднює хорові польський консулат. В наглому випадкові вони хотять пробувати повернути на Україну через Чехо-Словаччину. Корисне пропозиція з боку Америки має хор доперва на місяць листопад, але він не має ні засобів на переїзд, ні можності на побут в Німеччині. Диригент Кошиць захорював на малярію і є в санаторії в Грюневальді, так, що і з цього боку хор позбавлений опори. Члени хору надіються, що німецькі артисти, які так живо інтересувались хором і яких побажання успіхів переховуються в памятній книзі капелі, дальше ними заопікуються. Між цими артистами були: професор Окс, головний директор музики Мук, професор Макс Райнгард, професор Макс Фрідлендер. З боку Німецько-українського Товариства і українського посольства робляться заходи, щоби уможливити хорові дальший побут в Німеччині через фінансове попертя. Ми прохаємо всіх, хто хоче помогти Українському Національному Хорові, повідомити про це редакцію „Vossische Zeitung“ і подати свої адреси.»

Таким чином наступила криза в Українській Республіканській Капелі в повній силі через брак матеріяльних засобів. Видатна поміч з боку українського посольства в Берліні завела, концертне бюро, якому адміністрація хору віддала концертні справи в Берліні, не вивязалося, як слід, зі своєї задачі і завело наші надії, а це викликало певного роду підозріння в німецькій пресі, так, що адміністрація хору мусіла віддати справи концертів іншому бюрові.

Незалежно від заходів українського посольства і Німецько-українського Товариства, сама адміністрація українського хору робила заходи, щоби добути грошей на прожиток членам хору. Написала обширне меморандум до Міністра скарбу Німецької держави, щоби він звільнив частку кількасот мільйонного депозиту, зложеного в Берліні (як

нас інформовано) гетьманом Скоропадським, згід секвестру. Референт Міністерства скарбу, до якого я звернувся з тим меморандум заявив, що на цей депозит наложив со-вітський уряд секвестр та, що з нього Міністерство скарбу ні-чого не може дати українському хорові, одначе заявив рів-ночасно, що Міністерство скарбу може дати хорові якусь підмогу від себе. Знаючи цю легенду, яку наші вороги пере-повідують, що українська справа держиться лишень «німець-кими грішми», я відразу іменем хору відказався від прийняття підмоги і заявив, що наколи ми своїх власних грошей не мо-жемо дістати — не можемо користати з чужих грошей, бо на-це наша національна честь не дозволяє. Референт Міністер-ства скарбу спостерігся, що він невластиво виразився й по-правився в тому, що це властиво була би позичка, на що я йому знову заявив, що хор чей же не буде в силі її віддати й тому не може прийняти помочі і в цьому виді. На цьому закінчилися наші переговори, а рівно ж на нічим закінчились заходи Німецько-українського Товариства і нашого посоль-ства, як також благородні починання газети „Vossische Zei- tung“ в напрямі зреалізування чеку на півтора мільйона ма-рок.

В звязку з цими заходами Німецько-українське Товари-ство в Берліні помістило в „Vossische Zeitung“ з дня 9. VII. 1920 слідующий апель до німецької прилюдної опінії:

»Внаслідок зазиву у „Vossische Zeitung“ веч. вид. з 1. VII. наспіли численні заяви готовости уділення помочі для українського хору. Польський уряд вже завізував пас-порти для повороту Українців на Вкраїну. Німецько-україн-ське Товариство дякує „Vossische Zeitung“ за поміч в біді хору та звертає увагу, що це недопустиме, аби дати україн-ському хорові загинути. Тимсамим заподіялося б повазі Ні-меччини велику шкоду, наколи б йому приписати вину, що такий чинник мистецтва розпався ізза політичної колотнечі. В питаннях мистецтва і знання мусимо сьогодні більш, як колинебудь, глядіти на це, щоби ми не полишилися позаду. До цього належить у першій лінії це, щоби світ не приписав

нам вини, що ми допустили до того, що хор, який власне цілий світ своїми самотніми в тім роді мистецькими виконаннями захопив, загинув. Хто б то на Україні не прийшов до влади, то виплату чеку на півтора мільйона марок для українського хору знає кожний уряд, бо інакше видав би на себе смертний присуд. Для мистецького імени Німеччини заходить небезпека одержати погане пятно, коли не зробиться всього, щоби не допустити до чогось нечуваного, коли б хор, який з музичного огляду при 22 випроданих концертах в Берліні поставив рекорд — мусів би бути внаслідок нужди замкнений в таборі для полонених. Ця небезпека є вже перед дверми, бо всі засоби вичерпались, а німецький уряд не хоче зреалізувати чеку на півтора мільйона марок, бо в міжчасі цей уряд засекував депозит Української держави.»

Так отже Укр. Р. Капеля яко така відспівала в Берліні свою останню, »лебедину пісню«, бо тут таки розділилась на дві нерівні часті і кожна часть пішла іншим шляхом, а яко урядова установа перестала існувати в Варшаві зимою 1921 року.

Безпосереднім товчком до розпаду У. Р. Капелі була ця обставина, що в місяці липні 1920 року приїхав до Берліну імпресаріо з Америки в цілі переговорів з Радою Капелі в справі ангажементу хору до Америки. Він предложив дуже корисну офертю, іменно на 3 місяці за винагородою по 25 дол. амер. денно для кожного члена капелі, а для »верхів« хору, в тім числі п. Кошиця, проф. Тучапського, п. Щуровської, заступниці диригента й мене, яко адміністратора хору, по 50 дол. денно, але доперва аж на місяць листопад. В засаді Рада Капелі була схильна виїхати до Америки, а коли прийшло до вибору хористів до цього хору, п. Кошиць необережно підійшов до цієї справи. Він іменно виключив із капелі якраз найсвідоміших членів (а було це по димісії п. Приходька), задержавши коло себе майже всю групу, з якою він більше симпатизував, а яка заснувала ще передтим »Товариство ім. Кошиця«. В цій групі находилось кількох Москалів-Денікінців, які спеціально в Берліні, коли вже перестали впливати

державні заповоги і вже їх нічо з капелею не вязало, піднесли голову, а маючи, нажаль, доволі сильний вплив в У. Р. К., заміряли навіть компромітувати українську справу. І хоча дух капелі держався далі національно свідомим елементом (членами укр. національних хорів), а через те групі т. зв. Приходьківців удавалося все паралічувати виступи киринників, все ж таки цей поступок п. Кошиця викликав велике негодування в групі Приходьківців. Кількох з них, яких п. Кошиць старався перехилити на свій бік, зреклись користи, які їм усміхались в далекій Америці і пішли солідарно з цією меншою групою на шлях більше тернистий, бо шлях буденної, сірої і майже безкорисної праці для свого »зраненого брата« на Закарпаття. Друга група подалася до Турнова в Чехії.

Про подорож до Америки серед таких обставин не могло бути й мови, бо тому чудовому інструментові, на яким п. Кошиць через півтора року так гарно грав, забракло деяких струн. Зазначую одначе, що наколи б були знайшлися фонди, була б У. Р. Капеля існувала яко офіційяльна установа далі й була б у первіснім складі далі здобувала світ. Брак зрозуміння справи у наших тодішніх фінансових потентатів, які думали, що У. Р. Капеля скінчила своє завдання й може вже роз'їхатись, спричинив також, що та велика установа не могла сама себе удержати. Було це за кошовне підприємство, обчислене не на здобування грошей, а мало пропагандову ціль. Отже з браку підмоги з боку держави воно мусіло остаточно розбитись, бо менші групи могли собі в світі дати легше раду.

Х. ПІСЛЯ РОЗБИТТЯ — В ПОЛЬЩІ, ЕСПАНІЇ, ФРАНЦІЇ, БЕЛЬГІЇ Й АМЕРИЦІ. — НА ЗАКАРПАТТЮ.

В другій половині липня 1920 року опустили обі групи Берлін. Перша група вибрала собі за осідок Ужгород на Закарпаттю, оснувавши тут товариство «Кобзар», а опісля постійний театр при «Просвіті», їздила по Закарпатській Україні і Словаччині та улаштовувала тут концерти. Більша група по кількамісячнім відпочинку в Турнові, виїхала до Польщі і в Варшаві дала кілька концертів, при чім хотіла дати концерти у Львові, але польський уряд не дав на це дозволу.

В Польщі, як мені відомо, п. Кошиць переорганізував і доповнив хор, а заосмотрившись у ноти та національні одяги, виїхав зимою 1921 року до Еспанії, а опісля по кільканадцяти концертах у Франції та Бельгії (в місяці березні) на 1922-ий рік виїхав до Америки.

Докладної історії і складу цієї більшої частини бувшої У. Р. Капелі а потім осібного хору під назвою «Український Національний Хор», не можу подати, бо не розпоряджую в цьому напрямі жадними матеріялами. Дещо одначе можу сказати на підставі нотаток, поміщених в нашій або чужій пресі. І так знаю позитивно, що в Польщі цей хор не мав світлого поводження і рецензії в Польщі були найслабші. Знаю, що цей хор кілька разів реорганізувався — але мимо цього всюди і в Еспанії, і у Франції, в Бельгії, в Америці північній і південній, де цей хор їздив по більших містах (а був він майже в усіх американських краях), здобував для нашого народу нові лаври і йшов далі тріумфальним походом. На тім новім терені пісня наша здобувала собі рівно ж, як і в Європі, перше місце між культурними народами. Знаю, що американськя

преса називала цей хор «чудом над чудами», називала Україну «щебетушкою», співаків «солов'ями», а цілий хор неінакше, як «оркестрою людських голосів». Знаю рівно ж від очевидця про один концерт, устроєний нашим хором для Негрів, з програмою, складеною в половині з українських, а в половині з негритських пісень. Цей очевидець, п. Лев Ясінчук оповідає, що на цьому концерті приходило майже до божевільних сцен, бо Негри, вдячні нашому хорові і п. Кошицеві, що такий хор світової слави виконує їхні пісні, попав у такий шал радості, який ще подвоївся тоді, коли п. Кошиць розцілувався з їхнім композитором таки на сцені. Негри счинили тоді несамовиту овацію для хору і п. Кошиця, вітали й молилися до нього, наче до якого божка і винесли його з концертної зали до його авта.

Знаємо далі із звідомлень американської преси, поданих свого часу в «Ділі», що часто можна було вчитати в американських газетах подібні вискази, які помістив вашінгтонський офіціоз: «Американці завжди звикли бачити людей, що приїжджають до Америки навчитись чогось, а от приїхали люде (український хор), які не тільки нічого не беруть від Америки, а навпаки привезли до Америки таке мистецтво, якого Американцям треба навчитись і такі великі культурні цінності та скарби, з яких цілий світ може обильно черпати».

Знаємо вкінці з преси, що Америка від того часу ставиться до української нації та її культури дуже поважно та прихильно і до всяких імпрез, які мають світове значіння, як напр. свято 200-літніх роковин смерті Юрія Вашингтона, або світова виставка в Чикаго, дали осібне місце Україні, хоч ще не визнаній, серед інших культурних народів.

Але й першій групі, яка виїхала на Закарпаття, щастилося неменше. Ця група в числі 18 люда, зорганізувавшись у товариство «Кобзар» під проводом п. Романа Кирчева і під диригентурою п. М. Роццахівського, додала рівно ж багато лаврових галузок до загального вінця слави української пісні. Я був рівно ж щасливий, що й я вже, яко рядовик-співак, дізнав того щастя бути разом з іншими оплескуваним в Європі.

Моя попередня праця як організатора концертів, імпресарія, а вкінці адміністратора, хоч як дуже інтензивна, але чорна і невдячна, не принесла мені ні приємности, ні узнання у прочих членів хору. Вони не хотіли якось добачувати моєї роботи, так, що в Берліні подав я навіть прохання до гол. директора, п. Приходька, о дозвіл вступити до хору як простий рядовик, щоби рівно ж, як інші, стати жрецем мистецтва. На це одначе п. Приходько не згодився.

Цей хор положив міцні підвалини під розвиток культури нашого народу на Закарпаттю, бо наш тамошній селянин побачивши, що й своє неменше гарне, а навіть гарніше, ніж чуже, почав своє любити та шанувати. Тому й не диво, що ця праця не була декому мила, бо одного разу хор одержав від чеської поліції наказ до 48 годин опустити кордони Чехо-Словацької Республіки, але знову, завдяки нашим протекторам, удалось нам цей удар оминати.

Передаючи огляд діяльности Тов. «Кобзар», можу наразитись на підозріння, що навітлюю його діяльність не в об'єктивний спосіб. Тому позволю собі навести допис одного кореспондента, поміщений у віденській «Волі» т. IV ч. 4 під наг. «Концерти Тов. Кобзар (артистів У. Р. Капелі на Закарпаттю) на Словаччині»:

»Вже третій місяць працює гурток артистів Укр. Респ. Капелі під проводом п. Романа Кирчева на Закарпаттю і їх праця являється власне продовженням праці Укр. Респ. Капелі, продовженням цієї світлої смуги, якою зазначає свій шлях тріумфу українська пісня.

Зорганізувавшись в муз.-драм. Т-во «Кобзар», — гурток почав працюю концертом в Ужгороді 11/8 1920 і продовжує її досі енергійно. Наслідком одномісячної інтензивної праці т-ва, явилася можливість приступити до заснування постійного огнища української культури на Закарпаттю — до організації українського театру.

Організація йде в порозумінні з тов. «Просвіта» в Ужгороді. Поки «Просвіта» взялась до технічних приготувань з винаймом залі, закупкою крісел і т. д. — т-во «Кобзар» викори-

стало цей час і відправилось дня 20. вересня в концертне турне по Словаччині. Відспівавши Службу Божу в селі Радвань і давши по одному концерті в селах Радвань і Горбон, де селяни були щиро захоплені звуками рідних пісень, товариство прибуло до Кошиць. Дня 23. вересня відбувся там перший концерт хору товариства. Заля була заповнена мадьярською публікою. Співи хору найшли оцінку і розуміння серед Мадьярів і викликали десятки обширних похвальних рецензій, яких не здобула капеля навіть у повному колишньому складі. Це вперше почули Мадьяри українську пісню і вперше заговорили про неї, а заговорили словами правдивого захоплення — ентузіазму».

Ось як пишуть мадьярські газети:

»Ми впивались з найвищим одушевленням і захватом не тільки пливучим з цих пісень народнім духом, але й калейдоскопічно-можливим артистичним виконанням. Інтерпретація українських пісень 18-ма членами хору під диригентурою п. Роццахівського, вдоволила найвибагливіші вимоги. Дисципліна хору зразкова. Продукції хору представляють собою абсолютно викінчений артистичний твір. Певність у виконанню, музична ерудиція, знання свого діла, — це тайна успіхів цих співаків і запорука їх дальшої слави». (Kassai Ujság 25/9 1920).

»Пером не можна описати цього почуття, яке викликає у публіки чудова, артистична продукція хору. У виконаних піснях живе душа народу і чудесний меланхолійний світ почуття. Лиш тиранія та віковий гніт могли розвинути в українській душі таку чутливість, що вона реагує як сейсмограф на кожний зовнішній вплив. Так! Завдяки продукції українських артистів можемо пізнати цілий великий і на великі діла призваний нарід. Чи не показує він шляху й нашому народові? Єдність співу свідчила нам про єдину спільну волю до життя. Бурхливі оплески і невгаваючі бравва лише в дуже малій мірі передавали зворушеність і захоплення публіки. Цей вечір був апотеозою єднання двох народів». (Esti Ujság 25/9 1920).

»Гарячу зустріч, справді великий і красний успіх мав

учора український хор. Ми можемо говорити про артистів хору лише з найбільшою похвалою, бо їх перший концерт перевищив всі наші сподіванки. Кожну пісню зустрічали гучні оплески. І не диво, — бо в цих піснях відбилась смутна душа цілого народу, хоч і чужа нам, але зрозуміла, завдяки повному почуття співу артистів» і т. д. (Kassai Hirlap 25/9 1920).

»Нема там пекла, нема там смерти, де співати і родити знають« — каже наш Аді. Ці віщі слова оправдують знаменито дисципліновані українські співці, які принесли нам духовий світ одного, досі нам незнамого народу. Певність у собі, народня культура, тепле, чутливе серце сіяє в цих прекрасних піснях. Нам здавалося, що наша душа літає над безконечними українськими степами, що ми бачимо перед собою багату народню душу в її повній красі» і т. д. (Kassai Napló 24/9 1920). Такими словами квітчають газети виступи гуртка «Кобзар». Подібні рецензії помістили й інші газети, як пр. „Slovanský Vychod“.

В Кошицях дало т-во 5 концертів, з того один для „У. М. С. А. (Young Mans Christian Association), благодійної американської організації і один для українських козаків, яких там налічується біля 400 душ. Концерт для українських козаків мав велике значіння. Настрій слухачів, відірваних від рідного краю був схвильований — піднеслий. Козаки піднесли співакам три китиці квітів.

Який слід лишили концерти в Кошицях — показує найкраще прощальний лист тамошнього диригента-композитора п. Шімко в „Esti Ujság“ з 29/9 1920, який між іншим пише: »Прощайте, дорогі українські співаки! Ваші пісні й тонкість Вашої душі розбудили в наших серцях великі почуття. Ваші абсолютно певні, чисті й дзвінкі акорди завдячуєте Вашій дисципліні, яка свідчить про Вашу інтелігенцію і солідарність. Кожний з пошаною скине перед Вами шапку. Ваш щирий спів обєднав наші душі«.

З Кошиць переїхав гурток до Пряшева, де дав 3 концерти в днях 29/9, 30/9 і 1/10 т. р. На концерти були спеціально запрошені й прибули учні місцевої греко-кат. семінарії

і учениці учительської семінарії — все »Руснаки«. Спів на рідній мові зробив на них величезне вражіння. Так і в цім глухім закутку посіяно в душах молодих питомців — будучих батьків народу — добре зерно, яке принесе неоцінені плоди. »Ми досі не чули про Україну і не знали її, а тепер будемо всім розказувати про неї« — так висловлювала вражіння від українського співу як молодша так і старша публіка м. Пряшева. »Зворушуючі нерви чудові акорди виявляли тонкість чуття многострадального українського народу; цілий світ почуття був представлений в цих знаменито нюансированих піснях. Співаки володіють божим даром. Їх спів дійшов до нашого серця і був так чудесний, що здавалось сама богиня музики торкала струни своєї золотої ліри. Захоплюючі твори Стеценка й Лисенка лились зі сцени наче з уст одної людини. Могутні громові акорди потрясли нашу душу, щоби зараз же розтопитись в піянісімі, розсипатись на дрібні і ніжні, як дзвін з кристалю, нюанси голосів. Це мистецтво таке високе, що воно повинно знайти дорогу до душі кожної людини«. Так пише пряшівська газета „Uj Vslag“ (Новий Світ) з 3/10 1920.

З Пряшева подалося т-во в дальшу дорогу і дало 2 концерти в Nová Ves (Iglo) 3/10 і 9/10 1920 — »Такого чудового співу ми тут ще ніколи не чули« — пише „Szepesti Hirnak“ з 5/10 — в Левочі 2 концерти 5/10 і 6/10, 2 концерти в Кежмарку 7/10 і 9/10, один концерт в Ліптові, св. Мікуляші 11/10 і 1 концерт в Ружомберку 12/10. Похвальні голоси критики появились теж в Кежмарку в „Karpathenpost“ і в Мікуляші в „Republikanin“.

З Жіліни виїхало т-во 13/10 назад до Ужгороду, де починає низку вистав оперет, як »Ой не ходи Грицю«, »Наталка Полтавка«, »Вечорниці« і інших.

Таким чином на протязі двох місяців дав цей гурток ідеалістів 35 виступів. Ці цифри і діла говорять яскраво самі за себе і приносять високу честь цим сміливим »каменярам« народньої справи.

ХІ. РЕПЕРТУАР КОНЦЕРТІВ. — БУДЕННЕ ЖИТТЯ ЧЛЕНІВ У. Р. К. — ПРИЧИНИ УСПІХІВ. — ЗНАЧІННЯ ДІЯЛЬНОСТІ У. Р. К. ЗА КОРДОНОМ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПРАВИ.

На цьому я повинен властиво закінчити мої спомини з артистичного турне Української Р. Капелі. Одначе для повноти образу її діяльності вважаю конечним подати, з яких саме пісень складався репертуар концертів та які пісні мали найбільший успіх. Не від речі буде подати й дещо про буденне життя членів У. Р. К. на чужині, про користи, які приніс їм довгий побут за кордоном у високо культурних краях, про взаїмні відносини між членами хору та про їх важке горювання після остаточної ліквідації хору. Далі зверну увагу на правдиві причини небувалих тріумфів нашої пісні й музики за кордоном, а на останку постараюся відповісти на питання, чи і в якій мірі У. Р. Капеля виправдала надії, які поклали в ній ті, що висилали її в світ.

Як я згадував, У. Р. Капеля виїхала з України без грошей, без одягів і нот — тому й репертуар концертів не міг бути найкращий і всесторонний, який обнімав би пісні як наддніпрянських, так і наддністрянських композиторів. Все ж таки, почавши з Відня, У. Р. Капеля могла дати 3 повні концерти з розмаїтою програмою.

В Європі співав хор виключно пісні з Великої України, з то слідуючих композиторів: Лисенка, Леонтовича, Стеценка, Кошиця, Демущького, Ступницького і Яциневича. Найбільше улюбленими піснями були пісні Леонтовича, які тріумфально перейшли через старий і новий світ, а саме його «Матір Божя Почаївська», «Щедрик» і «Ой пряду, пряду» здобули собі

величезну славу та популярність. Вони дійсно все і всюди очаровували публіку і не раз бувало, що з боку публіки передавано карточками бажання, щоби одну з цих пісень заспівати, коли її не було в програмі. Майже кожний європейський музик чи композитор бажав мати ноти з цих пісень, а першу з них чеські композитори переробили на оркестру.

Історія цих пісень Леонтовича доволі цікава, бо він сам, будучи народнім учителем, komponував собі свої пісні для себе, не доцінюючи їх високої вартости ізза своєї скромности та нерадо пускав їх у світ. І коли У. Р. Капеля вибиралась на світове турне а дехто з Капелі прохав його, щоби він рівно ж дав щось зі своїх творів до «європейського» репертуару, він заявив на це, що не дасть, бо його пісні так недоладно скомпоновані, що їх не випадає співати на сцені празькій чи паризькій. Тому йому прямо викрали ці пісні і в той спосіб вони узріли світло денне. Та саме найкращі світові музики оцінили їх дуже високо й uznали їх архітворами, від яких краси треба або божеволіти, або плакати з радости. У світлі цього стане ясним, яку велику шкоду заподіяли більшовики Українцям і цілому культурному світові через розстріляння Леонтовича за його «контрреволюційну» любов до свого рідного краю і народу.

Другим зчерги був Лисенко, якого «Веснянки» (I. і II. вінок), Купальні пісні, колядки, а з народніх пісень «Опеньки» й «Черевички» були найбільше люблені і рівно ж високо цінені європейськими критиками й музиками.

Третім зчерги був Стеценко зі своїми щедрівками й колядками. Його колядки «А в Куцівці церков будують», «На Йорданській річці», «Ой на горонці» і «По всьому світу стала новина», здобули йому рівно ж славу знаменитого композитора.

Вкінці четвертим найбільше любленим композитором був сам Кошиць, а його «На вулиці скрипка грає» і «Ой у полі Баришполі» були рівно ж, як і пісні Леонтовича, найбільше люблені європейською публікою.

Ступницького знаменитий «Страшний Суд» порівнювали деякі композитори з «Реквієм» Берліоза.

В Америці знову здобули собі славу Василя Барвінського «Ой ходить сон» (колискова) подібно, як і колискова Леонтовича «Ой пряду, пряду», на Закарпаттю крім тих усіх ще «Ой гулі» Вахнянина та д-ра Людкевича «Чорна ріля ізорана».

Крім усіх попередніх пісень, репертуар У. Р. Капелі складався ще зі слідуючих пісень, які не здобули собі такої слави, як тамті, але всетаки деяким європейським музикам і композиторам дуже подобалися.

І так хор співав Лисенка «Ой там за яром», «Ой гай мати», «Ох і зйду я на могилу», «Козаченьку, куди йдеш», „Гей не дивуйтесь добрії люди“, «Верховино», «Шумить, гуде дібровонька», й «Івана Гуса»; К. Стеценка колядки «А в нашого хазяїна», «Ой сизая тая зазуленька», «Ой видить Бог, видить»; О. Кошиця «Кант Св. Варварі» і «Ангелу Хоронителю», з колядок «Нова рада стала», з народніх пісень «Була вдовойка», «Ой бочечка дубовая», «Ой горе калині при долині», «Ой у полі вітер віє», «Гей я козак з України», „Ченчик“, «Кулик чайку любив», «Ой на горі пшениченька», „Біду собі купила“, «Поза гаєм брала дівка льон»; Ступницького колядки «Ой рано, рано кури запіли», «Ой дозвожь пан хазяїн», «Прилетів сокіл до віконця»; вкінці Яциневича «Кант св. Юрію».

От це й пісні, забрані Капелею наскорі з величезного народнього репертуару, який У. Р. Капеля залишила на Україні, а який дождатиме кращих часів. Але й це маленьке число пісень викликало серед чужинців подив для так великого багатства народньої пісенної творчости.

Відносно нашого народнього гімну «Ще не вмерла Україна», який співав хор у кожній країні безпосередньо після гімну даного краю, — то я дозволю собі висказати гадку, що наш гімн не є гарний і він не дуже то подобався чужинцям. Правда, є ще менше гарні від нього, але Українці повинні мати гімн, відповідаючий нашій музичній культурі. Цей

гімн є надто розлізлий і немає в ньому бадьорости. Цю гадку потверджують деякі чужинці, а бувший болгарський амбасадор у Києві, пок. Шишманов, в розмові зі мною висказав такі слова: »Ви Українці — такий співучий народ, повинні мати гарніший гімн, а дотеперішний гімн, який мені не дуже подобається, закинути. З вашої величезної музичної літератури могли б Ви взяти до гімну мелодію з історичної пісні: »Гей не дивуйтесь добрії люди«. Є тут і чудова імпозантна мелодія, і традиція, і все«.

Поза концертами, на яких У. Р. Капеля українськими народними піснями здобувала славу для своєї нещасної України, члени капелі жили »своїм життям«. Цікаво буде довідатися дещо й про це їх буденне життя. Правда, я особисто не багато можу про нього сказати. Зовсім інший рід мого заняття, відмінний спосіб життя, ніж інших членів У. Р. Капелі, не давав мені змоги жити разом з членами капелі — тому й моя обсервація їхнього приватного життя може й не є влучна. Все ж таки запримічу дещо додатнього в їх життю. Передовсім культурне середовище, в якому приходилось їм повертатися, примусило їх звертати більшу увагу на товариські звичаї, пануючі в західній Європі і користати з усяких благ культури. Деякі почали вчитися чужих мов, інші поглиблювали їх знання й заокруглювали своє формування звідуванням музеїв, галерій і т. д. Я напр. у вільних хвилях поглиблював знання французької й англійської мови, беручи лекції в Парижі й Лондоні. Інші члени капелі, головно тенори, переходили практично курси чужоземних мов з Француженками, Англіяками і Німкіннями. Ці »курси«, спеціально в Чехії, принесли нашим »капелянам« таку велику користь, що вже добре читали чеські часописі й добре їх розуміли. Видко, талановитий нарід!... Покійна Г. Ватич інтересувалась вихованням і системами виховання молоді в західній Європі та звиджувала взірцеві школи у Франції й Англії.

Між »капелянами« і »капелянками«, як то звичайно в таких мистецьких організаціях буває, були й антагонізми та

інтриги, часом вивязувалась дружба, а навіть любов, яка скінчилась подружжям кількох пар.

Після розбиття У. Р. К., вкінці й інших хорів, які з неї втворились, майже всі їх члени їдять гіркий емігрантський хліб. Найбільше з них, бо кількадесять, знаходиться в Америці, кільканадцять у Парижі, кільканадцять в Чехії, врешті кількох у Польщі.

А тепер після всего вище сказаного спробую вяснити тайну надзвичайних, бо прямо тріумфальних успіхів нашої пісні за кордоном. Вона лежить уже в самім характері нашої пісні. Бо наша пісня не лиш незвичайно мелодійна та солодка, так, що її чар аж опянює, але дотого й молода та свіжа і ні один нарід на світі такої пісні не має. Це підніс сам п. Кошиць на одному бенкеті в Празі, де виголосив до зібраних Українців і Чехів промову. Він казав, що тайну тріумфів нашої пісні добачує в цьому, що ось приїхала «молодість» (наша пісня) до «старости», — а молодість завсіди бере верх своєю бадьорістю, свіжістю й непорочністю.

Вяснює це ближче п. Софія Дністрянська, яка в гарно опрацьованій статті, оголошеній в від. «Воли» т. 4 ч. 1. з 3/1 1920 року, ствердила, що могутня струя модернізму у теперішньому напрямку композиції, всупереч людській природі, зайняла мізки та серця модерних європейських композиторів. Вони намагаються захопити слухачів не мелодійністю, яку вважають зайвою, але на спосіб малярів-футуристів стараються захоплювати змісли слухачів шарпаними, невикінченими ритмами. У своїх симфоніях і інших творах подають лише декуди тільки уривки мелодії, внаслідок чого такі модерні музичні твори є для ширшого загалу незрозумілі й томлячі. Тут приходить така наївна, свіжа, солодка та мелодійна українська пісня, для кожного, навіть для дитини зрозуміла й захоплює тим усім отупілі уми та серця корифеїв модерної музики та ошоломлює своєю чистотою і свіжістю втомлених і знеохочених amatorів і ляків. Для них стає вона немов супокійною пристанею після бурі. Тому то більшість європейських критиків підносила, що українські пісні можна слухати

ну пісню і так вірно віддавав характер кожної пісні та всі скалі людських почувань, що чужинець не потребував читати лібретта — він знав, що в цій чи іншій пісні співається.

Значіння для України цієї поїздки нашого хору не можна класти навіть на вагу золота. Українська пісня заблестіла над цілим світом неначе чудова зоря своїми мінливими як самоцвіти красками, — осліпила, здивувала та очарувала цілий світ, показала, що музична культура нашого народу є дуже висока, дала світові великі скарби, які світ дуже радо прийняв. За це нагородив він Україну в той спосіб, що хоч не визнав її політично, то визнав її музичну культуру яко дуже високу цінність, прийняв Україну в ряди культурних націй, давши їй навіть без конкурсу і без конкурсних нагород пальму першенства в хоровому ділі. Перший виступ-візита українського народу на світовій арені був блискучий і Україна запрезентувалась під кожним оглядом як найкраще.

На поставлені питання про тайну успіхів Укр. Респ. Капелі і про значіння її діяльності для України, дає знамениту відповідь у своїй книжці про українську пісню наш «милий дядя», як ми називали професора музикології на празькому університеті, д-ра Зденка Неєдлього. Цю книжку, писану в роках 1919—1920 присвятив проф. Неєдлі Українській Респ. Капелі й п. Кошицю, а кожному членові Капелі подарував її на пам'ятку. Власне закінчення цієї знаменитої книжки, в якій торкнувся цей великий знавець словянської музики цих двох питань, подам до відома нашому громадянству в цілості в українським перекладі:

»Я описав артистичну працю Капелі, а хотів би тепер обговорити другу головну ціль, якій власне мав цей артизм служити, а саме пропагандову ціль. Це однак вимагає окремого опрацювання, а до цього я не чувся ані покликаним ані спосібним. Правда, я слідкував за її світовими успіхами головню у Франції, Бельгії й Німеччині, де Капеля зуміла звернути на себе загальну увагу, й де музичні круги стало згадують Українців. А знаю, що й у політичному світі виконала Капелю велику працю. Однак все те можна буде ви-

числити тоді, як її діяльність буде закінчена, а то в зв'язку з розвитком українського питання в західній Європі від 1918 року. А що була б це праця, переходяча далеко межі цієї книжки, тому хочу сказати принаймні кілька слів, що під тим оглядом осягнула Капеля дотепер у нас Чехів.

Коли Капеля приїхала до нас, ми не були цілковито не-поінформовані про українські відносини. Ми мали з Українцями добрі взаємини вже від часів Гавлічка. Наша славістика пильно звертала увагу на народовецький і літературний рух на Україні. Ми інтересувались і українською політикою, а передовсім західньо-українською (галицькою), яка нас безпосередньо доторкувала, а її декотрі напрямки (Іван Франко) були прямо під чеськими впливами (Масарика). Також і українська пісня не була нам незнана. Та все це було інтересом знавців або лишень декількох вибраних одиниць, а ніколи народу яко цілості. До народу ввійшло знання о політичних цілях України дперва за часів світової війни. Але це все не було правдиве знання, що дасться легко вияснити тодішнім замішанням. Дперва на правдиву дорогу привела у нас українське питання Капеля. Виступ Капелі звернув відразу увагу широкої публіки не лиш на її мистецтво, але також і на її властиву народню вдачу — а то у нас, народу природно на такі народні інтереси дуже чуткого, не могло лишитись без широкого й сильного відгомону. Проявлялось це вже на її зовнішніх формах виступу. Як при вступі на чеську землю прийнято Капелю з певним недовірям, розвіяла вона його негайно своїми першими концертами так знаменито, що її дорога до Праги зазначувалась все більшими й більшими успіхами. Так було це й у Празі, де її успіх збільшувався від концерту до концерту, так було й на чеській провінції, де Капелю прийнято як давно знаного а милого гостя народу. Ніколи вже мабуть тільки задля самого мистецтва, лишень вже виключно яко членові українського народу, ціле чеське громадянство проявило не на однім концерті Капелі з правдивим захопленням свою симпатію і любов. Так отже й її політична

місія найшла у нас великий а тривалий відгомін, який вже ніколи не ослабиться. Україна у нас живе і буде жити.

А чим Капеля побідила? Нічим іншим, тільки правдою. Правдивим передовсім було її мистецтво, а також побідила своєю мистецькою народньою сердешністю. Ми відчували, що в цьому мистецтві немає найменшого фалшу, що не робиться його нічим іншим ніж тим, чим воно є, — а це кожного захоплювало, хто чув Капелю. Чи так говорив би нарід через своїх мистців, як би це не був нарід добрий і сердешний? А як цей нарід терпить, чи ж не заслугував би він на нашу гарячу симпатію? То був прямий висновок нашого громадянина й це йому відслонувало суть українського питання. А бачучи, що при цілій цій простоті, це мистецтво є так знамените, що у багатьох перевищує й наше мистецтво, над котрим ми так старанно працювали — повірив у солідність українського народу, а це все є найкращою рекомендацією народу для цілого світу. Не то, що говориш, або на що нарікаєш, але що вмієш, то має значіння для світу, — а це відноситься як до цілого народу, так і одиниці. Українці показали, що вміють і що багато знають з мистецтва — а хто знає багато з мистецтва — той вміє також багато іншого.

А вкінці: Капеля жила в Празі, побувала й на провінції, а кожний пізнав в них простих, милих і добрих людей і це була добра пропаганда для українського народу, котрого імени деколи надужили у світі всілякі людці. Тут міг кожний пізнати товариство насправду добрих людей, ідучих при тім цілком безкорисно і без якихнебудь претенсій, не конче політичних, — з гадкою послужити народові тим, що їм є найближчим — співом, зносячи за це вкінці й немалі прикрости і небезпеки. А хто ж би не був о тім переконаний, що нарід, який посилає за кордон таких людей, — не є добрим народом?

І тоді з цього боку виконала Капеля за кордоном велику й гарну працю, з якої не можуть нічого змінити принагідні й хвиливі політичні умовини, ані у них вдома, ані у нас на провінції. Нехай уложаться політичні відносини на Україні

якнебудь, все останеться заслугою Капелі це, що йшла, не оглядаючись на ніщо, все вперед до своєї мети — а саме бажаючи показати світові, що Україна є й що її заселяє нарід добрий, здібний і працьовитий. В цім завданню вона не ослабла, хочби було діялось не знати що, бо не служила моментові, але живій думці, яка не може загинути.

Цим власно показала дорогу й своему народові, бо лишень дійсно й одиноко побідила Капеля, працею і правдою, якими вкінці муситься взагалі побідити. А як піде й український нарід цею дорогою і працюватиме пильно над самим собою — не сміє його минути побіда. Така побіда буде добра й спасенна не лиш українському народові, але й цілому світові, бо це буде побіда людськості, поступу й права. Бо лиш така побіда є тривкою побідою. В цьому отже нехай вийде в хосен для народу Капеля й її праця.»

Переводячи наукову аналізу нашої пісні, цей великий чеський учений дивується, чому в Українців, найбільш музикального словянського народу, ще досі не появилась наукова праця про українську пісню. Відповідь, яку він на це старається дати, на мою думку зовсім невлучна, а саме, будь-то тому не дали Українці досі такої праці, бо вони все і всюди зайняті співом і не мають на це часу.

Я передавав досі голоси чужоземних критиків, які зі всіх боків насвітлювали діяльність Української Республіканської Капелі, п. Кошиця, українську пісню й українську культуру. На закінчення подам 3 статті, які взаємно себе доповнюючи, знаменито висвітлюють тайну успіхів і тріумфу української пісні й дають через це відповідь на два вгорі наведені питання.

Перша з цих статей, це стаття якогось знаменитого нашого критика під криптонімом »ч. 202«, поміщена в »Шляху« з 5. V. 1920 (Берлін), друга нашого сучасного найбільшого поета Богдана Лепкого, поміщена рівно ж в »Шляху« з дня 2. VI. 1920 з уложеною ним прекрасною поезією в честь У. Р. Капелі та п. Кошиця, а третя рівно ж знаменитого нашого

критика, під криптонімом М. Ч., поміщена в ч. 48 і 49 газ. «Вперед» з 28. II. і 29. II. 1920.

В першій із цих статей під наг. — «Перший концерт Укр. Респ. Капелі», читаємо:

»Звичайно, коли дуже вихвалять якийсь мистецький твір, то пізніше, пізнавши його, відчуєш щось ніби розчарування, здається тобі, що уява давала більше, ніж дала дійсність. Тільки виїмкові архітвори, такі, як ось Мілонська Венера, фрески Рафаеля, Фавст і Шекспірові драми, а також і такі монументальні будівлі, як Гагія Софія, базиліка Петра, піраміди, пам'ятник битви народів тощо, не заводять наших сподівань. Благословиш хвилину, що дала тобі нагоду побачити їх і зазнати незвичайного вражіння.

Українська Капеля під проводом д. Кошиця приїхала слідом, можна сказати, небувалих похвал, а все ж таки я не зазнав розчарування, навпаки, благословлю цей вечір, коли почув її. Вона дала мені хвилини таких переживань, яких я не мав ніколи.

На тім властиво можна б і скінчити рецензію, бо як же критикувати те, що стоїть вище наших сподівань, що заспокоює найвибагливіші бажання, що знімається на верхівя скінченої краси?

Хто не чув цього незвичайного хору, може спитати: »в чім же криється його нечуваний успіх?«.

Відповідь проста — у всім.

Перш усього голоси дуже щасливо підібрані, вони гармонізують зі собою, зливаються і забарвлюють себе взаїмно, як краски на добрій картині. Здається, немов то члени одної великої родини.

Вони зіспівані зі собою до тої міри, що зовсім тратять свою індивідуальність, нема поодиноких співаків — хор, а часом і про хор забуваєш, а здається тобі, що це якесь сферичне явище, що це уперсоніфікована народня пісня.

Такого самовідречення поодиноких артистів у користь загального вражіння не доводилось мені чути в ніякій опері, хіба у виїмково добрих оркестрах. Підчас концерту я дуже

часто мав вражіння, що це не хор, а якась чарівна віольончеля, на котрій грає знаменитий мистець — Кошиць. Він цілий заслуханий в ідеал нашої народньої пісні, а співаки в його. Це вже не диригент, а прямо якийсь чарівник, що зачарував співаків і вони безпосередньо передають те, чого бажає його душа. А вона, мабуть, бажає дуже багато — хоче передати усю невисловлену красу, все багатство української народньої пісні, її смутки й тугу, її мрії й дійсність, її охоту впливатися життям, її бажання летіти на кінці світу й тягнути туди за собою народ і весь світ. Мабуть нема такого ворога, якого серце, почувши хор Кошиця, не прихилилося би до нас — треба б бути твердим як скала. Концерти Української Капелі, це не агітація, це найщиріша мова народнього серця, це у своїм роді акт обжалування, що народ, який має таку глибину чуття, таке почуття краси, таку пісню, кривджено так важко й безсердешно.

Так — передання ідеалу нашої народньої душі при помочі звуків — це велика заслуга диригента хору. Він показує світові якусь нову красу, нові етнічні вартости, дорогоцінності, які погана відьма, наша історична судьба, скривала перед світом.

Динаміка хору знаменита. При її помочі Кошиць снує нитку звуків, таку тонесеньку, котрої здається не чуєш, а тільки відчуваєш, то знову добуває такий гураган тонів, немов це не люди співають, а стихія гогоче.

Чудові піяна доводилося мені не раз чути (згадаю тільки хор Львівського Бояна на чеській виставі у Празі), але такого форте, як зпід батуги Кошиця, я не чув ніколи. Ні сліду форси, крику, гуку, тільки сила, якась велика сила, котру він добуває з просторів і котра кожної хвилини мовкне й розпливається, коли він лиш того захоче.

Так само майстерне темпо; від повільного розпливання тонів до такої шаленої метелиці, що здається, ціла зала ходором ходить. Іноді звук дрижить, вібрує, снується, все далі й далі, як мрія, іноді вривається нагло і мовкне, якби його й ніколи не було.

Дикція теж бездоганна; чується кожне словечко, хоч слова ці літають іноді, як блискавки, то знов, якби хто жемчуги пересипував.

Солісти тісно зв'язані з хором, вони не на його тлі виступають, а виходять з нього, органічно й логічно злиті з ним в одно.

Та досить похвал, тут не оплесків треба а якогось боговійного мовчання. Здійснилися бо Шевченкові слова: «Ой де, люди, наша слава, слава України».

Хорові й його знаменитому провідникові належить від нас велика дяка.»

В другій статті п. наг.: «Українській Капелі й її славному Диригентові, Вп. Кошицю, привіт», читаємо:

»О, пісне народня, одна ти мене,
Лиш одна ти мене не лишаєш;
І куди тільки доля мене не жене —
Ти за мною як пташка літаєш.

В далекому краї, в чужій стороні,
В час тривоги й великого суму
Про степи і могили співаєш мені
Як український степ довгу думу.

Ти говориш: минули козацькі часи,
Не минула козацькая слава
Поки рветься душа до добра й краси —
Не пропала народня справа.

О, пісне народня, що найкращого є
В душі й мислі народу могого,
В твоїх звуках, як в гарфі безсмертній жиє,
Ждучи воскресення свого...».

Тоді, як Україна лежала в муках конання, прикликала пісню до себе й казала: „Діти мої розбрелись по цілому світу, боюсь, щоб не згубилися у йому; йди і нагадуй їм про мене, щоб не забули мене!

І пісня пішла. Як мандрівниця невтомима блукала від городу в город. Чимало терня стрічала по дорогах, чимало

каміння і болота, але льоту свого не знизила, але крила її втомі не знали, а груди остались такими ж чистими і дзвінками, як були тоді, коли вилітала в дорогу.

І стрічала вона земляків своїх, одних у розкошах великих, а других у горю, одних білих як сніг, а других, других — бодай не казати!

Але до всіх була вона однако добра й прихильна; всім пригадувала живо про красу рідного краю, про майові вечорі кохання й зимові довгі ночі стужі й туги, про горе й муки матері Батьківщини, покладеної на Прокрустове ложе терпіння.

І серце неодного з земляків ударило живіше, в неодних зіницях затремтіла сльоза покаяння, не один із нас у рідних звуках, мов у хвилях озера Солоамського скупав свою розслаблену душу.

А чужинці, слухаючи українську народню пісню, дивувалися дивом великим: »Яка прегарна пісня — казали вони, — а ми її не знали. Мабуть багатий собою народ, що так гарно співає. А нам про його щось друге казали; піддурили нас«.

Чуда творила ця пісня, мандруючи по широкому світу. Аж прилетіла до нас.

Застала нас такими, як були, якими? — Не треба казати.

І зробила з нами те, що скрізь із земляками творилз, обновила нас, відмолодила, відродила. Хто потопав у морі чужини — витягнула його, зневірився у власні сили — покріпила його, хто на манівці сходив, справила на просту дорогу, на цю, що веде до рідної хати, до саможайної України.

А всім нам сказала вона, що не всі ще ідеали лежать задоптані в болоті, що не всі руки обагрені кривдою і кровю, що не всі серця затроєні їдкою злочину й моральної гнилі, що є ще дещо доброго й гарного на світі і що й надалі невмирущими остались змагання чоловіка бути вінцем творіння. Пісня — велика чарівниця — пісня криниця обнови — пісня благовісниця кращого життя.

Сестри і браття співаки! Якже нам дякувати Вам за це? Хочби викупили що найкращі квітки на базарах тутешніх, хоч-

би ми Вас обсипали золотом і самоцвітами, за таке добро, яке Ви для нас і для народньої справи зробили, ні дяки ані плати нема.

Те, що недомовленим повисає на устах, те, що глибоко западає в душу, мов зерно у скиби, оце для Вас дяка.

Хай же із зерна цього виросте таке буйне колосся і таке розкішне квіття на вінок для воскресаючої із мертвих України, якого словом не сказати. І хай вона із цього вінка слави що найзапашніші вітки кине на голову Твою, незрівняний провіднику співацької дружини, Вельмишановний Добродію Кошиць і на Ваші голови, Дорогі Сестри й Браття і хай діло, яке Ви зробили останеться одним із найкращих, найкультурніших і найгуманніших у теперішньому лихолітті, в часах кривди, неправди й горя, в часах одичіння людства». — Богдан Лепкий.

В третій і останній статті під наг. «Українська Республіканська Капеля» кажеться:

»Чим властиво Капеля добуває такі рекорди між своїми та між чужинцями? На те складаються два моменти: висока вартість самих українських народніх пісень та їхнє виконання Капелею під орудою п. Кошиця.

Що український фолкльор незвичайно багатий та цінний, цього не могли заперечити навіть наші найсердечніші з обох сторін. і Поляки любувалися «українськими думками» та використовували їх у своїй літературі й музиці і Москалі любили «малороссійскія пісні». Одначе вони служили їм тільки, так сказати б, — «для домашнього вжитку»; вони їх відгородили від усього світу штучним кордоном і не дозволили висунути їх на широку європейську арену. Зате для чужинців вони мали свого Монюшка чи Шопена, «свого» Чайковського, своїх Мусоргського, Бородіна та Глінку. Твори тих російських композиторів обходили всю Європу й давали імя та славу російській музиці, славу таку велику, що попри неї трудно було протиснутись скромній українській народній пісні. І аж тепер, коли нам можна про себе говорити й коли

світ починає привикати до того, що ми самі себе презентуємо — тепер уперше Європа чує ту українську пісню.

Не стану писати про це, яке вражіння робить наша пісня на кожного з нас; ясним доказом того є сльози, що ми їх бачили на очах наших земляків за кордоном, коли ми їм співали. Ми, що її чули від дитинства, що на ній вирости і з нею зрослися, чуємо, що вона наша, що вона нам рідна. Ми нею дорожимо мов неоціненим скарбом і показуємо чужинцям як щось найкращого, що є на нашій рідній ниві.

Зате незвичайно цікаво почути те, що про українську пісню говорять чужинці. Треба сказати, що Європа має дуже добрих музичних критиків і знавців; з їхніх статей видно, що вони глибоко входять в істоту речі й дуже влучно представляють справу.

Отже вони, всі без виїмку, починаючи з чеських, а кінчаючи голяндськими, передовсім стверджують незвичайне багатство нашого музичного фолкльору та його красоту. У старих церковних кантах, які становлять першу частину репертуару Капелі, вони дошукуються дуже давніх елементів та бачать звязки між нашою музикою й другими індоевропейськими. Їм подобаються колядки та щедрівки, як незвичайно інтересна мішанина християнського світогляду з поганським. Вони дивуються багатству тем та різноманітності других обрядових пісень (Веснянок і Купальних) і світських народніх пісень. Тут вони бачать усе: і історичний елемент і побутові пісні, починаючи з сентиментально-любовних пісень а кінчаючи дуже веселими й жартівливими.

Вони підчеркують також високу музичну вартість оброблення тих пісень (ці пісні укладані Лисенком, Стеценком, Кошицем, Демуцьким, Ступницьким, Леонтовичем і др.), вони дивуються, що в гармонізації народніх пісень композитори старались задержати всі властивості народньої гармонії, та не хочуть вірити, що в нас нарід співає відразу на 2, 3 а то й 4 голоси.

Одначе — «пісня пісні нерівна». Велика частина того вражіння, яке залишається після концерту, лежить у його виконанню. Не кожний вміє оцінити об'єктивну вартість поданої

йому музики; що залишається у пересічного слухача — це почуття суб'єктивне, якого він зазнав: чи йому подобалися твори в цьому виконанні, чи ні. Поганий спів чи музика не те, що не подобаються, але можуть навіть кинути фатальне світло на самі твори.

Великі успіхи Капелі треба завдячувати передовсім особі її диригента й шефа г. Олександра Кошиця. Його ім'я було відоме на Україні вже від кількох літ, особливо на Наддніпрянщині й найбільше в Києві; там він довгий час працював як диригент різних хорів та як капельмайстер театрів: Садовського й міського. Сміло можна сказати, що це найкращий диригент, якого досі мала Україна, та це один із найкращих диригентів в Європі. Капеля рішучо не мала би й десятої частини тих успіхів, які здобула, якби не громадянин Кошиць, навіть тоді, якби складалася з якнайкращих голосів.

Фахові критики один поперед другого розпливаються в похвалах на честь г. Кошиця. Вони добачують у його мистецтві передовсім два дари: дар з'єднувати цілий хор в одну цілість і дар інтерпретувати пісні. Під його орудою хор так зіспівався, що здається кожна голосова партія — це тільки один чоловік, а всі чотири голоси — це чотири струни якогось інструменту в руках доброго грача. Тільки втома після довгої їзди або кількох концертів підряд і нагла зміна клімату наслідком переїзду, може розстроїти трошечки й то на хвилину, бо кілька теплих слів диригента зараз прикликує хор до уваги й рівності — і знову найвправніше ухо не відчує найменшої різниці звуку.

Так само й поміж одинокими голосами панує постійно рівновага. Коли звук зростає, то це діється абсолютно рівномірно у всіх голосах: ніхто не виривається вперед ані не губиться самовільно. Часто кінцевий акорд робить вражіння дзвона та губиться в піянісімо о «тонкості павутиння», як каже критика. Любимим маневром Кошиця є випускати своїх басів контроктавістів тоді, коли вже цілий хор замовк. А має кого випускати: має він їх кількох таких, що з легкістю співають контра «ц». Не диво, що західні Європейці, які такого не чули, навіть не припускають, щоби людський голос міг

доходити до таких глибин; тому вони не щадять слів похвали тим »підземельним« басам. Не диво, що вони шукають на сцені інструменту, який »підпускає« ті октави. Дуже часто приходилося чути таку думку, що це органи доповнюють звук хору.

Виконання пісень Кошицем незвичайно оригінальне. Він диригує »з вільної руки« т. є без палочки і без нот. Немає в нього вибивання такту; з ритмікою, яка в других диригентів стала законом, він поводитьсь досить нечемно. Двом строфам одної й тої самої пісні він потрапить надати зовсім іншу закраску, так, що ніколи не знудить аудиторії одноманітністю однакових куплетів. В нього є свій ритм, свої темпа, своє виголошування фраз і вимовлювання слів. Одним словом, у нього таке множество відтінків, що вони можуть мінятися навіть серед самого співу, а хор їх негайно підхоплює та дуже акуратно віддає. Часто одно виконання пісні зовсім відмінне від попереднього.

Диригує п. Кошиць цілим тілом, але головню руками й очима. У нього кожний рух пальця має своє окреме значіння, а хор знаменито розуміє всі знаки і слухає їх безумовно. Критики кажуть, що в його пальцях міститься окремий музичний алфавет, відомий тільки йому та його співакам. Чужі критики дивуються дисципліні хору на сцені. Не менше дивуємося їй ми самі, що добре знаємо своїх земляків. Оці люди перетомлені й знервовані до неможливости непереможними обставинами, непевністю матеріяльного положення, поганими вістками з краю та журбою про своїх найближчих на Україні — всі вони забувають про свої особисті справи в цей момент, коли виходять на сцену. Тоді вони є артистами в повнім значінню слова; віддають себе цілих тій ідеї, якій служать. І хто бачить здалека тих 80 бездоганно одягнених Европейців, відданих насліпо свому провідникові та захоплених своєю працею — той не схоче повірити, що перед хвилиною багато з них може плакати гірко або в легко зрозумілому знервуванні зводило один з другим свої особисті порахунки.

Впрочім треба все те чути й бачити, щоби мати ясне поняття про мистецтво гром. Кошиця, про той гіпнотичний вплив, який він має на своїх співаків.

На закінчення, що зробила Капеля для української справи?

Ми вже згадували про політичну діяльність Капелі в Чехії. Подібні наслідки її роботи і в інших краях, головню в Бельгії й Голяндії; видним доказом цієї роботи є зміна тону преси після наших концертів. Побіч музичних рецензій щораз частіше являються статті політичної натури, настроєні багату прихильніше до нашої справи.

Капеля зробила багату, дуже багату для піддержання української справи на європейській арені. Багату більше, ніж деякі дипломатичні та (майже без виїмку) всі фінансові місії за кордоном, які тільки компроїтували нас в очах чужинців.

Зробила те все пісня, найблагородніша зброя, якою розпоряджує людина. Без проливу крови, без жертв життя, працює оця мала армія із повним самовідреченням для народньої справи. Вона дає чужинцям нагоду пізнати нас із нашого найкращого боку, вона затирає всі немилі сліди безсовісної діяльності всякого шумовиння, що дірвавшися гроша та високих становищ, дискредитує українську державну ідею. Чужинці, що сподівалися в Українцях бачити дикунів, півазіятів у ведмежих шорах, із закривавленим більшовицьким »аргументом« у халяві, не можуть вийти з дива, коли на сцену виходять Європейці, яких дисципліна на естраді мусить імпонувати кожному. І звідти та прихильність до Кошиця й Капелі та до ідеї, яку вони несуть світові.

Щаслива Україна, що має таку гарну народню пісню!
Щаслива, що видала геніяльного Кошиця, який тією піснею вміє так бистро завоювати публічну опінію Європи на користь України!

Слухаєш Капелі й мимоволі згадуєш безсмертні віщі Кобзареві слова:

»Наша дума, наша пісня не вмре, не загине.

Ось де, люди, наша слава,

слава України!»

ДОДАТОК

Ч Л Е Н И УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КАПЕЛІ.

1. Аверіянова Софія, 12/11 1891, Ріщів, Київщина.
2. Андрієвський Віктор, 2/11 1885, Полтава.
3. Антонович Антонина, 24/2 1887, Київ.
4. Артемієва Аполінарія, 5/1 1897, Київ.
5. Базилевич Теодор, 27/12, Київ.
6. Безручко Леонтій, 18/6 1897, Андріївка, Катеринославщина.
7. Брень Гриць, 25/5 1897, Ахтирка, Харківщина.
8. Брунс Ніна, 7/2 1893, Чернігів.
9. Бучковський Іліодор, 28/8 1896, Козелець, Чернігівщина.
10. Ватич Ганна, 28/7 1889, Манявці, Поділля.
11. Вахнянин Остап, 25/3 1890, Стрий, Галичина.
12. Вінцковський Юрій, 1/5 1892, Львів, Галичина.
13. Гаєвська Софія, 18/9 1895, Брацлав, Поділля.
14. Гордаш Ніна, 4/4 1900, Слобідка, Поділля.
15. Горіянська Євгенія, 16/12 1880, Карлівка, Полтавщина.
16. Горіянський Євгон, 29/11 1870, Київ.
17. Горіянський Павло, 6/12 1903, Ніжин, Чернігівщина.
18. Городиський Євген, 21/1 1888, Житомир.
19. Георгієвська Тетяна, 2/1, Великі Хутори, Поділля.
20. Дяченко Гриць, 25/12 1896, Тараща, Київщина.
21. Добродієва Ірина, 25/6 1893, Полтава.
22. Здориченко Катерина, 21/11 1897, Єлисавет, Херсонщина.
23. Зражевський Іриней, 15/1 1886, Сумки, Київщина.

24. Кирчів Роман, 18/8 1892, Довге, Галичина.
25. Кізима Олександр, 9/3 1891, Біляни, Поділля.
26. Кіриченко Гриць, 23/4 1888, Лука, Поділля.
27. Кіриченко Юлія, 22/6 1885, Вороніж.
28. Козловський Теодор, 22/4 1895, Маріянівка, Київщина.
29. Колодіївна Софія, 20/2 1893, Львів, Галичина.
30. Копатчук Ольга, 2/3 1892, Кариничі, Буковина.
31. Королевич Петро, 24/10 1883, Черкаси, Київщина.
32. Корсунівський Павло, 4/3 1884, Чигирин, Київщина.
33. Костецький Микола, 8/5 1886, Квітки, Київщина.
34. Кошиць Олександр, 30/8 1875, Ромашки, Київщина.
35. Кузмін Никон, 23/3 1890, Короб, Чернігівщина.
36. Курчинський Олександр, 23/8 1894, Камянець Подільський.
37. Кучерів Михайло, 17/11 1887, Одеса.
38. Левицький Дмитро, 15/11 1886, Вильно.
39. Леонів Гаврило, 23/3 1897, Москва.
40. Литвин Теодора, 14/9 1890, Квітки, Київщина.
41. Литвин Харитон, 28/11 1883, Матушки, Київщина.
42. Машкевич Ніна, 6/6 1897, Северинівка, Поділля.
43. Миколайчук Кирило, 9/6 1888, Перегонівка, Київщина.
44. Миронюк Дмитро, 24/10 1895, Грицківка, Поділля.
45. Мойсінів Гриць, 4/11 1899, Гороховатка, Київщина.
46. Ординський Петро, 26/6 1887, Ставище, Київщина.
47. Орісік Михаїла, 9/11 1895, Львів, Галичина.
48. Пасько Василь, 30/1 1892, Санджари, Полтавщина.
49. Педа Андрій, 23/12 1897, Сокаль, Галичина.
50. Пеленський Олександр, 28/3 1882, Комарно, Галичина.
51. Петренко Methodій, 9/5 1890, Яхники, Полтавщина.
52. Приемська Марія, 25/3 1888, Коростишів, Київщина.
53. Приходько Олекса, 5/10 1887, Камянець Подільський.
54. Приходько Ольга, 5/6 1900, Камянець Подільський.
55. Радченко Вікторія, 29/3 1897, Димар, Київщина.
56. Рейвахівський Фотій, 2/7 1885, Чудина, Київщина.

57. Рощахівський Михайло, 26/1 1891, Концеля, Поділля.
58. Січинський Володимир, 24/6 1894, Камянець Подільський.
59. Сорочинський Леонтій, 17/6 1895, Гайсин, Поділля.
60. Стеценко Петро, 1/10 1884, Квітки, Київщина.
61. Судак Володимир, 14/7 1893, Холм.
62. Татарів Гриць, 23/4 1893, Чигирин, Київщина.
63. Татарів Леонід, 3/4 1894, Чигирин, Київщина.
64. Терпило Марина, 8/3 1895, Трипілля, Київщина.
65. Троїцький Леонід, 5/8 1889, Кремянець, Волинь.
66. Трухлий Іван, 6/11 1884, Юрівка, Полтавщина.
67. Трухлий Олександр, 30/8 1899, Київ.
68. Трухлий Сергій, 7/11 1886, Юрівка, Полтавщина.
69. Туркало Віра, 24/7 1896, Немирівці, Поділля.
70. Тучапський Григорій, 25/1 1878, Красносілка, Київщина.
71. Царгородська Ніна, 21/2 1898, Буди, Полтавщина.
72. Чабаненко Євдохія, 27/11 1896, Пещанівка, Поділля.
73. Чавдарів Володимир, 10/8 1896, Нові Гамосени, Бессарабія.
74. Чайківський Микола, 2/1 1887, Бережани, Галичина.
75. Чеховська Зинаїда, 5/10 1891, Гороховатка, Київщина.
76. Чеховський Олекса,
77. Чорна Надія, 5/1 1894, Чернігів.
78. Шандровський Гліб, 20/6 1896, Тульчин, Поділля.
79. Шевченко Василь, 2/8 1891, Тростінка, Київщина.
80. Щуровська Платоніда, 6/4 1893, Вербівка, Київщина.
81. Якуненко Катерина, 20/11 1899, Гуровчина, Київщина.

З М І С Т:

	стор.
Слівце від автора	3
Вступ	5
1. В Чехо-Словаччині	10
2. В Австрії	34
3. В Швейцарії	44
4. У Франції	59
5. В Бельгії	77
6. В Голандії	95
7. В Англії	103
8. В Німеччині	117
9. Кр за і розбиття	135
10. Після розбиття — в Польщі, Іспанії, Франції, Бельгії й Америці. — На Закарпаттю	140
11. Репертуар концертів. — Буденне життя членів У. Р. К. — Причини успіхів. — Значіння діяльності У. Р. К. за кордоном для української справи.	146

СПИС ІЛЮСТРАЦІЙ:

1. Олександр А. Кошиць. — 2. Олекса Приходько. — 3. Платоніда Щуровська. — 4. У. Р. К. в європейських одягах. — 5. У. Р. К. в національних костюмах зі Станіславівщини. — 6. У. Р. К. на прогульці з хором „Гляголь“. — 7. У. Р. К. з українською дипломатичною місією в Берні швайц. — 8. У. Р. К. в дорозі через канал Ля-Манш. — 9. Берлінська карикатура Кошиця. — 10. Астрономічна обсерваторія в Трептові к. Берліну.

(Ілюстрації 1, 2, 5, 8 і 10 після світлин Юрія Вінцковського, 4 з „Нової Хати“ 1927 р., 9 з „Berliner Illustrierte Zeitung“ 1920 р. — Артистична віньєта на обгортці рисунку проф. Володимира Січинського.)

